

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

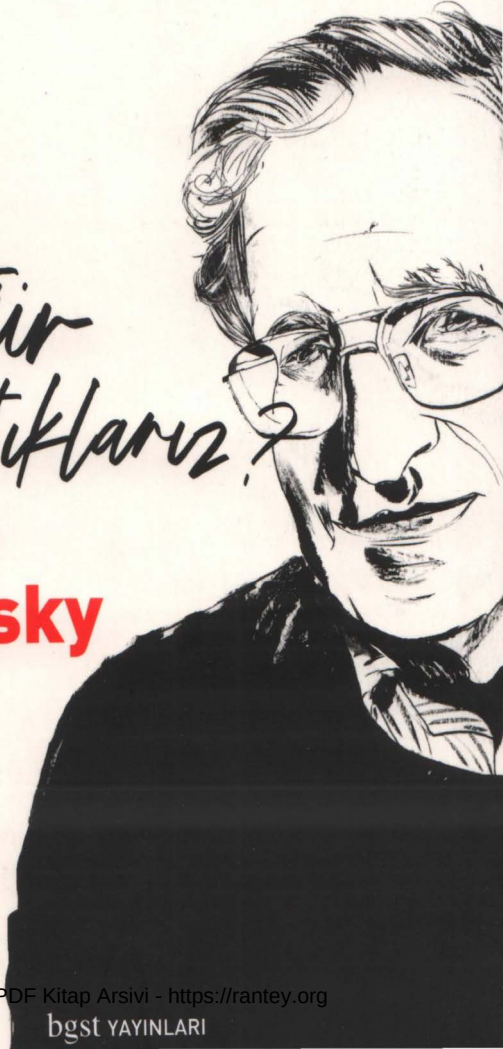
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

*biz
ne tür
yaratıklarız?*

noam

chomsky

bgst Yayınları - 90

Düşünce Dizisi: - 37

Biz Ne Tür Yaratıklarız?

Noam Chomsky

"What Kind of Creatures Are We?"

Columbia University Press, New York (2016)

Türkçesi: A. Nüvit Bingöl, Taylan Doğan, Öznur Karakaş

© 2016 Noam Chomsky

Birinci Basım

İstanbul, Mart 2020

© bgst Yayınları

Redaksiyon ve Yayına Hazırlayan: Taylan Doğan

Akademik Danışman: Doç. Dr. Meltem Kelepir

Türkçe Düzelti: Sibel Neslişah Hazar, Zeynep S. Sayın

Kapak Tasarımı: Salih Gürkan Çakar

Mizanpaj: Savaş Yıldırım

İllustrasyon: R. Vecchio Imprints

Instagram: @vecchio_imprints

Baskı: WPC Matbaacılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Osmangazi Mah. Mehmet Kopuz Sk. No:17

Kıraç - Esenyurt /İSTANBUL Tel: 0212- 886 83 30

Faks: 0212- 886 83 60 Sert. No: 35428

ISBN: 978-975-6165-94-2

Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu

Tomtom Mah. Kaymakam Reşat Bey Sok. 9/3

Beyoğlu / İstanbul Sert. No: 45153

Tel: + 90 212 251 19 21

www.bgst.org

bgstyayinlari@bgst.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

BİZ NE TÜR YARATIKLARIZ?

Noam Chomsky

**Türkçesi: A.Nüvit Bingöl, Taylan Doğan,
Öznur Karakaş**

bgst Yayınları

Noam Chomsky: Çağımızın en önemli muhalif entelektüellerinden birisi olan Noam Chomsky, 1928'de Amerika'da doğdu. Dilbilim, matematik ve felsefe eğitimi gördü. 1955'te Pennsylvania Üniversitesi'nden doktorasını aldı ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) ders vermeye başladı. Halen MIT Dilbilim ve Felsefe bölümünde Emeritüs Enstitü profesörüdür. 1955'te hazırladığı doktora tezinin bulgularından hareketle 1957'de yayımladığı *Syntactic Structures*'in [Sözdizimsel Yapılar], dilbilim alanında bir devrim yarattığı kabul edilmektedir.

Chomsky, insan yaşamının her alanındaki özgürleşme sorunları hakkında ve özellikle ABD'nin dış politikası üzerine çok sayıda etkili politik çalışmaya imza atmıştır. Türkiye'de yayımlanan eserlerinden bazıları şunlardır: *Dil ve Zihin* (çev. Ahmet Kocaman, Ayraç Yayınevi, 2001), *Amerikan Müdahaleciliği* (çev. Taylan Doğan, Barış Zeren, Aram Yayıncılık, 2001), *Medya Gerçeği* (çev. Osman Akınhay, Abdullah Yılmaz, Everest Yayınları, 2002), *Demokrasi ve Eğitim* (ed. C. P. Otero, çev. Ender Abadoğlu, vd., bgst Yayınları, 2007), *Tehlikeli Güç* (çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, 2007), *Bilgi Sorunları ve Dil: Managua Dersleri* (çev. Veysel Kılıç, bgst Yayınları, 2009), *İktidarı Anlamak* (ed. Peter R. Mitchell ve John Schoeffel, çev. Taylan Doğan, bgst Yayınları, 2010), *Yaşamla Ölüm Arasında Gazze: Dünden Bugüne Filistin Sorunu* (İlan Pappé ile birlikte, çev. Taylan Doğan, Ali Kerem Saysel, bgst Yayınları, 2011), *Rızanın İmalatı* (Edward S. Herman ile birlikte, çev. Ender Abadoğlu, bgst Yayınları, 2012), *Anarşizm Üzerine* (çev. Tamer Tosun, Agora Kitaplığı, 2013), *Bilgi ve Özgürlük Sorunları: Russell Konferansları* (çev. Taylan Doğan, bgst Yayınları, 2013), *Propaganda ve Toplumsal Zihin* (David Barsamian ile birlikte, çev. Zehra Atam, İthaki Yayınları, 2014), *Dünya-yı Kim Yönetiyor?* (çev. Ömer Çiftçi, Inkılap Kitabevi, 2014), *Batı*

Terörizmi: Hiroşima'dan İnsansız Hava Araçlarına (Andre Vltcek ile birlikte, çev. Aysel Yıldırım, bgst Yayınları, 2014), *İnsanlığın Efendileri* (çev. Nuri Ersoy, Taylan Doğan, Asude Küçük, bgst Yayınları, 2016), *Kader Üçgeni* (çev. Mengü Gülmen, İthaki Yayınları, 2017), *Devlet Uğruna* (çev. Yavuz Alogan, İthaki Yayınları, 2017), *Güç ve İdeoloji Üzerine: Managua Derarıleri* (çev. Şebnem Doğan, Taylan Doğan, bgst Yayınları, 2017), *Yıl 501: Fetih Devam Ediyor* (çev. Mengü Gülmen, İthaki Yayınları, 2017), *Karanlık Çökerken Umutsuzluğa Karşı İyimserlik* (çev. Selda Arıt, bgst Yayınları, 2017), *Dilin Mimarişi* (çev. İsa Kerem Bayırlı, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018), *Geleceği Kurgulamak* (çev. Gökhan Fırat, İnkılap Kitabevi, 2019), *Dil ve Zihin İncelemelerinde Yeni Ufkular* (çev. Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2018).

İÇİNDEKİLER

9	Sunuş
27	Dil Nedir?
57	Neyi Anlayabiliriz?
90	Ortak Fayda Nedir?
113	Doğanın Gizemleri: Ne Kadar Derinde Gizli?
160	Notlar
178	Dizin

SUNUŞ

Akeel Bilgrami

Bu kitap, bir dilbilimcinin bilimsel çalışmalarının geniş kapsamlı sonuçları hakkında bir yaşam boyu geliştirdiği düşünceleri sunuyor. Kitabın başlığı *-Biz Ne Tür Varlıklarız?-* tam da bu sonuçların ne denli kapsamlı olduğunun düşünüldüğü hakkında fikir veriyor. Söz konusu sonuçlar etkileyici bir dizi alanı kapsıyor: Teorik dilbilim, bilişsel bilim, bilim felsefesi, bilim tarihi, evrimsel biyoloji, metafizik, bilgi teorisi, dil ve zihin felsefesi, ahlak ve siyaset felsefesi ve kısa da olsa insan eğitimi ideali.

1. Bölüm, Noam Chomsky'nin kesinlikle merkezi kurucu rol üstlendiği teorik dilbilim ve bilişsel bilim alanlarındaki temel fikirlerini açık ve net şekilde ortaya koyuyor. Bu bölümde yıllar boyunca bu alanlarda kaydedilen ilerlemeler anlatılıyor. Fakat çok daha büyük bir gayretle bu ilerleme iddialarının nasıl büyük bir ihtiyatla ortaya konması gerektiği ve en temel araştırma alanlarında bile yapılması gereken ne kadar çok çalışma olduğu kaydediliyor. Bu yıllar boyunca düşünce tarzlarında meydana gelen değişimler de kaydedilirken en çarpıcı değişimlerin bazılarının yalnızca aşağı yukarı son on yılda gerçekleştiği vurgulanıyor.

1. Bölüm, başlığının duyurduğu sorunun sorulmasını teşvik ederek başlıyor: "Dil Nedir?" Bu soruyu sormamız gerektiğini söylüyor. Zira dilin ne olduğunu açıklığa kavuşturmadan dilin çeşitli spesifik

yönlerine ilişkin başka sorulara doğru yanıtlar veremeyeceğimiz (hatta belki bu spesifik soruları doğru şekilde formüle edemeyeceğimiz) gibi, dilin biyolojik temelini ve evrimsel kökenlerini araştırmaya başlayamayız veya bu konularda akla yatkın tahminlerde bile bulunamayız.

Kökleri Galileo ve Descartes'a uzanan bir gelenek dilin en temel özelliğini tanımış ve bu özellik daha sonra en açık ifadesini Humboldt'te bulmuştur: "Dil, oldukça özel bir biçimde sonu olmayan ve gerçekten sınırsız bir alanla, düşünülebilir olan her şeyin özyle karşı karşıyadır. Bu yüzden, sonlu araçları sonsuz şekilde kullanmak zorundadır ve dil ile düşüncenin özdeşliğini üreten güç sayesinde bunu yapabilir."¹ Bu yaklaşımı daha temel bir formda dile ilişkin evrimsel meseleler bağlamında tekrar eden Darwin de zikredilir: "Daha alt düzeydeki hayvanlarla insanlar arasındaki tek fark, insanın çok çeşitli sesleri ve fikirleri adeta sonsuzca birbiriyile bağlantılandırma kapasitesidir." Burada Humboldt ve Darwin tarafından tespit edilen üç temel özellik olduğunu belirtmek önem taşır. Birincisi, sonlu bir temelde bulunan sonusuz bir güç iddiası; ikincisi, fikirlerin sesle bağlantısı; üçüncüsü dilin düşünceyle bağlantısı. Bu özelliklerin tümü, Chomsky'nin bölümün başında dilin Temel Özelliği olarak adlandırdığı şeyde bir araya gelmiştir: "Bütün diller, iki ara-yüzde yorumlar alan, hiyerarşik olarak yapılandırılmış sınırsız bir anlatımlar dizisine sahiptir. Bu ara-yüzler, dışsallaştırma için duyu-motor ara-yüzü [*sensorimotor interface*] ve zihinsel süreçler için kavramsal-amaç içeren ara-yüzüdür [*conceptual-intentional interface*]." Hiyerarşik-yapısal unsur ilk özelliğe, duyu-motor ara-yüzü ikincisine, kavramsal-amaç içeren ara-yüz ise üçüncüsüne karşılık gelir.

Bu Temel Özelliği açıklayacak olan bilgi-sayımsal [*computational*] bir prosedürdür. Bunun felsefi açıdan önemi iki yönlüdür: Bir dil

teorisi zorunlu olarak üretici bir dilbilgisidir ve zorunlu olarak bir insan bireyinin sahip olduğu, bireysel özneye ve onun zihinselliğine (amaç içeren unsurlar) içsel olan bir nesne hakkındadır. Dışsallaştırılmış sözceler, dolayısıyla toplumsal bir fenomen hakkında bir teori değildir bu. Bireysel/içsel/amaç içeren ile dışsallaştırılmış/toplumsal olan arasındaki bu ayrımı yakalayan terminoloji sırasıyla I-dil ile E-dildir. Bilimsel incelemenin nesnesi yalnızca I-diller olabilir, E-diller değil.² Her ne kadar bu araştırma nihayetinde biyolojik bir açıklamayla tamamlanacak olsa da o zamana kadar bilim fenomeni biyolojiden soyutlanmış bir düzeyde ele alır ve Temel Özelliği yerine getiren bilgi-sayımsal gücün bilişsel düzeyinde konuşur.³

Farklı ve daha genel bir görev bütün I-dillerin ortak temel özelliklerini keşfetmektir; bu temel özellikler de yine insanların donanmış oldukları biyolojik özellikler tarafından belirlenir (bu temanın genel olarak bilme yetisi açısından daha kapsamlı anlamı 2. Bölüm'de yeniden tartışılır). Bu daha genel görev, hangi üretici sistemlerin I-diller olarak işlev görebileceğini belirleyen biyolojik donanımı keşfetmeyi amaçlayan bir bakışla ele alınır. Başka bir deyişle, olanaklı insan dilleri nelerdir?

Daha sonra Chomsky, dilin Temel Özelliği'ni ele alan üretken dilbilgilerinin incelenmesine başladığında oldukça kapsamlı sonuçları olan bazı şaşırtıcı bulmacaların ortaya çıktığına işaret eder. Bunlardan biri, dilsel işlemlerin "yapıya bağımlı" olmasıdır. Bütün kuruluşlarda, bütün dillerde bu işlemler değişmez şekilde bilgi-sayımsal açıdan çok daha basit olan çizgisel mesafe [*linear distance*] nosyonuna değil yapısal mesafeye [*structural distance*] dayanır. Deneysel nöroloji ve psikolojiden elde edilen kanıtlar bunu destekler. Bu sonuç, şu varsayımdan çıkar: Düşünce ve eylem organizasyonu için kavramsal-amaç içeren ara-yüzde yo-

rumlanan yapılaşmış anlatımların üretildiği işlemlerde sıralama [order] basitçe mevcut değildir. Bu da son derece doğal olan şu varsayımdan kaynaklanır: I-diller, sıralamadan azade olan en temel bilgi-sayımsal işleme dayanan üretici sistemlerdir. Bu ve çok sayıda başka değerlendirme, çizgisel sıralamanın [linear order] dil açısından tali olduğuna, temel sözdizimi ve anlambilgisinde içerilmediğine dair esaslı kanıtlar sunar. Bugün yapısı, edinilmesi, kullanımı ve hatta nöral temsili bakımından konuşulan dile kayda değer ölçüde benzediği bilinen işaret dilinin çeşitli dışsal düzenlemeleri için de aynı şey geçerlidir. Muhtemelen bu dışsal özellikler, duyu-motor sistemi tarafından dayatılan koşulları yansıtır. Dili öğrenen açısından çizgisel sıralama seçeneği ortaya çıkmaz bile. Çizgisel sıralama ve diğer düzenlemeler işitilen -yani dışsallaştırılmış olan- şeyle ilgilidir, düşünülen, yani içsel olan şeyle değil.

Ardından Chomsky bu sonuçların, dilin kökeni hakkında bilinen pek az şeyle uyuştuğuna dikkat çekiyor. Duyu-motor sistemin "dil-in ortaya çıkmasından çok daha önce yerli yerinde olduğu" ve dil için hemen hiçbir spesifik uyarlanım geçirmediği görülüyor. Maymunların veya muhtemelen insansıların sahip olduklarından çok daha derin olan bilişsel özellikler dile içkindir. Maymunların işaretleşmek için uygun el kol hareketleri sistemleri ve konuşmanın algılanması için uygun işitsel sistemleri vardır. Fakat insan çocuğundan farklı olarak konuşmayı sadece gürültü olarak yorumlar ve kapsamlı bir eğitimden geçseler bile insanın işaret dilinin en temel özelliklerini bile edinemezler. Aristoteles, dilin "anamlı ses" olduğunu söylemiştir; ancak yukarıda anahatlarına değindiğimiz değerlendirmeler Chomsky'nin slogandaki önceliklerin tersine çevrilebileceğini düşünmesine yol açar ve dilin "sesli anlam" olarak daha iyi anlaşılacağını öne sürer. Bu yaklaşım Platoncu gibi görünüyorsa -ki Jerrol Katz tarafından hararetle yayılan bir gö-

rüştür bu- şunu iyice akılda tutmak gerekir: Chomsky için burada "anlam" tümüyle psikolojik (nihayetinde biyolojik) bir kategoridir ve dolayısıyla Platoncu anlamda hiçbir şekilde başlı başına bir varlık değildir.

Bu tür sonuçlar Chomsky'nin uzun süredir öne sürdüğü iddiayı besler: Dil, her yerde felsefeciler, antropologlar ve diğerleri arasında anlaşıldığı gibi, tanımlayıcı şekilde iletişimle bağlantılı olarak düşünülmemelidir. Dilin dışsallaştırılması tali nitelikte ve dilin düşünceyle bağlantısı asli nitelikteyse, bu bölümün sorduğu soruya -dil nedir?- verilecek hiçbir yanıtta iletişim merkezi bir konumda olamaz. Aslında Chomsky'nin söylediği gibi dilin/düşüncenin büyük bölümünün hiçbir zaman dışsallaştırılmadığını düşünmek için geçerli nedenler vardır. Dilin insanlar tarafından tasarlanmadığını fakat biyolojik donanımlarının bir parçası olduğunu iyice anladığımızda, ister bilimsel ister felsefi olsun dili bir inceleme nesnesi olarak ele alabilmek için yöntemsel yaklaşımlarımızda ciddi bir değişimin olması gerekir.

Chomsky'nin onaylayarak Darwin'den yaptığı alıntıda, dil açısından temel olanın "insanın çok çeşitli sesleri ve fikirleri birbiriyle bağlantılandırma kapasitesi" olduğu söylenir. Daha önce söylediğimiz gibi (diğer dışsallaştırma kanallarıyla birlikte) sesin statüsünün düşürülmesini bir yana bırakırsak, Chomsky'nin Temel Özelliğe dair teorik açıklaması Darwin'deki bu hususu aynen benimser. Yine de belki tam olarak böyle değildir, çünkü "bağlantılandırma" teorik açıklamanın ortaya koyduğu merkezi işlemi tarif etmek için tam doğru terim değildir. Her şeyden önce bağlantılandırma klasik koşullandırma işlemlerinde bile (çan, yiyecek) meydana gelir ve çok iyi bilindiği gibi Chomsky dile dair davranışçı açıklamaları reddetmiştir. Dahası, davranışçı olmayan psikologların anladığı anlamda bile iki nesne arasındaki bağlantılandırmalar nesnelerin

sıralamasının önemli olduğunu ima edebilir. Oysa (duyu-motor ara-yüzünden ziyade) kavramsal-amaç içeren ara-yüzdeki anlamsal yorumlama için uygun olan biçimlere çok daha fazla ağırlık verilmesi böyle olmadığını ortaya koyar. Dolayısıyla Darwin'in yanıltıcı "bağlantılandırma" sözcüğünden uzaklaşıp ne kast ettiği dikkate alındığında Chomsky'nin aklından geçen, fikirleri ve söz-dizimsel öğeleri "bir araya getirmek" konusunda benzersiz oluşumuzu merkezi bir özellik haline getirmektir. Dile dair bu temel kavrayış, Temel Özelliğin teorik açıklamasında yansımaları bulur. Buna göre, can alıcı önemdeki işleme Birleşme adı verilir. Birleşme, başka bir nesne yaratmak üzere dışsal olarak iki farklı nesne üzerinde ya da başka bir nesne yaratmak üzere içsel olarak bir nesnenin içinden iş görebilir ve otomatik olarak, karmaşık anlamsal yorumlama için uygun olan formda yaygın "yer değiştirme" özelliğine yol açar (bir yerde duyulan, ama aynı zamanda farklı bir yerde yorumlanan öbekler).

Bunlar sırasıyla Dışsal Birleşme ve İçsel Birleşme olarak adlandırılır. Dilbilim için olduğu gibi başka disiplinler için de geçerli olan bilimsel yöntemde basitliğe riayet etme ilkesi, temel işlemi bu asgari düzeyde tutmamızı ve Temel Özelliği temellendiren bilgi-işlemsel gücü açıklarken işlemleri çoğaltmamamızı emreder. Bu yöntemsel tavsiyeye uyduğumuzda dilin tasarımının nasıl optimum durumda olduğunu gösteren örnekler sunan Chomsky, örneğin "yer değiştirme" fenomeni konusunda olduğu gibi kendi bakışındaki değişimlere değinir. Bir zamanlar bir "kusur" olarak gördüğü yer değiştirme, hemen yukarıda bahsettiğimiz en basit yöntemsel varsayımlara uygun hareket ettiğimizde tam da beklenen şeydir.

1. Bölüm, birbirleriyle ilgisiz gibi görünen iki soruyu bir araya getirmek için yukarıdaki yöntemsel hususlardan faydalanmak yo-

lunda cesur bir çabayla sona erer. Bu sorular şunlardır: Temel Özelliği nasıl açıklamalıyız? Dil ne zaman ve nasıl ortaya çıktı? Temel Özelliği ve ona eşlik eden dilin optimum tasarıma sahip olduğu iddiasını açıklarken varsayımların basitliğinin bu şekilde kesişmesi, dilin kökenlerine ilişkin sınırlı kanıtlara dayanan en makul hipoteze güç kazandırabilir. Bu hipotez, dilin tedrici olarak değil, bir anda (ve oldukça yakın bir zamanda) ortaya çıktığını öne sürer. Belki şimdi böylesi ani ve "ileriye doğru büyük sıçrama"ya "beynin küçük bir ölçekte yeniden yapılanması"nın neden olduğu ve bunun, daha önce sahip olmadığımız "sınırsız ve yaratıcı düşünce için temel sağlayan, doğal olarak en basit biçimiyle Birleşme'yi ortaya çıkardığı" tahmininde bulunabiliriz.

"Neyi Anlayabiliriz?" başlığını taşıyan 2. Bölüm, öncelikle Chomsky'nin çalışmalarında merkezi bir yer tutan başka bir temayı ayrıntılı şekilde ele alarak yukardaki sonuçlardan bazılarını pekiştirir.

Hepimizin sık sık kullandığı bir ifade vardır: "...nın kapsamı ve sınırları." Chomsky bu ifadeyi son derece ciddiye alır ve bilişsel becerilerimize dair anlayışını geliştirirken onu can alıcı bir dönüşüme uğratar. Kapsamları bakımından bildiğimiz başka bütün yaratıklarından daha geniş ve derin olan bilişsel becerilerimizin böyle olmasının nedeni, kısmen, aynı zamanda sınırlara tabi olmalarıdır. Bunlar, doğamıza veya kitabın başlığının önerdiği gibi, olduğumuz türden yaratıklar olmamıza, özellikle de bilişsel becerilerimizin biyolojik bir temeli olmasına borçlu olduğumuz sınırlardır.

1. Bölüm'de bu hususla örtük olarak karşılaşmıştık, fakat o bölümde mesele özel olarak insanın dil becerisiydi. 1. Bölüm'de sunulan dilin teorik açıklaması bu sınırlar nosyonunu varsayıyordu; yani

bize benzersiz dil kapasitemizi sağlayan, aynı zamanda bizim için dilin ne olduğunu, olanaklı l-dillerin neler olduğunu sınırlandıran doğuştan gelen yapılarla genetik olarak donatılmış olduğumuzu varsayıyordu. Evrensel Dilbilgisi (ED) teknik teriminin amacı doğuştan gelen bu yapıları nitelendirmektir ve işte bu genetik donanım tarafından belirlenen kapsam ve *sınırlar* çerçevesinde bilgi-sayımsal bir güç olarak dil, yukarıda özetlediğimiz üretici değerlendirilmeyle açıklanır.

Dil için doğru olanlar, bir biyolojiye sahip yaratıklar olmaktan kaynaklanan mükemmel derecede genel bir kapsamlar ve sınırlar kümesinin özel bir durumudur aslında. Mesele fiziksel beceri olduğunda bu düşüncenin tartışma yaratmadığı görülür: Bizi yürümeye uygun hale getiren aynı zamanda bizi sınırlandırır, böylelikle yılanlar gibi sürünerek hareket etmeye uygun değildir.⁴ Chomsky bu türden fiziksel beceriler söz konusu olduğunda aşikâr olan şeyin (doğuştan gelen fikirler etrafındaki kesintisiz tartışmaların ortaya koyduğu gibi) bilişsel beceriler söz konusu olduğunda aşikâr olduğunu yadsımanın bir önyargı olduğunu düşünür. Bazı bilişsel becerilere sahip olmak, zorunlu olarak başka bilişsel becerilerin, örneğin başka türden zihinleri olan öznelere pekâlâ sahip olabileceği bilişsel becerilerin eksik olabileceği anlamına gelir. Bu sınırları yadsımayı becerebilmek ancak insan bilişselliğini incelerken biyolojimizin gerçekliğini görmezden gelerek mümkün olabilir. İşte 2. Bölüm spesifik olarak dil alanının ötesine geçip yine de birçok noktada tekrar dil hakkında sonuçlar çıkarmak üzere geri dönerek oldukça genel anlamda bilişsel becerilerimiz üzerindeki bu sınırlar sorununa bakıyor.

2. Bölüm ilk önce Chomsky'nin neredeyse 50 yıl önce "sorunlar" ile "gizemler" arasında yaptığı bir ayrımı hatırlatarak bu bilişsel sınırlar düşüncesinin yöntemsel sonucunu araştırıyor. Chomsky,

Peirce'in bilimsel yöntem ve bilimsel gelişme anlayışını ve bu anlayışın başvurduğu, "kabul edilebilir hipotezler"e sınırlar getiren veriden-hipoteze-çıkartım [*abduction*] kavramını^{*} hatırlatıyor. Bu çerçevede genetik donanımımızın belirlediği doğuştan gelen yapıların, formüle edebileceğimiz sorulara sınırlar getirdiğini ileri sürüyor. Çözüme kavuşturabilecek şekilde formüle edebildiğimiz sorular "sorunlar" olarak adlandırılır; fakat sorunların formülasyonunun mümkün olduğu sınırlar dikkate alındığında bilişsel güçlerimizin ötesinde yer alan meseleler olacaktır. Bu meseleleri düşünebilsek bile şu sorunla karşılaşırız: Mevcut kavramsal çerçevelerimiz ve bilgimiz göz önüne alındığında, bu türden meseleleri, onları çözebilecek biçimde ele alan bilimsel bir araştırmayı yürütebilecek şekilde formüle edemediğimizi görürüz. İşte Chomsky bunları "gizemler" olarak adlandırır. Nitekim bu kitabın başlığı, *Biz Ne Tür Yaratıklarız*, bu yaklaşımla ele alınmıştır. Zira bizden farklı bir biyolojik donanıma sahip başka tür yaratıklar bizim için bir gizem olarak kalan sorunları formüle edebilirler. Bu nedenle Pierce için olmasa bile (kabul edilebilir hipotezlerden bahsederken biyolojik yaratıklar olduğumuz gerçeğine bu denli belirleyici bir rol vermemiş olabilir)⁵ Chomsky için "sorunlar" ile "gizemler" arasındaki ayrım organizmaya bağlı bir ayrımdır.

Bu yöntemsel resmin çok önemli bir parçası, bilişsel sınırlarımız ve bu sınırların bizi kaçınılmaz olarak kabullenmeye zorladığı "gi-

---

* Charles Sanders Peirce tarafından icat edilen "abduction" (veriden-hipoteze-çıkartım) kavramı, bilimsel faaliyette hipotezlerin oluşturulması aşamasıyla ilgilidir. Yakından bilinen diğer iki yöntem, yani tümdengelim (*deduction*) ve tümevarım (*induction*) ise oluşturulmuş olan hipotezlerin doğrulanması aşamasıyla bağlantılıdır. Peirce veriden-hipoteze-çıkartımın, belirli bir olguya dair tatminkâr açıklama bulmak için hipotezin seçilmesiyle kullanıldığını ileri sürer. -y.h.n.

zemler" karşısında rahatlamayı öğrenmemiz gerektiğidir. Kitabın son bölümü, "Doğanın Gizemleri", bu yöntemsel sonucu çıkarmak için bilim tarihindeki çok önemli uğrakları kateder.

Önemli bir dönüm noktası, Newton'un kendinden önceki erken modern bilimin temasa dayalı mekanik varsayımlarını altüst ettiği ve daha önceki madde, hareket ve nedensellik nosyonlarının altını boşaltan bir kütleçekim nosyonunu ortaya koyduğu uğraktır. Newton'dan önceki bu nosyonlar (muhtemelen biyolojimizin bilişsel sınırları tarafından belirlenmiş olan) nesneler dünyası hakkındaki sağduyusal anlayışımızı bilimsel olarak pekiştiriyordu. Chomsky, Newton'la birlikte yeni bir çerçevenin ortaya çıktığına ve çerçevenin içinde -söz konusu sınırların ışığında- kavranılamaz bir şeyin önerildiğe işaret eder. Newton'un kendisi de bu kavranılamazlığı kabul etmiş, hatta onu bir saçmalık olarak nitelendirmişti. Newton'dan bu yana hiçkimse bu açıdan durumu telafi edecek hiçbir şey yapmamıştır. Bunun yerine "saçmalık", dünya hakkındaki bilimsel resmimize dahil edilmiştir. Newton bu "saçmalığın" kendisini caydırmasına izin vermemiş, yeni açıklayıcı yasalar oluşturmuş ve sahip olmamız halinde kendisi (ve başkaları) tarafından "esrarengiz" bir kuvvet olarak betimlenen bu şeyi açıklayacak daha derin bir kavrayışın eksikliğini görmezden gelmiştir. Dünya hakkında *anlaşılır* teoriler üretmek yeterlidir. Bunu yapmak içinse bilişsel sınırlarımızın bizi hayal kırıklığına uğrattığı daha derin bir anlamda dünyayı anlaşılır bulmamız gerekmez.

Daha sonraki düşünürler (özellikle aralarında en keskin zekâlı ve kavrayışlı olan Priestley) bu yöntemsel bakış açısını açıklığa kavuşturdular ve bugün felsefecilerin canını sıkan zihin felsefesindeki meselelere dönük sonuçlar çıkardılar. Felsefeciler Priestley'in önerdiklerini dikkate almış olsalardı, zihin-beden sorunu veya "çetin bilinç sorunu" olarak takdim ettikleri şeyi başka bir

gözle yeniden değerlendirebilirlerdi. Felsefecilerin bazı meseleleri *benzersiz şekilde* "çetin" olarak damgalamak ve hallerinden memnun şekilde hayal kırıklığı yaratmış olan bu alanda hareketsiz kalmak gibi bir eğilimleri vardır. Chomsky, bir şeyi bu tarzda "çetin" bulmanın hiç de rastlanmadık bir durum olmadığını göstermek için her şeyden önce bu tarihe başvurur. Böylelikle, örneğin "kütleçekimi"nin fiziğe dahil edilmesinin, Newton'un kendisi de dahil Newton'dan sonra tam da bu anlamda "çetin" bir sorun olduğu düşünülmüştü.⁶ Bu gelişmenin zihin-beden sorunu açısından önemi, Newton'dan bu yana adı geçen sorunun artık tutarlı şekilde formüle edilebileceğini dahi kuşkulu hale getirmesidir. Başlangıçta "kütleçekimi" gibi "gizemli" bir şeyin endişe yaratacak şekilde fiziğe dahil edilmesi, nihayetinde maddi cisimlere ve cisimlerin temas etmeden birbirine etki yapmasına dair anlayışımızın asli unsuruna dönüştü; dolayısıyla basitçe bilime -aslında bilimin yeni sağduyusuna- dahil edildi. Bundan bir sonuç çıkaracaksak, felsefi açıdan her şeyin gayri maddi olduğu, bu nedenle zihin-beden sorunundan geriye açıkça tanımlanmış hiçbir şeyin kalamayacağı sonucunu çıkarmalıyız. Ryle'in sloganını⁷ unutulmayacak şekilde tersine çeviren Chomsky, ruhun unutulmaya terk edilmek şöyle dursun asıl makinenin gözden çıkarıldığını ve ruhun dokunulmamış olarak kaldığını söyler. Bilince gelince, felsefecilerin zihnimizin büyük bölümünün bilinçli olmasını şart koşma eğilimleri -ki Quine ve Searle gibi epeyce farklı felsefecilerde açık bir eğilimdir- hem dil hem de görmenin kurala bağımlı becerilerinin işlemlerine bakılarak sorgulanır. Chomsky bu konuda kendini bilhassa güçlü hisseder; zira bilinçli düşüncemizin dahi büyük bö-

* Gilbert Ryle, Kartezyen düalizmiyle, yani mekanik yasalara göre işleyen beden ve bambaşka yapıda bir fiziksel makineyi aynı anda "makinedeki hayalet" diye alay etmişti. -y.h.n.

lümü zihnin bilincin erişemediği yönleriyle etkileşir, dolayısıyla kendimizi bilinçli olanla sınırlamak zihnin bilinçli yönlerinin bile bilimsel olarak anlaşılmasını engelleyecektir.

Chomsky'nin bilimsel bir açıklama getirme kaygısı dikkate alındığında, dil ve daha genel olarak düşünceye dair bazı düşünme biçimlerinin bilimsel açıdan geçerli olmadığını göstermekle ilgilediğini de görürüz. Özellikle atomik bilgi-sayım öğeleri uzunca tartışılır. Chomsky, 1. Bölüm'de yerli yerine oturtulan bazı hususları hatırlatarak bunların literatürde "sözcükler" ve "sözlüksel [*lexical*] öğeler" şeklinde tanımlanmasının yanıltıcı olduğuna işaret eder; çünkü bu öğeler duyu-motor arayüzünün aksine birincil olduğu gösterilen kavramsal-amaç içeren arayüze yerleştirildikleri için dışsallaştırma süreçleriyle oluşturulmamıştır. Felsefeciler için daha da şaşırtıcı olan ise, matematik ve doğa bilimlerindeki açıkça özel anlamda kullanılan istisnalar dışında söz konusu atomik unsurların hiçbir gönderimsel özelliğinin olmaması ve dış dünyada zihinden bağımsız nesnelerle kurucu ilişki taşımadıklarının düşünülmesidir. I-dil, yani bilimsel olarak açıklanabilir biricik dil nosyonu bütünüyle içseldir. Bu nokta, Aristo ve Hume'un ki gibi tarihsel bakış açılarının tartışılmasıyla, ardından "ev" ve "Paris" gibi nispeten somut olanlardan "kişi" ve "şey" gibi nispeten soyut olanlara kadar bu tür atomlara ilişkin örneklerle araştırılır. Bu tartışmalarda gönderimin [*reference*] bilimsel araştırmanın konusu olamayacak kadar bağlamsal olduğu, dilin kendisinin oluşturucu bir yönü olmaktan ziyade dilin nasıl kullanıldığıyla ilgili olduğu gösterilir. Bütün bunlar felsefeciler arasındaki sınıflandırmadan farklı bir sınıflandırmaya yol açar ve "anlambilim" derken felsefecilerin aklına gelen neredeyse her şeyi kullanımbilgisine [*pragmatics*] indirger.

Bu sonuçlar dilin kökeni sorusuyla ilgilidir. Hayvanların birbirine yaptıkları işaretlere, bu işaretlerin dış dünyadaki nesnelerle doğ-

rudan bağlantıları sebep olur. Söz konusu nedensel bağlantılardan biri dışarıda bırakılırsa işaretler anlamını kaybeder. Oysa önceki tartışmanın anafikri, insan bilgi-sayımının atomları için zihinden bağımsız bir gerçeklikle bu tür oluşturucu nedensel bağlantıların var olmadığını göstermektir. Bu husus şu sonuca ulaşmak için de ek gerekçeler sağlar: Dil ve düşünce yetilerine sahip belirli türden yaratıklar olduğumuza göre, Chomsky'nin 2. Bölüm'de Lewontin'i zikrederek atalarımızdan bu yana tedrici evrimimize dair "hikâye anlatımı" dediği şeyden ziyade, 1. Bölüm'de sunulan tarzda bir evrimsel açıklamaya ulaşmamız gerekir. 2. Bölüm'de söz edilen "hikâye anlatımı", ancak açıklanmakta olan fenotipin doğasına önceden ve yeterli bilimsel dikkat gösterilmezse girilecek bir açıklama tarzıdır. Bu açıklama tarzının "hikâye anlatımı" olmasının bir başka nedeni de, Lewontin'in söylediği gibi, bu türden açıklamaların dayandırılabilceği kanıtlara erişmemizi olanaksız kılan "kör talihtir". Söz konusu kanıtlar insanın bilişsel erişimine açık değildir ve bu da sınırlılığımızın başka bir biçimini oluşturur.

Dolayısıyla bilişsel kapasitemiz üzerindeki sınırlar çeşitli nedenlerden ötürü kaçınılmazdır ve bu nedenlerden en başta geleni bizim biyolojik yaratıklar olduğumuz yolundaki çıplak gerçeği ciddiye almaktır. Locke, Priestley, Hume, Russell, Peirce'dan ve bu bölümün kahramanlarından Lewontin'den farklı olarak en açık şekilde Hilbert ("Kesinlikle çözülemez sorun yoktur") ve daha örtük olarak da çağdaş felsefecilerin büyük kısmı gizemler olduğunu reddeder; böylelikle bu açık gerçeğe, yani biyolojik yaratıklar oluşumuza dayanan bilindik bir doğruyu yadsır. Burada etkileyici olan, Chomsky'nin bütün bunları takdim ettikten sonra konuyla ilgili farklı tutumların ilginç bir bileşimini benimsemesidir. Bir yandan, bizi başka tür öznelere tamamen çözülebilir bulabileceği "gizemlerle" donatan bilişsel sınırlar fikri, felsefecilerin gerçekçi

bir metafizik dediği konumu benimsediğini gösterir. Nitekim "gizemci bildik doğrular göz önüne alındığında, bir şeyin benim için kavranılamaz olması o şeyin var olup olamayacağı konusunda bir kriter oluşturmaz" der. Fakat diğer yandan parolasını Newton'dan alan Chomsky'nin tutumu, bir kez bu durum kabul edildiğinde, bütünüyle *pragmatist*dir. İncelediğimiz dünyanın nihai olarak anlaşılabilir olmayabileceği, dünyaya dair anlaşılabilir bilimsel teoriler oluşturmak için çaba göstermekten vazgeçeceğimiz anlamına gelmez. Sahip olduğumuz bütün kavramların (özellikle belirlilik ve rastlantısallığın) ötesine geçebilen özgür insan eylemi kavramı bile, bu konuda halen bir anlayış geliştirmekten uzak olsak da, bir gün bilimsel açıdan çözülebilir. Özgürlüğün düşünülebilir fakat asla bilinemez olduğunu ilan eden Kant'ın tutumundan oldukça farklıdır bu tutum. Chomsky, Peirce ve ondan önce Newton gibi ve Kant'tan farklı olarak gizemciliğinin ve bilişsel kapasitelerimizin sınırları konusundaki ısrarının, bir zamanlar Peirce'in ifade ettiği gibi "bilgiye giden yolda bariyerler oluşturmasını" istemez.

"Ortak Fayda Nedir?" başlığını taşıyan 3. Bölüm, doğalarımız üzerinde, dil ve bilişsellğe yönelik *bireysel* kapasiteler açısından var olduğu düşünülen kısıtlamaları kaldırır. Bizi ortak faydanın ne olduğunu ve hangi siyasi ve ekonomik düzenlemelerin ortak faydayı geliştirebileceğini -veya köstekleyebileceğini- araştıran toplumsal yaratıklar olarak ele alır.

Bu soruların ele alınışında Aydınlanma geniş bir yere sahiptir. Bununla birlikte Aydınlanma denince Chomsky'nin zihninde beliren hayli geniş bir düşünürler kümesidir. Bu küme Adam Smith⁷ ve Mill gibi bilinen "liberal" şahsiyetleri olduğu kadar Humboldt ve Marx gibi geniş anlamda romantik gelenekte yer alanları da içine alır. Chomsky'nin yorumu da kapsamlıdır. Sadece Smith'in liberal ve radikal eleştirmenleri kadar genellikle muhafazakâr yandaş-

larının da hasır altı ettiği yanını vurgulamakla kalmaz; Aydınlanma'nın, Avrupa'da daha sonraki anarşist geleneğin ve ABD'de John Dewey'in müjdecisi olarak görülmesini sağlayan ilkelerin de üzerinde durur.

Bu araştırmaların başlangıç noktası gerçekte bireyseldir ve önceki bölümlerle bağlantılıdır. Biyolojik olarak belirlenmiş sınırları içinde bile her bireyin sahip olduğu (ve 1. Bölüm'de spesifik dil alanında tartışılan) yaratıcı kapasiteler, tam da bütünüyle *geliş-tiklerinde* bireylerin özneler olarak serpilmesini sağlayan öğelerdir. Hangi kurumların bireyin içindeki bu gelişmeyi engellediği sorulduğunda ortak fayda etrafındaki toplumsal sorun zorunlu olarak işin içine dahil olur. Menfaati öne çıkaran kapitalizm gibi toplumsal çerçeveler bireysel kapasitelerin gelişmesini teşvik etmek yerine engeller. Bunu göstermek için işbölümünün yaratıcı bireyselliğimizi nasıl tahrip ettiğine ilişkin Smith'in şiddetli suçlamaları ve şirket çıkarlarının kamusal ve kişisel yaşamın hemen her veçhesi üzerine düşen gölgesine dair Dewey'in sert sözleri hatırlatılır. Anarşizm geleneği -Bakunin'den Rudolph Rocker'a ve İspanya İç Savaşı'nın anarko-sendikalizmine kadar- bir ideal inşa etmek üzere sosyalist idealleri klasik Aydınlanma'nın liberal ilke-leriyle birleştirir. Bu ideal, elbirliğine dayalı çalışmayı, işçilerin işyerini ve üretim araçlarını denetlemesini ve gönüllü bir araya gelişler etrafında kurulan bir toplumsal yaşamı savunur. Bu ideal uygulandığı takdirde, gerek serbest piyasa kapitalizminden gerekse "kızıl bürokrasiye" yönelik Bolşevik eğilimlerden kaynaklanan insani gelişme hedefinin önündeki engeller ortadan kalkacaktır. Dewey'in eğitim üzerine düşünceleri, bugün eğitim kurumlarında görülen uygulamaların büyük bölümünün aksine, insani gelişme-nin nasıl küçük yaşlardan itibaren gerçekleştirilebileceğini ortaya koyar.

Bu ideallerin birçoğunun, nasıl geniş bir yelpazeki taban hareketlerinin merkezinde yer aldığına dair etkileyici betimlemeler görürüz. Chomsky'nin sözünü ettiği bu hareketler, 17. yüzyıl İngiltere'sindeki ilk dönem radikal parlamenter geleneği, Norman Ware'ın Amerikan geleneğindeki sanayi işçilerine dair çalışmasında aktardığı "fabrika kızları" ve zanaatkârları, Orta Amerika'daki Katolik geleneğinde ortaya çıkan kurtuluş teolojisini kapsar. Uzun bir geçmişe sahip bu demokratik işçi gelenekleri, farklı bir demokrasi anlayışıyla ayrıntılı olarak karşılaştırılır. Söz edilen demokrasi anlayışı, ABD'de Madison'ın kimin yönetebileceğine dair "aristokratik" kısıtlamalarıyla başlayan ve Walter Lippmann'ın, Leninist öncülüğün Amerikan versiyonu olan "uzmanların" demokratik yönetimi vizyonu ile güncellenen bir geleneğe aittir. Chomsky'nin sağlık hizmetleri gibi birçok önemli konuyla ilgili anketlerin sonuçlarına bakarak açıklığa kavuşturduğu gibi, söz konusu anlayış halkın istemlerinin "demokratik" siyasetin gündeminde hemen hiç yer almamasını sağlar. Bu "demokrasi anlayışı", Batı dünyasının büyük bölümünde toplumların ve hükümetlerin pratiğine egemendir. Chomsky ustalıkla, en kötü durumda bile bu anlayışın şatafatlı ortak fayda ideallerine sadık kaldığı *iddiasından* asla vazgeçmediğine işaret eder ve ortak faydanın nasıl da paradoksal bir şekilde evrensel olduğunu gösterir: Herkes için geçerli olduğu vaaz edilir, oysa herkesi temsil ettiği söylenen fakat çoğunlukla küçük bir grubun çıkarlarını gözetenler tarafından her yerde ihlal edilir.

Başlangıç noktasının insan yaratıcılığında ve bu yaratıcılığın engelsiz serpilmesinin öneminde olduğu düşünülürse, Chomsky'nin anarşizme meyletmesi şaşırtıcı değildir; bu hususu ortaya koyma biçimi ise, bu kitapta da yaptığı gibi, her zaman şunu ilan etmek olmuştur: İnsan yaratıcılığının gelişmesini engelleyen bütün baskı

biçimleri asla verili bir durum olarak kabul edilemez, gerekçelendirilmesi, haklı çıkarılması gerekir. En merkezde yer alan devlet dahil baskıcı gücü olan bütün düzenlemelerin varlığı daima gerekçelendirilmelidir. Olağan durumda bu düzenlemeler gerekçelendirilmemiştir. Öte yandan dünyanın her yanında "kapitalizmin sığ sularında" karaya oturma -Chomsky'nin ifadesi- ihtimali göz önüne alındığında, toplumun çeperine itilmiş geniş kitleleri koruyan bir devlet nosyonu için bir gerekçelendirme vardır (bu yaklaşım, sanayi sermayesinin işçilere dayattığı baskıcı yaşamı sadece devletin hafifletebileceğini düşünen Smith'i akla getirir).⁸ Toplumların çoğunda ise gerçek durum çok farklıdır. Dewey'in dediği gibi, bu toplumlar büyük ölçüde şirketlerin emirlerini yerine getirir ve böylelikle anarşizmden sosyalist unsuru çekip alarak sadece liberter öğeye izin verirler. Bunun sonucunda demokrasi -"neo-liberalizmle" eşleşmek üzere- neo-demokrasi haline gelir, öyle ki böyle bir toplumda biri yoksulluk çekiyorsa, Hobbes'un diyebileceği gibi bunu tercih ettiği için yapıyordur. Dolayısıyla bu durumu kabullenmemek ve kapitalizmde mağdur olanlara koruma sağlayan devleti haklı çıkarmak anarşizmle çelişmek şöyle dursun, tarihsel koşullarda anarşizmin ilkelerinin tutarlı bir uygulamasıdır. Chomsky bu hususu Brezilya'daki kırsal işçi hareketinden ödünç aldığını söylediği harika bir metaforla takdim eder. "Demir kafes" metaforudur bu. Kafes bizi kafesin dışındaki yıkıcı güçlerden, gezegenimizi yaşanmaz hale getirmesinden hiç söz etmesek bile bizi zayıflatan, yoksullaştıran ve yabancılaştıran güçlerden korurken, biz de devletin baskıcı gücünü azaltmaya çalışıp kafesin zeminini genişletmek için çaba gösteririz.

Entelektüel karmaşıklığı ve gücü, bilgi genişliği ve özgünlüğü muhtemelen bir özetle yakalanamayacak bir kitabı elimden geldiğince özetlemeye çalıştım. Dolayısıyla sonunda hiç de okura

yardımı dokunmayacak bir işi yerine getirmiş olabilirim. Fakat hiç duraksamadan ve koşulsuz olarak söyleyeceğim şu olacak: Bu işi o kadar çok şey öğrenerek ve zevkle yaptım ki okurdan isteyebileceğim en iyi şey kitabı kendisi için incelemesidir; yalnızca az önce belirttiğim niteliklerinden dolayı değil, felsefe ve bilimdeki en derin sorunlara ilişkin amacının halis ciddiyeti ve hepsinden önemlisiengin insanıyeti dolayısıyla da.

DİL NEDİR?

Bu kitapta ele almak istediğim genel soru aslında oldukça eskidir: Biz insanlar ne tür yaratıklarız? Buna tatmin edici bir yanıt verebileceğimi düşünecek kadar kendimden geçmiş değilim. Fakat en azından bazı alanlarda, özellikle bilişsel doğamız söz konusu olduğunda, bir kısmı yeni olan ilgi çekici ve önemli kavrayışlar olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca temelleri genelde sanıldığı kadar sağlam olmayan yaygın kabul görmüş doktrinler de dahil araştırmayı ilerletmemizin önündeki bazı engelleri ortadan kaldırmanın mümkün olması gerektiğini düşünebiliriz.

Giderek daha gizemli bir hal alan üç spesifik soruyu ele alacağım: Dil nedir? İnsanın anlama yetisinin (eğer varsa) sınırları nelerdir? Nasıl bir ortak faydanın peşine düşmeliyiz? İlk soruyla başlayıp ilk aşamada oldukça dar ve teknik gibi görünen soruların, dikkatle izlenirse, nasıl da başlı başına önem taşıyan kapsamlı sonuçlara yol açabileceğini göstermeye çalışacağım. Ve bu sonuçların, dilbilim de dahil geniş anlamda bilişsel bilimler, dil ve zihin felsefesi gibi ilgili disiplinlerinde genellikle doğru olduğu -ve sıkça temel nitelikte olduğu- düşünülen sonuçlardan nasıl ciddi şekilde ayrıldığını açıklamaya gayret edeceğim.

Bu kitap boyunca bana fikren bildik doğrular, fakat tuhaf bir türden bildik doğrular gibi gelen şeylerden bahsedeceğim. Söz ko-

nusu bildik doğrular genelde reddedilir. Bu durum, en azından benim açımdan bir ikilem oluşturuyor. Belki bu ikilemi çözmek sizlerin de ilgisini çeker.

Dile dönecek olursak, 2.500 yıldır yoğun ve üretken bir biçimde üzerine çalışılıyor, ama dilin ne olduğuna dair elimizde net bir yanıt yok. Daha ileride bu konudaki belli başlı önerilerden birkaçına değineceğim. Bu boşluğu doldurmanın ne kadar önemli olduğunu sorabiliriz. Dilin herhangi bir yönünü inceleyebilmek için yanıt açık olmalıdır. Ancak bu soruya en azından üstü kapalı bir yanıt verdiğimiz ölçüde dile dair ciddi soruları araştırmaya devam etmek mümkün olabilir. Bu soruların arasında farklı ama bağlantılı görevler içeren dilin edinilmesi ve kullanımı, kökeni, dildeki değişimler, çeşitlilik ve ortak özellikler, dil ve toplum, hem bilişsel sistemin kendisini hem de onun farklı kullanımlarını uygulayan içsel mekanizmalar gibi konular vardır. Örneğin hiçbir biyolog, gözün ne olduğuna dair oldukça belirli bir şey söylemeden gözün evrimi ve gelişimine dair bir açıklama ortaya atamaz. Aynı bildik doğrular dil üzerine araştırmalar için de geçerlidir. Ya da öyle olmalıdır. İlginçtir ki sorular genelde böyle ele alınmaz. Bu meseleye daha sonra döneceğim.

Öte yandan, dilin ne olduğunu açıkça belirlemeye çalışmanın çok daha temel nedenleri de vardır. Bu nedenler, doğrudan biz insanların ne tür yaratıklar olduğumuz sorusuyla bağlantılıdır. "Daha alt düzeydeki hayvanlarla insanlar arasındaki tek fark, insanın çok çeşitli sesleri ve fikirleri adeta sonsuzca birbiriyle bağlantılandırma kapasitesidir"¹ sonucuna varan ilk kişi Darwin değildi. "Adeta sonsuzca", günümüzde sonsuz olarak yorumlanması gereken geleneksel bir ifadedir. Fakat bu geleneksel kavramı insan evrimine dair yeni verileri bulmaya başlayan bir açıklama çerçevesinde kullanan ilk kişi Darwin'dir.

İnsan evrimi üzerine çalışan önde gelen bilim insanlarından biri olan Tattersall bu ifadenin çağdaş bir versiyonunu ortaya atar. Kısa süre önce mevcut bilimsel kanıtları değerlendiren Tattersall, bir zamanlar evrimsel kayıtların "daha sonraki benliklerimize dair erken işaretler" sağlayacağına inanıldığını aktarır. "Buna karşın" der, "gerçeklik başka türdür; çünkü [insanın] benzersiz modern duyarlılığı edinmesinin aslında kısa süre önce ve aniden gerçekleşen bir olay olduğu giderek açıklığa kavuşuyor... Modern benliklerimizin belki de en çarpıcı yanı olan dilin icadı bu yeni duyarlılığın ifadesini kesinlikle can alıcı şekilde desteklemişti."² Durum buyusa, "dil nedir?" sorusuna verilecek yanıt, modern benliklerimizi anlamakla ilgilenen herkes açısından büyük önem taşıyor demektir.

Tattersall, bu ani olayın 50.000 ila 100.000 yıl kadar önceki dar bir aralıkta bir yerlerde meydana geldiğini öne sürer. Tam tarih kesin değildir, buradaki argümanımız açısından bunu bilmenin önemi de yoktur; fakat dilin bu kadar ani biçimde ortaya çıkmış olması argümanımız için önemlidir. Bu konudaki spekülasyonlara dair genelde oldukça farklı bir tutumu benimseyen, giderek genişleyen literatüre daha sonra döneceğim.

Tattersall'ın söylediği, elimizdeki kısıtlı sayıda ampirik kanıtın da gösterdiği üzere temelde doğruysa, bu dar zaman zarfında ortaya çıkan şey aslında Darwin'in ifadesiyle, "çok çeşitli sesleri ve fikirleri birbiriyle bağlantılandırmayı" sağlayan sonsuz bir güçtü. Bu sonsuz güç, besbelli ki sonlu bir beyinde yer alır. Sonsuz güce sahip sonlu sistemler kavramı 20. yüzyılın ortalarında gayet iyi biliniyordu. Bu bilgi, dilin en temel özelliği olarak kabul etmemiz gerektiğini düşündüğüm, artık Temel Özellik olarak anacağım şeyin net bir formülasyonunu sunmamızı mümkün kılar. Bütün diller, iki ara-yüzde yorumlar alan, hiberarsik olarak yapılandırılmış sınırsız bir anlatımlar dizisine sahiptir. Bu ara-yüzler, dışsallaştırma

için duyu-motor ara-yüzü ve zihinsel süreçler için kavramsal-amaç içeren ara-yüzlerdir. Bu da Darwin'in sonsuz gücüne, daha da geriye gidecek olursak Aristoteles'in klasik "dil anlamlı sestir" düsturuna dair sağlam bir formülasyona ulaşmamızı sağlar. Bununla birlikte, son yıllarda yapılan araştırmalar sesin son derece dar olduğunu ve Aristoteles'in klasik düsturunun önemli pek çok açıdan yanıltıcı olduğunu düşünmemiz gerektiğini gösteriyor. Bu konuya daha sonra döneceğim.

O halde, en azından her dil Temel Niteliği yerine getiren bir bilgi-sayım prosedürüne sahiptir. Bu yüzden, bir dil teorisi tanımlı gereği üretici bir dilbilgisidir ve her bir dil, teknik terimlerle ifade edecek olursak bir I-dildir. Burada "I" içsel, bireysel ve amaçlı anlamına gelir. Biz gerçek bilgi-sayım prosedürünü keşfetmeye çalışıyoruz, bu prosedürün sıraladığı belirli bir nesneler kümesini, yani teknik terimlerle ifade edecek olursak "kuvvetli şekilde ürettiği" şeyleri değil. Bu ikincisi, oldukça gevşek bir benzetmeyle daha ziyade bir aksiyom sisteminin ürettiği kanıtları andırır.

Bir de "zayıf üretim" nosyonu vardır; üretilen teoremlere benzer şekilde üretilen anlatımlar kümesidir bu. Aynı zamanda bir de "E-dil" nosyonu vardır ve dışsal dil demektir. Pek çok kişi -ben böyle düşünmüyorum- bunu bir veri bütünüyle veya zayıf şekilde üretilmiş sonsuz bir kümeyle özdeşleştiriyor.³ Felsefeciler, dilbilimciler, bilişsel bilimciler ve bilgisayar mühendisleri genellikle dilin zayıf şekilde üretilen şey olduğunu düşünmüşlerdir. İnsan dili söz konusu olduğunda zayıf üretim nosyonunun tanımlanıp tanımlanamayacağı bile açık değildir. Söz konusu nosyon en iyi ihtimalle, daha temel nitelikteki I-dil nosyonundan türetimseldir. Bu meseleler 1950'lerde uzun uzadıya tartışılmış, ama bana kalırsa pek de özümserimemişti.⁴

Burada I-dili ele almakla yetineceğim. I-dil insanların biyolojik bir özelliği, (çoğunlukla) beynin bir alt-bileşeni, "organ" kelimesinin biyolojide kullanıldığı gevşek anlamda zihnin/beynin bir organıdır. Zihin derken belli bir soyutlama düzeyinde bakılan beyni kast ediyorum. Bu yaklaşıma bazen biyo-dilbilimsel çerçeve denir. Buna tartışmalı bir yaklaşım olarak bakılır, ama bana kalırsa bunun bir temeli yoktur.

İlk başlarda Temel Özellik net bir şekilde formüle edilmeye karşı direnç göstermişti. Bir iki klasik formülasyona değinecek olursak, Ferdinand de Saussure'e göre dil (konuyla bağlantılı anlamda) bir topluluğun üyelerinin zihinlerindeki sözcük imgeleri deposudur ve "sadece bir topluluğun üyelerinin imzaladığı bir tür sözleşme sayesinde var olur". Leonard Bloomfield'e göre dil, durumlara uzlaşım-sal konuşma sesleriyle ve bu seslere de eylemlerle yanıt vermekten oluşan bir alışkanlıklar dizidir. Başka bir yerde Bloomfield dili, "bir konuşma topluluğundaki sözcüklerin toplamı" olarak anar. Bu tanım, William Dwight Whitney'nin ilk dönemlerinde benimsediği, dil "insan toplumunda aslen düşüncenin ifade edilmesini sağlayan söylenmiş ve işitilebilir göstergeler bütünüdür", dolayısıyla "düşünce için işitilebilir göstergelerdir" tanımına benzer. Gerçi bu, daha sonra ele alacağım bazı bakımlardan biraz daha farklı bir anlayıştır. Edward Sapir ise dili, "fikirleri, duyguları ve arzuları istemli bir biçimde üretilen imgeler vasıtasıyla iletme amacı taşıyan tamamen insani ve içgüdüsel olmayan bir iletişim yöntemi" olarak tanımlar.⁵

Bu anlayışlar benimsendiğinde, dillerin keyfi biçimde farklılaşabileceğini ve her yeni dilin önyargısız şekilde incelenmesi gerektiğini öne süren ve Martin Joos'un Boasçı gelenek olarak tanımladığı geleneğin peşinden gidilmesi doğaldır.⁶ Buna göre dilbilim teorisi, bir bütüncüyü düzenli bir forma indirgemek için kullanılan analitik prosedürlerden, temelde parçalama ve sınıflandırma tekniklerin-

den ibarettir. Bu görüşün en gelişkin versiyonu Zellig Harris'in *Yöntemleri*'dir⁷. Çağdaş bir versiyonu da dilbilim teorisinin, anlatımları işlemek için geliştirilmiş bir yöntemler sistemi olduğunu öne sürer.⁸

İlk dönemlerde "dil nedir?" sorusuna sadece Temel Özelliği görmezden gelen, yukarıda söz ettiğimiz türden belirsiz yanıtlar verilmesi anlaşılabilir. Fakat benzer yanıtların çağdaş bilişsel bilimde hâlâ geçerli olması şaşırtıcıdır. Yazarların "dil, bunu destekleyen altyapı da dahil, sesi anlamla eşleştirmek üzere kullanılan bir beceriler dizisinin tamamı olduğunu düşünüyoruz"⁹ diye söze başladıkları dilin evrimi üzerine güncel bir araştırma bu açıdan tipiktir. Temelde Aristoteles'in düsturunu tekrar eden bu yaklaşım daha ileri araştırmayı temellendiremeyecek kadar muğlaktır. Oysa hiçbir biyolog fenotipin^{*} sadece -bu eşleştirmeyi destekleyen her neyse onlar da dahil- uyarımları algılarla eşleştiren bir beceriler dizisinin tamamını sağladığını varsayarak görsel sistemin evrimini incelemeyecektir.

Çok daha önceki tarihlerde, modern bilimin başlangıç döneminde, Darwin ve Whitney'nin sunduklarına benzer bir resmi anıştıran ipuçları vardı. Galileo, "bir sayfada yirmi karakteri farklı şekillerde düzenleyerek ... başka birine en derin düşüncelerini iletmenin araçlarını bulduğunu hayal eden" kişinin "zihin yüceliğini" hayranlıkla karşılamıştı. Galileo'ya göre bu, "bütün büyük icatları", hatta "bir Michelangelo'yu, Raphael'i veya Titian'ı bile geçen" bir başarıydı.¹⁰ Çok geçmeden aynı kabul ve dilin olağan kullanımının yaratıcı karakterine dönük derin ilgi, Kartezyen bilimi-felsefesinin de temel bir unsuru, aslında ayrı bir töz olarak zihnin varlığının

* Biyolojide fenotip, BDFGenetikAnasiri genetik/yapisi.org çevresel etkenlerle etkileşim halinde kendini dışa vuran temel özellikleri anlamına geliyor. y.h.n.

başlıca kriteri olacaktı. Gayet makul şekilde bu görüş başka bir yaratığın bizim gibi bir zihni olup olmadığını belirlemek için özellikle Géraud de Cordemoy'nın testler geliştirme çabalarına yol açtı.¹¹ Bu testler, epeyce farklı şekilde tasarlanmış olsa da bir ölçüde "Turing testine" benziyordu. De Cordemoy'nın deneyleri, asitliği ölçmek için yapılan litmus testine benziyor ve gerçek dünyaya dair sonuçlar çıkarma çabasını temsil ediyordu. Oysa kendisinin de dediği gibi, Turing'in taklit oyununun böyle bir amacı yoktu.

Bu önemli soruları bir tarafa bırakırsak, günümüzde dil kullanımının yaratıcı bir karakteri olduğunu öne süren temel Kartezyen görüş şüpheye yer bırakmaz: Dil kullanımı genel anlamda sınırsız şekilde yenilikçidir, koşullara uygundur; ama koşulların ona neden olması anlamında dil kullanımına koşullar yol açmaz -can alıcı bir ayırımdır bu. Başkalarında, kendilerinin de ifade edebileceklerini fark ettikleri düşünceler uyandırabilir. Koşullar ve içsel şartlar gereği belirli şekillerde konuşmaya "teşvik edilmiş veya eğilimli hale gelmiş" olabiliriz, ama Descartes'ın ardıllarının dediği gibi bu şekilde konuşmaya "zorlanmayız". Wilhelm von Humboldt'un bu günlerde çokça alıntılanan aforizmasının, yani dilin sonlu araçların sonsuz kullanımını içermesinin *kullanıma* gönderme yaptığını da akılda tutmalıyız. Humboldt tam olarak şöyle yazmıştı: "Dil, oldukça özel bir biçimde sonu olmayan ve gerçekten sınırsız bir alanla, düşünülebilir olan her şeyin özüyle karşı karşıyadır. Bu yüzden, sonlu araçları sonsuz şekilde kullanmak zorundadır ve dil ile düşüncenin özdeşliğini üreten güç sayesinde bunu yapabilir."¹² Bu şekilde Humboldt dili düşünceyle yakından bağlantılandıran Galileo ve diğerlerinin geleneği içinde konumlanmakla kalmaz, Tattersall'ın yukarıdaki ifadesiyle dili "modern benliklerimizin en çarpıcı ve benzersiz yanı" olarak tanımlayan geleneksel anlayışın bir versiyonunu da formüle ederek bunun da ötesine geçer.

Dilin sonsuz kullanımını mümkün kılan sonlu araçlara dair anlayışımızda büyük bir ilerleme kaydettik. Fakat daha dar bir soru olan dilin uygun kullanımına yön veren uzlaşımları anlama konusunda ciddi bir ilerleme görülse de dilin sonsuz kullanımı hâlâ büyük ölçüde gizemini koruyor. Bu gizemin ne kadar derin olduğu güzel bir sorudur. Bu soruya 2. Bölüm'de döneceğim.

Bir yüzyıl önce Otto Jespersen, dil yapılarının sonlu deneyime dayanarak nasıl "konuşanın zihninde ortaya çıktığını" sormuştu. Bu dil yapıları, "konuşanın kendine ait tümceler kurmasına", özellikle konuşan ve dinleyici için genellikle yeni olan "bağımsız anlatımlar oluşturmaya" yol gösterebilecek kadar belirgin bir yapı nosyonu" üretiyordu.¹³ Dilbilimcinin görevi, o halde, bu mekanizmaları ve bunların zihinde nasıl ortaya çıktığını keşfetmek ve bunun ötesine geçerek "bütün dillerin dilbilgilerinin altında yatan büyük ilkeleri" ortaya çıkarmaktı. Söz konusu ilkeleri ortaya çıkararak "insan dili ve düşüncesinin en içteki doğasına dair daha derin bir kavrayış" elde edilebilecekti. Bu fikirler, Jespersen'in ilgilerini ve içinden geldiği geleneği marjinalleştirerek alana hükmetmeye başlayan yapısalci/davranışçı bilim çağına nazaran günümüzde hiç de tuhaf görünmüyor.

Jespersen'in programını yeniden formüle ederken esas görev, ara-yüzlerin ve bu ara-yüzleri pek çok l-dille ilişkilendiren üretici süreçlerin gerçek doğasını araştırmak ve bunların zihinde nasıl ortaya çıktığını ve kullanıldığını belirlemektir. Burada ilk odak noktası doğal olarak "bağımsız anlatımlardır". Karşı karşıya olduğunuz bir başka görev, bunun da ötesine geçerek insanlar için erişilebilir l-dillerin doğasını belirleyen ortak biyolojik özellikleri ortaya çıkarmaktır; yani Jespersen'in "bütün dillerin dilbilgilerinin altında yatan büyük ilkelerinin" çağdaş bir versiyonu olan ED, yani evrensel dilbilgisi başlığıdır. Günümüzde bu "büyük ilkelerin"

ortaya çıkarılmasıyla ilgili soru, insanın benzersiz dil kapasitesine ve onun l-dillerdeki spesifik oluşumlarına yol açan genetik donanımına dair bir soru olarak yeniden formüle ediliyor.

20. yüzyılın ortalarında biyo-dilbilim çerçevesinde meydana gelen üretici dilbilgisine yönelik perspektif değişimi, dilin kendisine ve dille bağlantılı konulara dönük çok daha kapsamlı bir araştırmanın yolunu açtı. Çok geniş tipolojik çeşitliliğe sahip dillerden elde edilen ampirik malzemeler yelpazesi de inanılmaz ölçüde genişledi. Bu malzemeler altmış yıl önce hayal dahi edilemeyecek bir derinlik düzeyinde inceleniyor. Söz konusu değişim sağlam şekilde doğrulanmış olan dil kapasitesinin ortak biyolojik donanımına dayandığı varsayımını temel alarak tek tek dillerin incelenmesiyle ilgili bulgu çeşitliliğini, dilin edinilmesi, nöroloji, çözümler ve daha başka pek çok konuyu içerecek şekilde büyük ölçüde zenginleştirdi. Ayrıca diğer diller üzerine yapılan çalışmalardan öğrenilenlerin de zenginleşmesini sağladı.

Altmış yıl önce ilk açık üretici dilbilgileri inşa etme girişimleri yapıldığında pek çok şaşırtıcı fenomen keşfedilmişti. Bu fenomenler, daha önce Temel Özellik net bir biçimde formüle edilip ele alınmadığı ve sözdizimi sadece uzlaşım ve analogiyle belirlenen "sözcük kullanımı" olarak görüldüğü için fark edilmemişti. Bu durum, bir ölçüde modern bilimlerin ilk evrelerine benzer. Binlerce yıl boyunca bilim insanları aşına fenomenler karşısında basit açıklamalarla yetinmişlerdi: kayalar düşer, buhar yükselir, çünkü doğal yerlerini ararlar; nesneler, sempati ve antipati nedeniyle etkileşime girer; üçgeni algılamamızın nedeni, üçgen şeklinin havada uçuşup beyinlerimize yerleşmesidir vs. Ne zaman ki Galileo ve diğerleri doğa olayları karşısında kendilerine şaşırtma fırsatı tanıdılar, işte o zaman modern bilim başladı. Çabucak inançlarımızın çoğunun anlamsız, sezgilerimizin ise çoğu zaman yanlış oldu-

ğu keşfedildi. Şaşırmaya istekli olmak, çocukluktan ileri düzeyde araştırmaya değin beslenmesi gereken kıymetli bir özelliktir.

Altmış yıl önce açığa çıkan dille ilgili bir muamma -ki hâlâ canlılığını korumaktadır ve bana kalırsa önemi bakımından son derece dikkat çekicidir- basit ama tuhaf bir olguya ilişkindir. Şu tümceye bakalım:

"Instinctively, eagles that fly swim."

[İçgüdüsel olarak uçan kartallar yüzerler.]

"Instinctively" [içgüdüsel olarak] belirteci bir eylemle ilişkilendirilir, ama bu eylem "swim"dir [yüzmek] "fly" [uçmak] değil. İçgüdüsel olarak uçan kartalların yüzdüğünü düşünmekte bir sorun yoktur, ama bu şekilde ifade edilemez. Benzer şekilde:

"Can eagles that fly swim?"

[Uçan kartallar yüzebilir mi?]

sorusu uçabilme değil yüzebilme becerisiyle ilgilidir.

Şaşırtıcı olan, tümceciğin ilk konum unsurlarının -"instinctively" [içgüdüsel olarak] ve "can" [yapabilirler]- eylemle bağlantısının yakın olmak ve sadece çizgisel özelliklere dayanmak yerine uzak olması ve yapısal özelliklere dayanmasıdır. Oysa bu bağlantının yakın olması ve sadece çizgisel özelliklere dayanması çok daha basit bir bilgi-sayım işlemidir ve bu, dili işlemede optimum bir işlem

olacaktır. Dil, en kısa yapısal uzaklık özelliğini kullanır, asla çok daha basit olan en kısa çizgisel mesafe özelliğini kullanmaz. Bu ve daha pek çok örnekte, dilin tasarımıyla işlem yapma kolaylığı göz önünde bulundurulmaz. Teknik terimlerle ifade edecek olursak, kurallar değişmez bir şekilde yapıya bağımlıdır ve çizgisel düzeni göz ardı eder. Bulmaca şudur ki sadece İngilizcede değil, bütün dillerde ve sadece bu yapılarda da değil, geniş bir yelpazedeki bütün diğer yapılarda bunun neden böyle olması gerekmektedir?

Ortada çok az kanıt olmasına veya hiç olmamasına rağmen böylesi durumlarda çocuğun düşünerek doğru yanıtı bilmesinin basit ve makul bir açıklaması vardır: Bu tür örneklerle karşılaştığında dil öğrenen kişi için çizgisel düzen diye bir şey yoktur; bu kişi, daha basit bir işlem olan en kısa çizgisel mesafeyi yasaklayarak aramayı en kısa yapısal mesafeyle sınırlandıran derin bir ilke tarafından yönlendirilir. Başka bir açıklama bilmiyorum. Elbette bu önerme hemen daha fazla açıklama gerektiriyor: Neden böyle? Bu özel koşulu dayatan dilin genetik olarak belirlenmiş olan karakteri, yani ED hakkında ne söyleyebiliriz?

En kısa mesafe ilkesi, dil tasarımıyla yaygın şekilde kullanılır. Bu ilke, muhtemelen En Az Bilgi-Sayım adını verebileceğimiz daha genel bir ilkenin bir örneğini teşkil ediyor. Bu daha genel ilke ise muhtemelen organik dünyaya, hatta daha ötesine ait çok daha genel bir özelliğin bir örneğini oluşturuyor. Yine de dilin, En Az Bilgi-Sayımı çizgisel değil -her ne kadar bu, bilgi-sayım ve işleme açısından çok daha büyük bir kolaylık sunsa da- yapısal mesafeyle sınırlandıran belirli bir niteliği olmalıdır.

Nöroloji dahil diğer kaynaklar da aynı sonucu destekleyen bağımsız kanıtlar sunuyor. Milan'daki bir araştırma grubu iki tür uyara-na maruz bırakılan deneklerin beyin etkinliğini incelemiştir. Bu

uyaranlar, ED'ye uyan icat edilmiş diller ve ED'ye uymayan diğerleridir. Örneğin bu ikinci durumda, tümceye olumsuz anlam katan unsuru üçüncü sözcüğün sonrasına yerleştiren bir olumsuzluk kuralı vardır; aslında, insan dilindeki olumsuzluk kurallarından çok daha basit bir bilgi-sayım işlemidir bu. Araştırmacılar, ED'ye uygun diller söz konusu olduğunda beynin dille ilgili bölgelerinde normal aktivasyon görüldüğünü, buna karşın çizgisel sıralama kullanıldığında aktivasyon görülmediğini kaydederekler.¹⁴ Bu durumda, beyin etkinliğinin gösterdiği üzere, görev dilbilimsel olmayan bir bilmece olarak yorumlanmıştır. Neil Smith ve Ianthi-Maria Tsimpli'nin bilişsel olarak engelli olmakla birlikte dilbilimsel yetilere sahip olan bir denek üzerinde yaptıkları araştırma da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Fakat ilginç bir biçimde normal bireylerin de çizgisel sıralama kullanan ED ihlalleriyle baş edemediklerini ortaya koymuşlardır. Smith'in vardığı sonuç şudur: "Her ne kadar denekler benzer sorunları dilbilimsel olmayan bir ortamda kolaylıkla çözseler de deneyin dilbilimsel formatının yapıdan bağımsız uygun genellemeyi yapmalarını engellediği görülüyor."¹⁵

Bilgi-sayımsal bilişsel bilimlerde dilin bu özelliklerinin Büyük Veri'nin istatistiksel analizi vasıtasıyla öğrenilebileceğini göstermeye çalışan küçük bir araştırma sahası vardır. Aslında dilin bu şekilde ciddiyle ele alınan çok az sayıdaki önemli özelliğinden biridir bu. Araştırmaya imkân tanıyacak kadar açık olan bütün girişimlerin üstesinden gelinemeyecek şekilde başarısız olduğu görülmüştür.¹⁶ Ancak daha da önemlisi öncelikle bu çabaların asıl konuyu ıskalıyor oluşudur. Söz konusu çabalar başarılı olmuş olsaydı bile -ki bu fiilen imkânsızdır- ilk baştaki orijinal ve biricik ciddi soruyu es geçmiş olurdu: Dil, neden ilgili durumlarda karmaşık bilgi-sayımsal en kısa yapısal mesafe özelliğini kullanıyor ve çok daha basit olan en kısa çizgisel mesafe seçeneğini daima göz ardı ediyor?

Bu noktanın anlaşılamaması, daha önce bahsettiğim şaşırmaya istekli olma duygusundan yoksun olmanın bir örneğidir. En azından Galileo'dan bu yana doğa bilimlerinde kabul edildiği üzere ciddi bilimsel araştırmanın ilk adımı şaşırmaya istekli olmaktır oysa.

Daha da kapsamlı tez ise, dilin sözdizim-anlambilimle ilgili olan esas kısımlarında bilgi-sayım için çizgisel sıralamanın asla mevcut olmamasıdır. O halde çizgisel sıralama dilin merkezi değil çevresel bir parçası, ona gereksinim duyan duyu-motor sistemin özelliklerinin bir yansımasıdır: Paralel şekilde konuşamaz ya da yapılar üretemeyiz, sadece sözcük dizileri üretebiliriz. Duyu-motor sistemi temel yönleri bakımından dile özgül şekilde uyarlanmış değildir: Dışsallaştırma ve algı için esas kısımların dil ortaya çıkmadan çok önce yerli yerinde oldukları görülüyor. Şempanzelerin işitsel sistemlerinin insan konuşmasına gayet iyi uyarlanabileceğine dair kanıtlar mevcut.¹⁷ Buna rağmen maymunlar dil edinmek için gereken ilk adımı bile atamazlar; yani çocukların bir anda refleks olarak yapıverdikleri gibi -ki hiç de azımsanacak bir başarı değildir bu- etraflarını saran "o yoğun, uğultulu karmaşadan" dille ilgili verileri çekip alamazlar. Konuşmak için ses yolunu kontrol edebilme kapasitesi insana mahsus gibi görünmekle birlikte, işaret diline dair yakınlarda yapılan araştırmaların gösterdiği gibi insan dilinin üretiminin ifade kanalından bağımsız olduğunu düşündüğümüzde bunun pek bir önemi kalmayacaktır. Kaldı ki maymunların gereken el kol hareketlerini yapabilme kapasitesine sahip olduğundan kuşkulanan için pek bir neden yoktur. Belli ki dil edinimi ve tasarımı söz konusu olduğunda çok daha derin bilişsel özellikler işin içine giriyor.

Henüz bir sonuca bağlanmamış olmakla birlikte daha kapsamlı tezin gerçekte doğru olabileceğine dair ciddi kanıtlar mevcut: Temel dil tasarımı, sıralamayı ve diğer dışsal düzenlemeleri göz ardı

ediyor. Özellikle temel durumlarda anlamsal yorum, dışsallaşmış biçimlerde görülen sıralamaya değil hiyerarşiye bağlıdır. Eğer böyleyse, o halde Temel Özellik az önce benim ve kendi makalelerim de dahil olmak üzere yakın dönemdeki literatürün formüle ettiği gibi değildir tam olarak. Temel Özellik daha ziyade, kavramsal-amaç içeren ara-yüzle eşleşen ve bir tür "düşünce dili" sağlayan, hiyerarşik olarak yapılandırılmış sınırsız bir anlatımlar dizisi üretimidir. Böylelikle sağlanan "düşünce dili" (DL) muhtemelen bu türden biricik DL'dir ve bu noktada önemli sorular akla gelir. Keza, bu eşleşmenin statüsüne ve karakterine dair de ilginç ve önemli sorular ortaya çıkar. Bunları bir kenara bırakıyorum.

Bu akıl yürütme çizgisinin genel olarak doğru olduğunu kabul edersek, o halde dili "düşüncenin aracı" olarak gören dile dair geleneksel anlayışa dönmek ve Aristoteles'in düsturunu gözden geçirmek için makul nedenler var demektir: Dil anlamı olan ses değil, sesi olan anlamdır. Daha genel bir ifadeyle, belirli bir dışsallaştırma biçimi olan anlamdır; bu dışsallaştırma biçimi tipik olarak sestir, buna karşın kullanılabilecek başka ifade kanalları da vardır. Bir önceki neslin işaret diline dair çalışmaları, konuşma diliyle işaret dilinin dışsallaştırma biçimi oldukça farklı olsa da yapı, dilin edinilmesi ve sinirsel temsili söz konusu olduğunda ikisinin çarpıcı benzerliklere sahip olduklarını ortaya koyar.

Dışsallaştırmanın nadiren kullanıldığını belirtmek önemlidir. Dil kullanımının büyük bölümü asla dışsallaştırılmaz. Bir tür içsel diyalogdur ve konu üzerine gerçekleştirilen, geçmiş Lev Vygotsky'nin bazı gözlemlerine¹⁸ kadar uzanan kısıtlı sayıda araştırma iç gözlemin -en azından benimkinin- önerdiklerine uygundur: Bilince ulaşanlar dağınık parçalardır. Bazen, anlık olarak içimizde tam olarak oluşmuş anlatımlar belirir. Bunlar konuşma organları devreye giremeyecek, hatta muhtemelen bu organlara

talimat gönderilemeyecek kadar hızla ortaya çıkarlar. Üzerine pek araştırma yapılmamış ilginç bir konudur bu, fakat pek çok içerime sahiptir ve araştırılabilir.

Bu son konuyu bir yana bırakırsak, dilin tasarımına dair araştırma, dilin esasen düşüncenin bir aracı olduğunu ortaya koyan geleneksel dil anlayışını ciddiye almak için geçerli bir dayanak sunar. Bu durumda dışsallaştırma ikincil bir süreç, dışsallaştırmanın özellikleri de büyük ölçüde veya tamamen bağımsız olan duyu-motor sistemin bir yansıması olacaktır. Diğer araştırmalar da bu sonucu destekliyor. Buna göre, işleme dilin çevresel yönlerinden biridir ve dışsallaştırmaya bağlı olan dilin belirli kullanımları, iletişim de dahil, dilin daha da çevresel yönlerini oluşturur. Bu yaklaşım, ciddi bir dayanağı bulunmayan yürürlükteki dogmaya ters düşer. Buradan çıkaracağımız bir diğer sonuç da son yıllarda dilin evrimine dair yürütülen ve iletişime odaklanan kapsamlı spekülasyonun yanlış bir yol izliyor olduğudur.

Gerçekten de dilin işlevinin iletişim olduğu iddiası hâkim bir dogmadır. Bu fikrin tipik bir formülasyonu şöyledir: "Bir dil kullanıcıları topluluğunda sözcüklerin aynı anlamda kullanılması önemlidir. Bu koşul sağlandığı takdirde dilin esas amacı olan iletişim kolaylaşır. Kullanıcılardan biri sözcükleri çoğunluğun onlara iliştiği anlamda kullanamazsa, bu kullanıcı diğerleriyle etkili bir iletişim kuramaz. Bu yüzden, söz konusu kullanıcı dilin esas amacını boşa çıkarmış olur."¹⁹

Her şeyden önce dilin bir amacının olduğunu düşünmek tuhaftır. Diller insanların tasarladığı aletler değil görme, bağışıklık veya sindirim sistemi gibi biyolojik nesnelerdir. Bazen bu organların işlevi olduğu, bir amaca hizmet ettiği söylenir. Ancak bu nosyon hiç de açık değildir. Omuriliği ele alalım. İşlevi bizleri dik tutmak,

sinirleri korumak, kan hücresi üretmek, kalsiyum depolamak mıdır yoksa bunların hepsi mi? Dilin işlevi ve tasarımı söz konusu olduğunda da benzer sorular akla gelir. Bu noktada genellikle evrimsel değerlendirmeler ortaya atılır, ama bunlar hiç de öyle önemsiz sayılabilecek değerlendirmeler değildir; aynı durum omurluk için de geçerlidir. Dil söz konusu olduğundaysa evrime dair çeşitli spekülasyonlar genellikle hayvanlar aleminde görülen iletişim türleri etrafında döner. Fakat bu yaklaşım bir kez daha modern dogmanın bir yansımasıdır ve daha önce bahsedilen nedenlerden ötürü muhtemelen çıkmaz bir patikadır. Bu nedenlere ileride döneceğim.

Dahası, dil iletişim için kullanıldığında dahi anlamın (veya seslerin ya da yapıların) paylaşılmasına ihtiyaç yoktur. İletişim bir "evet ya da hayır" değil daha ziyade bir "az ya da çok" meselesidir. Benzerlikler yeterli değilse, gerçek yaşamda olduğu gibi iletişim belli ölçüde başarısız olur.

"İletişim" terimi büyük ölçüde esaslı bir anlamdan yoksun olsa bile ve farklı türden toplumsal etkileşimler için genel bir terim olarak kullanılsa bile yine de iletişim -bu gözlemin kıymeti harbiyesi her neyse- gerçek dil kullanımının küçük bir kısmını oluşturur.

Kısacası standart dogmanın dayanağı yoktur. Dahası, artık bu dogmanın basitçe yanlış olduğunu gösteren oldukça kayda değer kanıtlarımız da var. Şüphesiz dil de tıpkı kıyafet tarzı, yüz ifadeleri, duruş ve pek çok başka şey gibi bazen iletişim için kullanılır. Fakat dil tasarımının temel özellikleri, dil ile düşünceyi özdeşleştiren Humboldt kadar ileri gitmesek de, dili esasen düşüncenin bir aracı olarak gören zengin geleneğin doğru olduğunu gösteriyor.

Temel Özelliği yakından incelediğimizde, bu sonuç daha da pekişir. Doğal olarak Temel Özelliğin en basit açıklamasını, yani en

az keyfi koşul taşıyan teoriyi hedefleriz (kaldı ki bu koşulların her biri dilin kökenine dair olası bir açıklamanın önünde bir engeldir). Ardından kendimize standart bilimsel yöntemle başvurmanın bizi ne kadar ileriye götüreceğini sorarız.

İlgili her bilgi-sayımsal prosedüre belirli bir şekilde dahil olan en basit bilgi-sayım işlemi, daha önceden kurulmuş olan X ve Y nesnelerini alır ve yeni bir Z nesnesi oluşturur. Buna *Birleşme* diyelim. En Az Bilgi-Sayım ilkesi, ne X 'in ne de Y 'nin birleşmeyle değiştirilmediğini ve bunların Z 'de sıralanmamış şekilde ortaya çıktığını ileri sürer. O halde, birleştir $(X,Y) = \{X, Y\}$. Bu elbette, halihazırdaki bazı yanlış yorumların iddia ettiği gibi, beynin kendi içinde kümeler barındırdığı anlamına gelmez; daha ziyade, beyinde ne olup bitiyorsa, bunun uygun şekilde söz konusu terimlerle nitelendirilebilecek özelliklere sahip olduğu anlamına gelir. Ne de olsa bir test tüpünün içinde benzen için Kekulé diyagramı bulmayı beklemeyiz.

Gerçekten de dil bu açıdan En Az Bilgi-Sayım ilkesine uyuyorsa, çizgisel sıralamanın neden dilin yalnızca ikincil bir özelliği olduğu, neden esas sözdizimsel ve anlamsal bilgi-sayımlarda mevcut olmadığı bilmeceğine kapsamlı bir yanıt buluruz. Dil tasarımı bu açıdan mükemmeldir (ve yine neden böyle olduğunu sorabiliriz). Daha ayrıntılı şekilde bakacak olursak bu sonucu doğrulayan kanıtların sayısı artmaktadır.

X ve Y 'nin birleştiğini, ama hiçbirinin diğerinin bir parçası olmadığını varsayalım: "Read that book" [Bu kitabı oku] tümcesine karşılık gelen sözdizimsel nesneyi oluşturmak için *read* [oku] ve *that book*'u [bu kitap] birleştirirken yaptığımız gibi. Buna, *Dışsal Birleşme* diyelim. Şimdi ise X ve Y 'nin birleştiğini, ama aşağıdaki ifadeleri birleştirirken olduğu gibi birinin diğerinin bir parçası olduğunu varsayalım:

Y = "Which book?"

[*Hangi kitap?*]

X = "John read which book?"

[*John hangi kitabı okudu?*]

ifadelerini,

"Which book John read which book?"

[*Hangi kitap John hangi kitabı okudu*]

ifadesini oluşturmak için birleştirdiğimizi düşünelim.

Bu ifade, daha sonra değineceğim başka işlemlerin yardımıyla,

"Which book did John read?"

[*John hangi kitabı okudu?*]

tümcesi olarak ortaya çıkar.

Doğal dilde görülen yaygın yer değiştirme fenomenine bir örnek-
tir bu: Öbekler bir yerde duyulur, ama hem orada hem başka bir
yerde yorumlanır. Öyle ki tümce,

"For which book x, John read the book x?"

[*Hangi kitabı x, John kitabı x okudu?*]

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>
olarak anlaşılır.

Bu örnekte X ve Y'nin birleşmesinin sonucu yine {X, Y}'dir, fakat elde iki Y (- *which book*) [hangi kitap] kopyası vardır. Bunlardan biri X'te kalan orijinal kopya, diğeri X'le birleşen yer değiştirmiş kopyadır. Buna da *İçsel Birleşme* diyelim.

Profesyonel literatürde de görülen yaygın bir yanlış yorumlamadan kaçınmak gerekir. *Kopyalama* ve *yeniden-birleşme* diye bir işlem yoktur. İçsel birleşme iki kopya üretir, ama bu durum En Az Bilgi-Sayım ilkesi altındaki birleşmenin sonucudur. Söz konusu ilke birleşmeyi en basit biçimiyle ele alır ve birleşen unsurların hiçbirine dokunmaz. Kopyalama ve yeniden birleşme gibi yeni nosyonlar gereksiz olmakla kalmaz; aynı zamanda en basit birleşme nosyonu gereğince otomatik olarak karşılanan içsel birleşmenin son derece spesifik koşulları altında uygulanmak üzere keskin bir kısıtlamaya tabi tutulmadıkça ciddi güçlüklerle de neden olur.

Dışsal ve içsel birleşme, ikili birleşmenin biricik iki mümkün durumudur. Birleşmeyi optimum şekilde formüle edip başka koşul aramaksızın daha önceden kurulmuş herhangi iki sözdizimsel nesneye uygularsak iki birleşme durumu da kendiliklerinden oluşur. Birleşmenin bu iki durumundan birini yasaklamak veya zorlaştırmak belirli koşullar koymayı gerektirecektir. Bu önemli bir olgudur. Uzun yıllar boyunca yer değiştirmenin dilin bir tür "kusuru" olduğu, ED'ye dair daha karmaşık düzenekler ve varsayımlarca açıklanması gereken tuhaf bir özellik olduğu varsayıldı -ben de bu hataya düştüm. Fakat bunun yanlış olduğu ortaya çıkıyor. Yer değiştirme, en basit varsayımlara dayanarak beklememiz gereken şeydir. Yerdeğiştirme olmasaydı bu bir kusur olurdu. Bazen dışsal birleşmenin bir şekilde daha basit olduğu, dilin tasarımı ve evriminde öncelikli olması gerektiği öne sürülüyor. Bu görüşün bir dayanağı yoktur. Bir şey söylenecekse içsel birleşmenin daha basit olduğu öne sürülebilir, çünkü bilgi-sayım için uygulama alanında

çok daha az aramayı gerektirir -ki bu da aslında çok önemsenmesi gereken bir şey değildir.

Önemli olan başka bir olgu da şudur: En basit biçimiyle içsel birleşme - "Which book did John read?" [John hangi kitabı okudu?] örneğinde görüldüğü gibi- daha kapsamlı En Az Bilgi-Sayım ilkesini yerine getirerek genellikle anlamsal yorum için uygun yapıyı üretir. Ancak bu yapılar, duyu-motor sistem için yanlış olan yapılardır: Bu örnekte görüldüğü gibi, dilde evrensel şekilde sadece yapısal olarak en belirgin olan kopya telaffuz edilir; aşağıdaki kopya silinir. Buna istisna teşkil eden ve aslında genel tezi destekleyen ilginç bir grup vardır, ama bunu bir kenara bırakacağım.²⁰

Kopyaların silinmesi, En Az Bilgi-Sayım'ın tartışma götürmeyen bir başka uygulamasından kaynaklanır: Mümkün olduğunca az bilgi-sayım işlemi yap ve az telaffuz et. Bunun sonucunda telaffuz edilen tümcelerde *boşluklar* bulunur. Dinleyici, eksik unsurun nerede olduğunu tahmin etmek durumunda kalır. Algılama ve çözümleme araştırmalarında gayet iyi bilindiği gibi bu durum dilin işlenmesinde *boşluk-doldurucu* adı verilen güç sorunlara neden olur. Bu oldukça geniş vaka gruplarında da dilin tasarımı en az bilgi-sayımını destekler ve dilin işlenmesinde ve kullanımındaki güçlükleri göz önünde bulundurmaz.

İçsel birleşmenin yerine başka mekanizmaları koyan her türlü dilbilim teorisinin iki şeyi kanıtlamakla yükümlü olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekir: Birincisi, içsel birleşmeyi yasaklayan koşullar için, ikincisi de yer değiştirmeyi -aslında genellikle anlamsal yorum için doğru biçimler olan kopyalarla yer değiştirmeyi- açıklamak için önerilen yeni mekanizmalar için geçerli gerekçeler sunmalıdır.

Aynı sonuçlar daha karmaşık durumlar için de geçerlidir. Örneğin şu tümceyi ele alalım:

"[Which of his pictures] did they persuade the museum that [[every painter]] likes best]?"

"[Resimlerinden hangisini] [[her ressamın] çok beğendiği] konusunda müzeyi ikna ettiler?"

Bu tümce içsel birleşmeyle altta yatan şu yapıdan türetilmiştir:

"[Which of his pictures] did they persuade the museum that [[every painter] likes [which of his pictures] best]?"

"[Resimlerinden hangisini] [[her ressamın] [resimlerinden hangisini]] çok beğendiği konusunda müzeyi ikna ettiler?"

Bu yapı ise yer değiştirme ve iki kopyayla doğrudan içsel birleşmeyle oluşturulmuştur. Telaffuz edilen "which of his pictures" [resimlerinden hangisi] öbeği, boşluk konumundaki "likes"ın [beğendiği] nesnesi olarak anlaşılır ve şu tümcedeki "one of his pictures" [resimlerinden biri] öbeğinin durumuna benzer:

"They persuaded the museum that [[every painter] likes [one of his pictures] best]."

"[[Her ressamın] [resimlerinden birini]] çok beğendiği konusunda müzeyi ikna ettiler."

Bu tam da, iki kopyayla birlikte altta yatan yapının sağladığı yordumdur.

Ayrıca, *every* [her] ve *his* [onun] arasındaki niceleyen-değişken ilişkisi şu tümcede taşınır:

“[Which of his pictures] did they persuade the museum that [[every painter]] likes best?”

“[Resimlerinden hangisini] [[her ressamın] çok beğendiği] konusunda müzeyi ikna ettiler?”

Yanıtlardan biri, “his first one” [ilk resmini] olabilir, yani;

“They persuaded the museum that [[every painter] likes [one of his pictures] best].”

“[[Her ressamın] [resimlerinden birini] çok beğendiği] konusunda müzeyi ikna ettiler.”

yapısında olduğu gibi beğenilen resim her ressam için farklı olabilir. Buna karşın, yapısal olarak benzer olan şu ifadeyi düşünelim:

“[Which of his pictures] persuaded the museum that [[every painter] likes flowers]?”

“[Resimlerinden hangisi] [[her ressamın] çiçekleri beğendiği] konusunda müzeyi ikna etti?”

Burada, yukarıdaki türden bir yanıt -"his first one" [ilk resmî-mümkün değildir. Bu örnekte "his pictures" [resimleri], "every painter" [her ressamın] etki alanına girmez. Belli ki niceleyen-değişken bağlaması için olduğu gibi eylem-nesne-yorum için de gerekli olan yapıyı sağlayan telaffuz edilmeyen kopyadır. Bu sonuçlar da yine doğrudan dışsallaştırma gereğince içsel birleşme ve kopyanın silinmesi işleminden kaynaklanmaktadır. Pek çok benzer örnek vardır ve karmaşıklık arttıkça ilginç sorunlar gündeme gelir.

"Instinctively, eagles that fly swim."

"İçgüdüsel olarak uçan kartallar yüzer."

Yukarıdaki tümceye benzeyen daha basit örneklerde görüldüğü gibi, belirli bir veri işleme biçiminin bu sonuçlara yol açması düşünülemez. Dili öğrenen kişi ilgili verilere sahip değildir. O halde sonuçlar, Hume'un tabiriyle "doğanın orijinal eli"nden, bizim ifademizle genetik donanımdan kaynaklanmış olmalıdır. Daha spesifik olarak söylemek gerekirse, En Az Bilgi-Sayım ilkesi gibi genel ilkelerle etkileşim halinde ED tarafından belirlenen dilin mimarisinden kaynaklanmış olmalıdır. Buna benzer yollarla ED'nin doğasına ilişkin oldukça kapsamlı ve sağlam sonuçlar elde edebiliriz.

Literatürde sık sık ED'nin çürütüldüğüne veya var olmadığına dair iddialar görülür. Fakat bu bir yanlış anlama olmalıdır. ED'nin, yani dil kapasitesinin altında yatan biyolojik bir donanımın varlığını inkâr etmek, başka organizmaların değil de insanların dile sahip olmasının bir mucize eseri olduğunu öne sürmek demektir. Bu iddialarda kastedilen muhtemel EG değil betimleyici genellemeler-

dir. Joseph Greenberg'in dildeki evrensellere ilişkin çok önemli önerileri buna bir örnek teşkil eder. Örneğin, Quine'in *World and Object* [Sözcük ve Nesne] isimli kitabının yeni baskısına yazdığı önsözde²¹ Patricia Churchland alakasız bir alıntı yaparak şöyle yazar: "Uzun süre kuramcıların pek sevdiği dilbilimsel evrenseller alan dilbilimcilerinden gelen aksi yöndeki veriler karşısında gözden düştü." Muhtemelen Churchland bu ifadesinin, Quine'in dile dair genellemeleri kastederek dile getirdiği "yönteme ve kanıtlara dair zamana uygun bir düşünce, dilbilimsel evrensellerle ilgili söylenenlerin büyük kısmını ortadan kaldırmayı hedeflemelidir" şeklindeki görüşünü doğruladığını düşünür. Aslında sadece genel olarak geçerli ve son derece önemli genellemeleri değil, ED'nin değişmez özelliklerini keşfedip doğrulayan tam da alan dilbilimidir. "Alan dilbilimi" terimi, ister Amazon Ormanları'nda ister Belem veya New York'taki ofislerinde çalışıyor olsunlar veriler üzerinde çalışan dilbilimciler anlamına gelir.

Bu türden gözlemlerin barındırdığı hakikat payı, genellemelerin muhtemelen istisnalar içerdiğiidir. Bu istisnalar, örneğin biraz önce bahsettiğim kopyaların silinmesi kuralının istisnaları, araştırmayı teşvik etmesi açısından gayet değerli olabilir. Bilimlerde gözlenen ortak bir tecrübedir bu. Uranüs'ün yörüngesinde düzensizliklerin olduğunun keşfedilmesi Newton'un ilkelerinin ve Kepler'in yasalarının terk edilmesine veya fizik yasalarının olmadığı gibi daha kapsamlı bir sonuca varılmasına yol açmadı; Neptün adı verilecek başka bir gezegenin önce varsayılmasına, sonra da keşfine neden oldu. Büyük ölçüde geçerli olan betimleyici genellemelerin istisnaları bilimlerde de genellikle buna benzer bir rol oynar; dilin araştırılmasında da bu durum tekrar tekrar yaşanmıştır.

Dil optimum şekilde tasarlanmışsa, anlamsal yorum için uygun yapılar sağlayacağına, fakat algılama ve dilin işlenmesi (dolayısıyla

iletişim) açısından güçlülere neden olacağına dair ikna edici ve oldukça geniş kapsamlı kanıtlar mevcuttur. Bu konuda başka pek çok örnek vardır. Örneğin edilgenleştirmeyi ele alalım. Edilgenleştirmenin, dilin iletişim kurmaya oldukça uygun olarak tasarlandığı inancını desteklediği ileri sürülür. Böylece,

“The boys took the books.”

[Çocuklar kitapları aldı.]

Tümcesinde “kitapları” öncelemek istersek, edilgen işlem,

“The books were taken by the boys.”

[Kitaplar çocuklar tarafından alındı.]

diyerek bunu yapmamıza izin verir. Aslında ortaya çıkan sonuç tam tersidir. En Az Bilgi-Sayımı’na göre dilin tasarımı düzenli olarak bu işlemi yasaklar.

“The boys took the books from the library.”

[Çocuklar kitapları kütüphaneden aldı.]

tümcesinde “library”yi [kütüphane] öncelemek istediğimizi varsayalım. Bu durumda elimizde,

"The library was taken the books from by the boys."

[Kütüphane kitaplardan alındı çocuklar tarafından.]

tümcesi olacaktır. Dil tasarımı bunu yasaklar ve bu da iletişimin önündeki bir diğer engeldir.

Asıl ilginç örnekler, bilgi-sayımsal ve iletişimsel etkinlik arasında doğrudan bir çatışmanın olduğu durumlardır. Bilinen her örnekte ilki baskın gelir, iletişim kolaylığı gözden çıkarılır. Böyle pek çok bildik örnek vardır. Bunlar arasında, ilk görüşte dilbilgisine uygun değilmiş gibi gelen,

"The horse raced past the barn fell."

[At hızla geçirilen yanından ahırın düştü.]

[Ahırın yanından hızla geçirilen at düştü.]*

-
- * İngilizce aslı "the horse raced past the barn fell" olan bu tümce İngilizcede "garden path sentence" (yanıltıcı tümce) denilen, anlaşılması ilk aşamada güç olan ve yanlış gibi görünen tümcelere örnek olarak gösterilir. Burada *raced* kelimesi, ilk başta *race* fiilinin geçmiş zaman çekimi gibi görünür. Ancak tümcenin sonunda beliren ikinci fiil, *fell*, bu izlenimi geçersiz kılar. Okuyucu son fiile geldiğinde duraklar ve başa döner. Tümceye bir kez daha baktığında ilk önce tümcenin asıl yüklemi olarak ele aldığı *raced* sözcüğünün aslında bir yan tümcenin (*the horse which was raced past*/hızla geçirilen at) yüklemi olduğunu fark eder. Daha somut olarak, okuyucunun "fell"e gelene kadar bu cümleden anladığı şudur: "At, ahırın yanından hızla geçti." Ancak "raced past" ifadesinin bir yan tümceciğe ait olduğunu fark edince (*the horse which was raced past*) cümlelerin gerçek anlamını kavrar: "Ahırın yanından hızla geçirilen at düştü." -ç. n.

gibi "yanıltıcı tümceler" ve yapısal muğlaklıklar vardır. Yine özellikle ilgi çekici başka bir örnek *adalar* denen, bilgi-sayımsal etkinliğe başvuran ilkeli açıklamalar getirilebildiği sürece içlerinden çıkarma işleminin yapılmasının (içsel birleşme) yasak olduğu yapılarıdır. Buna şu ifadeyle bağlantılı sorular örnek verilebilir:

"They asked if the mechanics fixed the cars."

[Tamircilerin arabaları tamir edip etmediğini sordular.]

Bu durumda, "how many cars?" [kaç araba?] diye sorabiliriz. Bu durumda şu tümceye ulaşırız:

"How many cars did they ask if the mechanics fixed?"

[Tamircilerin kaç arabayı tamir edip etmediğini sordular?]

Ya da "how many mechanics?" [kaç tamirci?] diye sorabilir ve şu tümceye ulaşılır:

"How many mechanics did they ask if fixed the cars?"

[Kaç tamircinin arabaları tamir edip etmediğini sordular?]

Bu iki soru tümcesinin statüleri çok belirgin şekilde farklıdır: "How many mechanics?" [Kaç tamirci?] diye sormak güzel bir düşüncedir, fakat belirli bir dolaylamayla ifade edilmesi gerekir ki bu da

yine iletişimi engeller; teknik olarak bir Bkl (Boş Kategori İlkesi) ihlali söz konusu olur. Bu konuda da, örneğin İtalyancada karşı örnekler vardır. Bunların fark edilmesi Luigi Rizzi'nin²² boş özne dillerinin doğasına dair keşifler yapmasına yol açmıştır. Söz konusu keşifler Bkl ilkesini güçlendirir ve yine önerilen genellemelerin ve aşikâr istisnaların değerini gösterir.

Buna benzer pek çok örnek vardır. Bu örneklerin doğru anlaşıldığını varsayarsak, yapıların en basit kuralların serbestçe işleyişinin sonucu olduğunu ve algıda ve dilin işlenmesinde güçlülere neden olduklarını görürüz. Keza, işleme ve iletişim kolaylığı dilin tasarımıyla bilgi-sayımsal etkinliklerle çatıştığında, bilinen her örnekte gözden çıkarılan ilki olur. Bu da dilin düşüncenin aracı olduğunu öne süren görüşe daha da güçlü bir destek sunar. Düşüncenin aracı olarak dil bazı ilginç bakımlardan mükemmel şekilde tasarlanmıştır ve dışsallaştırma, dolayısıyla iletişim ve dilin diğer dışsal kullanımları ikincil süreçlerdir. Genellikle olduğu gibi gözlemlenen şey, o şeyin altında yatan ilkeler hakkında oldukça yanıltıcı bir resim sunar. Nobel ödüllü kimyacı Jean Baptiste Perrin'in dediği gibi asıl bilim sanatı "görünen karmaşık şeyleri basit görünmezlere" indirgemektir.

Buradaki meselenin tam olarak ne olduğunu daha açıkça ortaya koyabilmek için sunduğumuz argümanı tersine çevirip daha ilkel bir şekilde ifade edelim. Dilin Temel Özelliği'nden başlayalım ve normal bilimsel yöntemi kullanarak bu özelliği yakalayan optimum bilgi-sayım sisteminin ne olduğunu soralım. Bu sorunun yanıtı en basit şekliyle iki değişik biçimi olan *Birleşme*'dir: Dışsal birleşme ve "kopya ile taşıma teorisine" yol açan içsel birleşme. Geniş ve önemli bir yelpazedeki örneklerde bu durum, kavramsal-amaç içeren ara-yüzde anlamsal yorum için uygun biçimler üretir ve bu biçimler sıralama ve başka düzenlemeler içermez.

Daha sonra ikincil nitelikteki bir dışsallaştırma süreci, içsel olarak üretilmiş nesneleri, dışsallaştırmanın duyuşsal kanalına göre değişen düzenlemelerle duyu-motor sistemine uyarlanmış bir biçime dönüştürür. Dışsallaştırma da En Az Bilgi-Sayım tabidir, öyle ki kopyalar silinir ve bu işlem iletişim dediğimiz özel durum dahil dilin işlenmesi ve kullanımında güçlüklerle neden olur. Optimum varsayımların sonuçlarından biri de kuralların değişmez şekilde yapıya bağlı olmasıdır; bu da başlangıçta tartıştığımız bulmacayı ve ona benzer diğer bulmacaları çözüme kavuşturur.

Son yıllarda *minimalist program* olarak anılan daha kapsamlı bir araştırma projesi optimum varsayımla başlamayı öngörür -*kuvvetli minimalist tez KMT*- ve dünya dillerinde gözlemlenen karmaşıklıklar ve çeşitlilik karşısında KMT'nin nereye kadar muhafaza edilebileceğini sorar. Bir boşluk ortaya çıktığında görev, bulmacaları KMT çerçevesinde çözebilmek için verilerin yeniden yorumlanıp yorumlanamayacağına veya optimum bilgi-sayım ilkelerinin gözden geçirilip geçirilemeyeceğine bakmaktır. Böylelikle ilginç ve beklenmedik bir alanda Galileo'nun ilkesine belirli bir destek sağlanır: Doğa basittir ve bunu kanıtlamak bilim insanının görevidir. Elbette zorlu bir görevdir bu. Bana kalırsa, muazzam sorunlar hâlâ mevcut olmakla birlikte, söz konusu görev birkaç yıl öncesine nazaran şimdi çok daha gerçekçi görünüyor.

Bütün bunlar hemen başka bir soruyu daha beraberinde getirir: KMT geçerli olduğu ölçüde, dilin neden optimum şekilde tasarlanmış olması gerekiyor? Bu soru bizi dilin kökenini ele almaya götürür. KMT hipotezi, dilin ortaya çıkışı konusunda sahip olduğumuz çok sınırlı kanıtlara, yani Tattersall'ın tartıştığı gibi, evrimsel zaman ölçeğinde oldukça kısa bir süre önce ve bir anda ortaya çıkmış olduğu yolundaki görüşe gayet iyi uyuyor. Bugün isabetli ve zengin araştırma alanları açan bir tahmin şu olacaktır: Beynin

küçük bir ölçekte yeniden yapılanması, doğal olarak en basit biçiminde birleşmeyi ortaya çıkarmıştır. Böylece sınırsız ve yaratıcı düşünce için; arkeolojik kayıtlarda ortaya çıkan "ileriye doğru büyük sıçrama" için; ve modern insanları atalarından ve hayvanlar aleminin geri kalan kısmından ayıran çarpıcı farklar için bir temel sağlamıştır. Bu tahmin doğrulanabilir olduğu sürece, dilin görünürdeki optimum tasarımına ilişkin sorulara bir yanıt bulabiliriz. Seçilimsel veya başka baskıların devrede olmadığı varsayılan koşullar altında dilin optimum tasarımı tam da beklememiz gereken şeydir; dolayısıyla ortaya çıkan sistemin -bir kar tanesinin oluşması gibi- doğa yasalarını, bu örnekte En Az Bilgi-Sayım ilkelerini izlemesi gerekir.

Bu düşünceler bir ilk adım atmaktan ibaret. Belki "dil nedir?" sorusuna verilecek yanıtın neden çok önemli olduğunu göstermemize hizmet edebilirler. Ayrıca bu temel soruyla yakından ilgilenmenin, insanların ne tür yaratıklar olduğunun incelenmesi sırasında nasıl birçok içerim barındıran bazı önemli sonuçlara yol açabileceğini ortaya koymamıza da yardımcı olabilirler.

2

NEYİ ANLAYABİLİRİZ?

1. Bölüm'de "dil nedir?" sorusunu tartıştım ve insanının sahip olduğu bu ayırt edici kapasitenin yakından incelenmesinden ne tür yaratıklar olduğumuza dair neler öğrenebileceğimizi ele aldım. Çok şey öğrenebileceğimize inanıyorum; bunları ortaya koymaya ve örneklemeye çalıştım. Bu bölümde daha genel olarak bilişsel kapasitelerimizle ilgili sorulara geçmek ve spesifik olarak bilişsel kapasitelerimizin, anlayışımızın kapsamını ve sınırlarını nasıl belirlediğini ele almak istiyorum.

Owen Flanagan'ın icat ettiği, "yeni gizemcilik" olarak adlandırılan bir kavram var. Flanagan bu kavramı, bilincin hiçbir zaman tamamen açıklanamayacağını öne süren "bilimciliğin kalbine bir çivi saplamak üzere tasarlanmış postmodern bir pozisyon" olarak tanımlıyor.¹ "Gizemcilik" teriminin kapsamı, insan zekâsının erişebileceği açıklamaların kapsamı ve niteliğiyle ilgili daha geniş soruları içerecek şekilde genişletiliyor. Ben bu terimi geniş anlamda kullanacağım ki böylesi bana daha anlamlı geliyor.

Ben de bu tuhaf postmodern sapkınlıktan sorumlu failler arasında sayılıyorum. Oysa farklı bir terimi tercih ederdim: bildik doğru [truism]. Bundan kırk yıl önce bilişsel kapasitelerimizin alanına giren sorunlar ile girmeyen gizemler arasında ayırım yapmayı önerirken düşündüğüm şey buydu.² Charles Sanders Peirce'in

veriden-sava-çıkarıma ilişkin açıklamasından ödünç aldığım terimlerle ifade edecek olursam, insan zihni, ona sınırlı bir "kabul edilebilir hipotezler" dizisi sağlayan biyolojik bir sistemdir. Bu "kabul edilebilir hipotezler", insanın bilimsel araştırmasının ve aynı akıl yürütmeye göre genel anlamda bilişsel başarılarının temellerini oluşturur. Basit bir mantık yürütmesi bize şu sonucu verir: Sistem bizim için tamamen erişilemez olan veya aslında belirli bir erişilebilirlik hiyerarşisinde erişilemeyecek kadar uzak olan diğer hipotezleri ve fikirleri dışlamalıdır. Oysa -belki Pierce böyle düşünmüyordu- bu hipotez ve fikirler farklı şekilde yapılanmış bir zihin için erişilebilir olabilir. ED dil için bir anlamda aynı rolü oynar ve bu temel gözlem bütün biyolojik kapasiteler için geçerlidir.

Peirce'in veriden-sava-çıkarım kavramı bazen "en iyi açıklamaya dönük çıkarım" olarak tanımlanır. Bununla birlikte, her ne kadar gelişmemiş bir kavram olsa da bunun çok ötesine geçer. Can alıcı bir husus olarak Pierce, oldukça kısıtlı olduğunu öne sürdüğü "kabul edilebilir hipotezlerin" *sınırları* üzerinde ısrarla durmuştur. Söz konusu hipotezler, ona göre, "doğru kuramları tasavvur etmenin" önkoşuludur. Peirce bilimsel bilginin gelişimiyle ilgileniyordu, fakat aynı şey gündelik yaşama ilişkin kavrayışın ve özel olarak dilin edinilmesi için de geçerlidir.³

Aynı şeyin, formüle edebileceğimiz sorular söz konusu olduğunda dahi doğru olması beklenmelidir: Doğuştan gelen yapı zengin bir formüle edilebilir sorular çeşitliliği sağlarken başka bir zihnin "sorulması gereken doğru sorular" olarak görebileceği başka türden soruları yasaklar. Hume'un bir ölçüde benzer düşüncelerini de zikretmiştim. Hume'a göre, tıpkı "hayvanlar" gibi "insan bilgisinin büyük bölümü de doğanın orijinal elinden kaynaklanan bir doğal içgüdüler türüne bağlıdır". Biz bugün "doğanın orijinal eli" için ge-

netik donanım terimini kullanıyoruz. Bu da aynı kapıya çıkıyor, aynı sonuçlar çıkıyor.

Belki birçok seçkin şahsiyeti benzer sonuçlara götüren nedenlerden ötürü olmasa da bütün bunlar bana bildik doğrulara epeyce yakın görünüyor. Şayet melek değil de biyolojik organizmalarsak, o halde bilişsel yetilerimiz "fiziksel kapasiteler" denilen kapasitelere benzer olmalıdır ve tıpkı bedenın diğer sistemleri gibi incelenmelidir.

Örneğin sindirim sistemini ele alalım. Omurgalıların "ikinci bir beyni", "bağırsak beyni" vardır. Bağırsaklara özgü bir sinir sistemi, "bağımsız bir sinirsel entegrasyon ve işleme bölgesi"dir bu. Söz konusu beynin yapısı ve bileşen hücreleri "başka herhangi bir çevresel organa göre beyindekilere daha çok benzer". Bağırsaklarda omurgada olduğundan daha fazla sinir hücresi, aslında "çevresel sinir sistemimizin bütün geriye kalan kısmından" daha fazla sinir hücresi vardır. Yalnızca küçük bağırsaklarda 100 milyon sinir hücresi bulunur. Bağırsak beyni aynı zamanda, "beyinde bulunan her bir sinir iletilci [nörotransmitter] sınıfının temsil edildiği büyük bir kimyasal depodur" ve "karmaşıklık açısından zengin ve beyne benzer" bir iç iletişime sahiptir. Bağırsak aynı zamanda "beyin ya da omurilikten hiçbir girdi olmadığında reflekslere aracılık yapabilen içsel bir sinir sistemi barındıran yegâne organdır". "Bağırsaktaki beyin kafadaki beyinle aynı tempoda evrimleşmiştir." Bağırsak beyni "hiçbir zihinsel çaba olmadan çok önemli ve hoş olmayan bazı görevleri yapmamızı sağlayan canlı, modern bir veri işleme merkezi" haline gelmiştir. Üstelik, eğer şanslıysak bu görevleri "etkinlikle ve bilincimizin dışında" yapmamıza imkân tanır. Bağırsak beyninin "kendine has psikonevrozlarının" olması mümkündür. Bugün bazı araştırmacılar bu beynin alzheimer, parkinson ve otizm gibi beyine özgü hastalıklara yakalanabileceğini bildiri-

yor. Bağırsak beyninin, diğerlerini dışlayıp etkileşim içinde olduğu organlar tarafından önüne koyulan spesifik görevlerle uğraşacak şekilde donatılmış olduğu kendi duyuşal sinyal ileticileri ve düzenleyici aygıtı vardır.⁴

"Doğanın orijinal eli" tartışmasız şekilde bağırsak beyninin ne yapıp yapamayacağını, yani çözebileceği "sorunları" ve erişiminin dışında olan "gizemleri" belirler. Yine tartışmasız bir şekilde kapsam ve sınırlar birbiriyle bağlantılıdır: Kapsamı sağlayan yapısal özellikler aynı zamanda sınırlar koyar. Bağırsak beyni söz konusu olduğunda, karanlık bir nosyon olan "doğuştan gelme hipotezi" tartışma konusu yapılmaz. Dil alanındaysa bu hipotez genellikle mahkûm edilir, fakat asla savunulmaz; çünkü genetik bileşenin ne olduğuna dair çeşitli görüşler dışında böyle bir hipotez gerçekte mevcut değildir. Bu kadar yıldan sonra bağırsak beyninin genetik bileşeninin tam olarak anlaşılmamış olması, tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi bir şikâyet konusu değildir. Bağırsak beyninin incelenmesinde içselci [*internalist*] bir yaklaşım benimsenir. Sindirim sisteminde olup bitenlerin onun dışındaki, organizmanın başka yerinde veya derinin dışındaki etkenlere can alıcı şekilde bağlı olmasını sorun eden felsefi bir eleştiri yoktur. Felsefi çıkmazlara girmeden içsel sistemin doğası ve dışsal etkileşimleri incelenir.

Benzer kaygıların asıl beyin ve kapasitelerinin, spesifik olarak da insan dilinin araştırılması konusunda ciddi ikilemler oluşturduğu düşünülüyor. Bu bana, insan organizmasının zihinsel yönlerini "fiziksel yönler" dediğimiz yönlerden farklı şekilde ele alma yönündeki tuhaf eğilimin bir örneği gibi görünüyor. Burada Kartezyen metafizik düalizmden daha tehlikeli olan bir tür yöntemsel düalizmle karşı karşıyayız. Kartezyen düalizm saygın bir bilimsel hipotezdi ve Newton Kartezyen tözlerden birinin -bedenin- mevcut olmadığını göstererek erken modern bilimin mekanik felsefesinin

altını oyduğunda yanlış olduğu kanıtlandı. Böylelikle Newton, en azından Kartezyen biçimiyle zihin-beden sorununu ortadan kaldırdı ve "fiziksel" ya da "maddi" olanın ne anlama geldiği sorusunu açık bıraktı.⁵ Buna karşın, yöntemsel düalizmin önerecek herhangi bir şeyden yoksun olduğu görünüyor. Bu düalizmi terk ettiğimizde, niçin asıl beyni ve özellikle bilişsel kapasitelerini, bağırsak beynini veya bedenin başka bir bileşenini incelediğimizden temel olarak farklı bir şekilde incelememiz gerektiğini anlamak güçleşir. Şayet böyleyse, o zaman gizemcilik -geniş şekilde benimsenen görüşlerin aksine- içselci yaklaşımın yanı sıra bildik doğruların bir çeşidinden başka bir şey değildir.

Farklı ve değişik nedenlerle birçok seçkin şahsiyet gizemcilik denilen bildik doğruyu kabul etmekten suçlu. Bundan doksan yıl önce şu Humecu görüşü benimsediğine göre Bertrand Russell'ı da suçlular listesine dahil etmek gerekir diye düşünüyorum: "En yüksek [kesinlik] derecesi algılarıma aittir." Öyleyse, ister gündelik kavrayışın kendiliğinden inşaaaları isterse üzerinde iyice düşünülmüş ve disipline kavuşturulmuş bilimsel çabalar olsun zihnin inşaaalarını algıladığımız şeylere anlam verme çabası olarak düşünebiliriz. Bu da bize, algıda "verili" olan şeyin dışsal verilerden ve zihinsel yapıdan hareketle oluşturulan bir "inşa" olduğunu gösterir. Bu meseleler kısa süre sonra C. I. Lewis tarafından ilgi çekici şekilde tartışılmıştı.⁶

Hume'un söylediği gibi, "belirli derecede ılımlı bir kuşkuculuk besleyen ve insan kapasitesini aşan konularda bilgisiz olduğumuza dair dürüst bir itirafta bulunan Newtoncu felsefeye" bağlı kalmamız gerekir. Hume için görüşlerin ötesindeki neredeyse her şey insan kapasitesini aşan konulara girer. Bunların "gerçek doğası ve işleyişleriyle ilgili araştırmalardan" geri durmamız gerekir. Bizi -bir zihin veya benlik dahil- dışımızda süreklilik gösteren nesneler

deneyimlediğimize inandıran hayal gücüdür, yani "insan kavrayışının en ileri çabasıyla açıklanması mümkün olmayan ... ruhumuzdaki bir tür sihirli yetidir."⁷ Dr. Johnson, G. E. Moore ve diğer değerli şahsiyetlerin aksine Hume'un akıl yürütmelerinin saygıyı hak ettiğini düşünüyorum.

Hume'un *İncelemesi*'nin Ek'i üzerine özenli ve bilgilendirici bir inceleme yapan Galen Strawson, bence ikna edici şekilde, Hume'un karşılaştığı güçlüklerin çok daha derin olduğunu nihayetinde fark ettiğini ileri sürer. Hume, "zihindeki farklı düşünceler veya fikirler arasında bir bağlantı ilkesinin olduğu" sonucuna varır. Bu, hayal gücü tarafından icat edilmemiş gerçek bir bağlantıdır. Oysa Hume'un felsefesi/psikolojisinde gerçekten mevcut olan böylesi bir şeye yer yoktur, dolayısıyla sonunda "umutları sönüp gider". Temel ilkeleri düzeltilemez şekilde çöker. Felsefe tarihindeki keskin uğraklardan biridir bu.⁸

Russell ise şu sonucu benimser: "Algıları sadece bilişsel yönü bakımından [inceleyen]" fizik, "olsa olsa dünyanın nedensel çatısını" keşfetmeyi umabilir; algıların diğer yönleri fiziğin kapsamının dışında kalır". Oysa bilimsel girişimlerimizde tatminkâr açıklamalar bulalım ya da bulmayalım algıların bu diğer yönlerinin varlığını en yüksek kesinlik derecesinde kabul ederiz.

Bilincin en yüksek kesinlik derecesinde olduğunu kabul edip başka her şeyin sorunlarla karşılaştığını, hatta belki de kısmen insanlara özgü gizemler olduklarını söyleyerek gizemciliğin tanımını biraz değiştirecek olursak, bütün bunlar bana tümüyle gizemcilik gibi görünüyor. 17. ve 18. yüzyıllarda, modern bilim ve felsefenin ilk döneminde insanlara özgü gizemler, "çetin sorunlar" denilen açmazları da kapsıyordu. Bu alanda çetin sorunlar arasında en

belalı olanı hareketin, çekme ve itmenin doğasıyla ilgiliydi." "Çetin sorunlar" hiçbir zaman çözülmedi. Bunun yerine terk edildi ve Locke ve Hume gibi daha feraset sahibi gözlemciler tarafından kalıcı gizemler -en azından insanlara özgü gizemler- olarak görüldü.

Bu durum zamanında gayet iyi anlaşılmıştı. Locke, madde ve etkileriyle ilgili "bilmek istediklerimize dair çaresiz bir bilgisizlik" içinde olduğumuzu ve "[doğru açıklamalar sunan] bir cisimler bilimi oluşturmamızın mümkün olmadığını" yazıyordu. Fakat "makul ve ihtiyatlı Bay Newton'un eşsiz kitabı sayesinde Tanrı'nın gücünü benim dar kavrayışlarımla sınırlandırmanın fazlasıyla cüretkar bir varsayım olacağına ikna" olmuştu. Maddenin maddeye kütleçekimi uygulaması "benim için tasavvur edilemez"di. Böyle de olsa, Newton'un gösterdiği gibi, "cisimlere bizim cisim fikrimizden türetilabilir ya da madde hakkında bildiklerimizle açıklanabilir olanın ötesinde güçler ve etki etme biçimleri yerleştirmeye" Tanrı'nın gücünün yettiğini kabul etmeliydik. Nitekim Newton'un eseri sayesinde "Tanrı'nın böyle yaptığını" biliyorduk.⁹

Gizemci bildik doğrular göz önüne alındığında, bir şeyin benim için tasavvur edilemez olması o şeyin var olup olamayacağı konusunda bir kriter oluşturmaz. İfadelerdeki teolojiiyi bir kenara bırakacak olursak, Locke'un düşüncelerini, doğal dünyanın insanlar açısından gizemler olan özelliklere sahip olduğu şeklinde yeniden formüle edebiliriz.

---

* Newton öncesi egemen olan Kartezyen fizik, tıpkı bilardo toplarının çarpışarak hareket etmesi gibi hareketin doğrudan temastan kaynaklandığını öne sürüyordu. Newton, kütleçekim yasasını formüle edip deneysel olarak kanıtlaya da nesnelerin nasıl olup da birbirlerini uzaktan çektiklerini açıklayamadı. Bu nedenle hareket, çekme ve itme o dönemde mekanizması açıklanamayan "çetin sorunlar" olarak görüldü. Kütleçekimin mekanizmasını hâlâ bilmiyoruz. -y.h.n.

Newton bu düşünceye katılmıyor değildi. Nesnelerin uzaktan etkileşime girmesi gibi "saçma" bir sonuçtan kaçınabilmek için sürekli bir yol ararken, her yerde hazır ve nazır olan Tanrı'nın kütleçekimsel etkileşimlerin altında yatan "maddi olmayan fail" olabileceği spekülasyonunda bulunmuştu. Fakat daha ileri gide-medi, çünkü deneysel olarak kanıtlanabilecek şeylerin ötesinde "hipotezler icat etmeyi" reddetti. Newton, temas olmaksızın et-kileşimin "tahayyül edilemez" oluşu konusunda en önemli eleş-tirmeni Leibniz ile aynı fikirdeydi. Buna karşın, Leibniz'in sözcük-leriyle bunun "aklın alamayacağı esrarengiz bir özellik" olduğunu kabul etmiyordu.¹⁰ Newton ortaya koyduğu ilkelerin "esrarengiz" olmadığını, sadece onların "nedenlerinin esrarengiz" olduğunu söylüyordu. Bu nedenlerin fiziksel terimlerle -yani mekanik fel-sefenin terimleriyle ya da ona benzer şeylerle- açıklanabileceğini ümit ediyordu. Bu sağlanamadığı sürece Newton, fenomenlerden tümevarım yoluyla genel ilkeler oluşturmanın ve "bütün maddi şeylerin eylem özelliklerinin nasıl bu açık ilkelerden çıktığını söy-lemenin, söz konusu ilkelerin nedenleri henüz keşfedilmemiş olsa da felsefede çok büyük bir adım olacağını" ileri sürüyordu.

Bir filozof olarak Newton'u incelediği etkili çalışmasında Andrew Janiak, Newton'un temas olmadan uzaktan etkileşimi reddetmesi-nin bağımsız gerekçeleri olduğunu ileri sürer. Janiak, "Newton'un Tanrı'nın fiziksel dünyadaki yerine ilişkin anlayışının düşünce-si için metafizik bir çerçeve oluşturduğunu, tam da bu nedenle deney üzerine fikir yürütmekle ya da fizik biliminin gelişmesiyle gözden geçirilmeye tabi olmadığını" gözlemler. Ve şayet cisimler arasında uzaktan etkiye yol açan "Tanrısal uzaktan etki mümkün-se, Tanrı'nın kadiri mutlaklığının Newton'un her zaman anladığı şekilde, yani Tanrı'nın her yerde hazır ve nazır olmasıyla bağlan-tılı olarak anlaşılmasına gerek yoktur".

Daha sonra Newtoncular metafiziği reddettiler. Dolayısıyla uzak-tan etkiyi teorik inşalar çerçevesinde kabul ederken Newton'un çağdaşı büyük düşünürleri ve bizzat Newton'un kendisini de rahatsız etmiş olan dünyaya dair sonuçların "tasavvur edilemezliği-ni" dikkate almadılar.

Böylece bilimsel araştırmanın amaçları zımnen kısıtlanmış oldu: Bilimin ilk döneminde gerçek manada anlamının bir kriteri olan tasavvur edilebilirliğin yerine çok daha dar bir amaç benimsendi. Bu da dünya hakkındaki teorilerin anlaşılabilirliği idi. Bunun insan düşüncesi ve araştırmasında çok önemli bir adım, genellikle kabul edilenden daha önemli bir adım olduğunu düşünüyorum. Bu adım geniş anlamda gizemcilikle doğrudan ilgilidir.

Locke devamında, Tanrı nasıl maddeye kütleçekim gibi tasavvur edilemez özellikler kattıysa, düşünce kapasitesi de "katmış" olabileceği sonucuna varmıştı. "Tanrı"nın yerine "doğayı" koyduğumuzda önümüzde bir araştırma başlığı, sonraki yıllarda kapsamlı şekilde izlenen bir yol açılır ve bu yol bizi düşüncenin, organize olmuş maddenin belirli biçimlerinin bir özelliği olduğu sonucuna götürür.¹¹ Darwin'in epeyce yaygın bir anlayışı yeniden ortaya koyarken söylediği gibi, düşünceyi "beynin bir salgısı" olarak görmenin "kütleçekimi maddenin bir özelliği olarak görmekten daha şaşırtıcı ve olağanüstü bir tarafı yoktur".¹² Bizim açımızdan tasavvur edilemez bir şeydir bu, ancak böyle olması dış dünyayla değil bizim bilişsel sınırlarımızla ilgilidir.

Bu meselelere dair ilk modern anlayışların bir kısmı geçtiğimiz yıllarda bazen bir şaşırma ve hayret duygusunun eşliğinde yeniden keşfedildi. Bunun bir örneğini, Frances Crick, zihinsel ve duygusal durumlarımızın "aslında geniş bir sinir hücreleri düzeneğinin ve ilişkili moleküllerin davranışından başka bir şey olmadığı" yönün-

deki "şaşırtıcı hipotezini" formüle ederken görürüz. Bu yeniden keşif bazen felsefi literatürde zihnın incelenmesinde radikal şekilde yeni bir fikir olarak görüldü. Paul Churchland'ın, John Searle'ü zikrederek ortaya koyduğu gibi, yeni fikir "zihinsel fenomenlerin bütünüyle doğal olduğu ve beynin nöro-psikolojik faaliyetlerinin sonucu olduğu yolundaki cesur iddiadır". Bu öneriler neredeyse aynı sözcüklerle yüzyıllar öncesinin formülasyonlarını, Newton'un yegâne tutarlı beden (ya da fiziksel, maddi vs.) nosyonunu yıkmasıyla geleneksel zihin-beden sorununun formüle edilemez hale gelmesinin ardından ortaya çıkan formülasyonları tekrarlar. Örneğin Joseph Priestley'in "zihinsel denilen" özelliklerin "beynin organik yapısına" indirgendiği şeklindeki yargısı, Locke, Darwin ve başka birçokları tarafından farklı sözcüklerle ortaya konmuştu. Öyle görünüyor ki erken dönem modern bilimin temellerini sağlamış olan mekanik felsefenin çöküşünden sonra bu bakış neredeyse kaçınılmaz hale gelmişti.¹³

20. yüzyılın son on yılı, "Beynin On Yılı" olarak tanımlanmıştı. Bu on yılın sonuçlarının ele alındığı bir seçkiyi takdim eden nörolog Vernon Mountcastle ana temayı yeni biyolojinin tezi olarak şöyle formüle etmişti: "Zihinsel şeyler, yani aslında zihinler, beyinlerin oluşan [*emergent*] özellikleridir, [bununla birlikte] bu oluşlar ... henüz anlamadığımız ilkeler tarafından üretiliyor." Bir kez daha 18. yüzyılın kavrayışlarının neredeyse aynı sözcüklerle tekrarlandığını görüyoruz.¹⁴

Yine de yukarıdaki "henüz anlamadığımız" ifadesi bizi ihtiyatlı olmaya çağıran bir uyarı gibi alınmalı. Bertrand Russell'in 1927'de ortaya koyduğu, kimyasal yasaların "şu anda fiziksel yasalara indirgenemeyeceği" yolundaki gözlemini hatırlayabiliriz. Bu durum önde gelen bilim insanlarının kimyaya, deneysel sonuçları öngörebilen bir hesaplama tarzından ibaret olarak bakmalarına,

onu gerçek bilim kabul etmemelerine yol açmıştı. Çok zaman geçmeden keşfedildiği gibi Russell'ın tespiti, doğru olmasına karşın, durumu tam olarak ortaya koymaktan uzaktı. Kimyasal yasalar, o dönemde fizik denilince akla gelen fiziksel yasalara gerçekten de indirgenemezdi. Kuantum teorisi devrimiyle radikal bir değişim geçiren fizik neredeyse hiç değişmeden kalan kimyayla birleşti.

Burada nöroloji ve zihin felsefesi için pekâlâ çıkarılacak dersler olabilir. Çağdaş nörolojinin, bundan yüzyıl önceki fiziğin durumuna benzer şekilde sağlam temellere oturduğu söylenemez. Aslında nörolojinin temel varsayımları hakkında bana oldukça güçlü görünen eleştiriler var.¹⁵ Bugün sıkça kullanılan, zihnin incelemesinin soyut bir düzeyde yapılan *nöroloji* olduğu sloganı 90 yıl önce kimya hakkında ortaya atılan benzer sloganlar gibi yanıltıcı olabilir, tabii bugünkü haliyle nörolojiyi kast ediyorsak.

Bu konuda ortaya çıkan soruların, buradaki tartışmada olduğu gibi, zihni belirli bir soyutlama düzeyinde görülen beyin olarak ele almakla bir ilgisi olmadığına dikkatinizi çekerim.

Epeyce tartışma yaratan son çalışmalarından birinde Thomas Nagel şunu yazıyor: "Zihnin açıklanamaz bir rastlantı veya kutsal ya da anormal bir beceri olduğunu sanmıyorum. Zihin, çağdaş bilimsel ortodoksluğun bünyesindeki sınırları aşana kadar anlamayacağımız doğanın temel bir özelliğidir."¹⁶ Şayet bu görüş doğru çıkarsa bilim tarihinden bir sapma oluşturmayacaktır. Bununla birlikte, Nagel'in başvurduğu "kuşkuculuk" ve "sağduyu"nun, Newton'un keşifleri özümseince ve bilimsel araştırmanın amaçları zımnen ve önemli ölçüde kısıtlanınca 17. yüzyıl sonlarında terk edilen benzer kavramların kaderini paylaşacağını düşünüyorum.

Newton'un keşiflerinin ve içerimlerinin ışığında Hume, Newton'un en büyük başarısının "doğanın bazı gizemlerinin üzerindeki

örtüyü kaldırmak" ve aynı zamanda "[doğanın] en büyük sırlarını daima içinde bulunduğu ve hep orada kalacağı karanlığa geri göndermek" olduğunu yazmıştı.¹⁷ En azından insanlar için sırlardır bunlar. Son derece esaslı nedenlerle hepsi adanmış gizemciliğin bir biçimidir.

Bilince gelince, modern felsefi söyleme hemen hemen aynı dönemde dahil olmuştur. Udo Thiel bu konular üzerine yaptığı kapsamlı akademik incelemesinde, "bilinç" ismini yaygın şekilde kullanan ilk İngiliz filozofun 1670'lerde Ralph Cudworth olduğunu söyler. Buna karşın bilincin başlı başına bir araştırma nesnesi haline gelmesi elli yıl sonra gerçekleşecektir.¹⁸ Ardından, daha önce Descartes tarafından yapıldığı gibi, bilinç düşünceyle özdeşleştirilir. Von Humbolt gibi bazıları ise daha da ileri gidip düşünceyi -düşünce dilini sağlayan- dille özdeşleştirirler. Daha önce tartıştığım gibi bunlar çağdaş terimlerle kısmen yeniden oluşturulabilecek fikirlerdir.

Modern dönemde düşüncenin bilinçle özdeşleştirilmesi çeşitli biçimlerde yeniden ortaya çıkıyor. Örneğin, Quine'ın "kurala uymanın" ya gezegenlerin Kepler'in yasalarına uymasındaki gibi "uyma"ya veya bilinçli düşünce tarafından "yönlendirme"ye indirgenmesini savunan tezinde bunu görürüz. Searle'ün "bağlantı ilkesi" de zihnin işlemlerinin bir şekilde bilinçli deneyim tarafından erişilebilir olması gerektiğini öne sürer. Tutarlı şekilde formüle edilmesi pek kolay olmayan bir düşüncedir bu. İster deneysel savlar isterse terminolojik kabuller olarak ele alınsın bu doktrinler dilde veya algıda "kurala uymaya" dair keşfedilen şeylerin çoğunu dışarıda bırakıyor. Örneğin, I. Bölüm'de tartıştığım dilde yapıya bağımlılık kuralını ve daha önemlisi onun temelini veya Donald Hoffman'ın görsel zekâ incelemesinde "rijitlik [katılık] kuralı" dediği şeyi, yani imge yansıtımalarının son derece sınırlı uyarıcı olduğunda bile "üç

boyutlu rijit hareketlerin yansıtılması” olarak yorumlandığını söyleyen kuralı dışarıda bırakıyor.¹⁹

Potansiyel olarak bile olsa bilince ulaşan şeylerin, pekâlâ erişilemez zihinsel süreçlerin dağınık bir yansıması olduğuna ve bu zihinsel süreçlerin de bazen bilince erişen parçalarla çok yakından etkileşime girdiğine inanmamız için geçerli nedenlere sahibiz. Şimdi epeyce ünlü olan karar vermeyle ilgili Libet deneyleri bu konuda bazı bağımsız kanıtlar sunuyor. Bununla birlikte, ben söz konusu deneylerin özgür iradeyle ilgisi olduğunu düşünmenin hatalı olduğu kanaatindeyim. Aynı meselelerin büyük ölçüde ayrıca ele alınması gerekiyor ki bunlara döneceğim. Şayet kararlar bilinçli bir farkındalık olmaksızın ya da düşünmeden alınıyorsa -olası bilişsel sınırlamalar dahil- gündeme gelen kişisel sorumlulukla ilgili değerlendirmeler de bu alana girer.

Bilince ulaşan zihinsel süreç parçalarının erişilemez parçalarla çok yakından etkileştiği doğruysa -ki en azından dilin kullanımı için açıkça böyle olduğu görülüyor- o halde bilinçli farkındalığa veya bilince erişebilirliğe odaklanmanın üzerindeki kısıtlama bir zihin biliminin gelişmesini ciddi şekilde engelleyebilir. Bu noktada da kayda değer ölçüde ilgi çekici başlıklar var, fakat burada onları ele alacak zaman yok.

Bunun yerine, bilinçle sınırlı olmayan ve bildik doğru olarak ele almamız gerektiğini düşündüğüm daha genel anlamdaki gizemciliğe geri dönelim. Çeşitli gizem türleri düşünebiliriz. Bunlardan bazıları, örneğin burada zikrettiklerim, oldukça kapsamlıdır: Belki de insanlar için kalıcı gizemlerdir bunlar. Fakat bunlara dönmeden önce, daha dar kapsamlı gizemleri ele almak önem taşıyor. Bunlar, bilişsel kapasitelerimizin alanına girebilecek ve ilkesel olarak ilgili deneysel kanıtların var olabileceği, fakat bizim bu kanıtları

elde etmemizin mümkün olmadığı durumlardır. Ya da makul şekilde sorabileceğimiz soruları yanıtlayabilecek, fakat etik düşüncelerin deney yapılmasını yasakladığı durumları sayabiliriz. Kediler ve maymunları keserek yapılan deneyler sayesinde insanın görsel sistemi hakkında pek çok şey öğrenildi; fakat bu yolla dil hakkında bilgi edinemeyiz. Hayvanlar alanında insan diline benzer hiçbir şey yoktur ve insanlar üzerinde ilgili deneylerin yapılması yasaklanmıştır; fakat belki yeni teknolojiyle birlikte gelecekte bazı engeller aşılabılır.

Bir örnek olarak bilişsel yetinin evrimini, özellikle "dil evrimi" denilen şeyi gösterebiliriz. Burada "dil evrimi" derken dil kapasitesinin, dil yetisinin evriminden söz ediyoruz; tek tek diller değişir, fakat evrim geçirmez. Evrimsel biyolog Richard Lewontin yıllar önce kapsamlı bir tartışmayla bu meseleler hakkında hemen hiçbir şey öğrenemeyeceğimizi ileri sürmüştü. Lewontin, "bilme yetisinin (bununla her ne kast ediliyorsa) nasıl ortaya çıkıp yayıldığını ve değişime uğradığını bilmek ilginç olurdu" sonucuna varmış, "fakat bilemeyiz; kör talih" demişti.²⁰ İlgili kanıtlar bizim açımızdan mevcut değildir. Lewontin'in ulaştığı sonuçların yayımlandığı *Invitation to Cognitive Science* (MIT) kitabının editörleri de benim gibi bu sonuçları ikna edici bulmuşlardı. Buna karşın, Lewontin'in büyük ölçüde görmezden gelinen analizi özellikle dil alanında kendisinin "hikâye anlatıcılığı" dediği devasa bir literatürün gelişmesini engellemedi.

Hikâye anlatıcılığı tipik olarak fenotipin, yani insan dilinde anlamın temel doğasını bile ortaya koymadan ilerliyor; halbuki herhangi bir ciddi evrimsel araştırma için önkoşuldur bu. Yine tipik olarak iletişime dair hikâyeler oluşturuyor. İletişim farklı, fakat belki daha cazip bir başlıktır; zira en iyi ihtimalle kuşkulu olsalar da en azından genel kabul gören evrim anlayışlarına uygun süre-

lilikler ve küçük değişimler hayal edilebilir. Yakın tarihli teknik bir makale Lewontin'in kısıtlamalarından bu yana neler yapıldığını ele alıyor ve bu kısıtlamaları bir kez daha doğruluyor; benim de yazarlarından biri olduğum makalenin bu yaklaşımının makul olduğu kanısındayım.²¹

Dilin kökenlerine gelince, elimizde son derece güvenilir bir olgu ve bir de makul bir tahmin var. Olgu şu: Atalarımız elli bin ila seksen bin yıl önce Afrika'yı terk ettiğinden bu yana tespit edilebilir bir evrim gerçekleşmedi. Aynı şeyin daha genel olarak bilişsel kapasite için de doğru olduğu görünüyor. Makul tahmin ise 1. Bölüm'de zikrettiğim Tattersall'ın tahmini: Atalarımızın Afrika'yı terk etmesinden kabaca 50 bin ila 100 bin yıl önce dilin herhangi bir şekilde var olduğunu varsaymak için pek bir nedenimiz yok.

Başka görevler de var. Bunlardan biri dillerin çeşitliliğini, gelişen dil yetisinin izin verdiği tercihler yelpazesini açıklamaktır. Özellikle son 30 yılda bu konu izin verilebilir değişkenlik parametrelerinin zengin ve aydınlatıcı şekilde araştırıldığı bir alan haline geldi. Söz konusu parametrelerin kendileri de evrimsel sorunlar ortaya koyuyor.

Daha da zorlu bir sorun Temel Özellik için bilgi-sayım atomlarının kökenlerinin açıklanmasıdır. Burada da kapsamlı bir literatürden bahsedilebilir; ama bu literatürün değeri tartışmalıdır, zira fenotiple, yani insan dilinde anlamın doğasıyla pek ilgilenmez. Bu alandaki araştırmaların genel kabul gören bazı doktrinleri zayıflattığını ve dilin evrimi ve edinilmesiyle ilgili ciddi sorular ortaya çıkardığını düşünüyorum.

Bilgi-sayım atomları -bunları atomik kavramlar olarak adlandıralım- sözcük-benzeri nesnelerdir, fakat sözcük değillerdir. 1. Bölüm'de tartıştığım açıklama doğruysa, sözcükler, düşünce sistem-

lerine girdi oluşturmeyan ikincil nitelikteki dışsallaştırma süreçleri tarafından oluşturulur. Atomlara bazen "sözlüksel öğeler" deniliyor, fakat bu adlandırma da pek doğru değil. Kavramsal-amaç içeren ara-yüze ulaşan sözdizimsel bilgi-sayım atomları sözlüksel öğeler gibi sesbilimsel özelliklere sahip değildir. Bu sözdizimsel özellikler dışsallaştırmanın erken bir aşaması olarak atanır ve bildik Saussurecü anlamda rastlantısaldır. Ayrıca şimdi artık bilindiği gibi ses dışsallaştırma için olası ifade kanallarından biridir sadece.

Daha önemlisi insan dili ve düşüncesi için "atomik kavramların", hayvanların iletişim sistemlerinde gözlemlenen herhangi bir şeyden oldukça farklı olduğu görülüyor. Öyle görünüyor ki hayvanların iletişim sistemleri doğrudan zihin dışı varlıklarla bağlantılıdır ve sembolik sistemin kendisi hakkındaki herhangi bir değerlendirmeden bağımsız olarak tanımlanabilir. Örneğin bir vervet maymununun birkaç seslenme biçimi vardır. Bunlardan biri yaprakları heyecanla hareket ettirmekle bağlantılıdır ve bir yırtıcının gelmekte olabileceğinin işareti olarak anlaşılır. Başka bir seslenme biçimi ise belirli bir hormonal değişimle ilgili olabilir: "Açım." Bunun genel bir durum olduğu ve insan dilinden oldukça farklı olduğu görülüyor. Geleneksel bir *gönderimselci* [referentialist] doktrinin savunduğunun aksine insan dilinin en basit öğeleri bile bu özelliği taşımaz. Quine'in *Word and Object* [Sözcük ve Nesne] ve Roger Brown'un *Words and Things* [Sözcükler ve Şeyler] adlı kitapları gibi standart çalışmaların başlıklarında ve geniş bir literatürde gördüğümüz üzere geleneksel *gönderimselci* doktrinler sözcükler ile zihin dışı varlıklar arasında doğrudan bir ilişki olduğunu öne sürer.

Zihin üzerine Kartezyen düşüncelere geri dönecek olursak, hayvanların işaretleşmesine içsel ya da dışsal koşulların *neden olduğu* görülürken insan söz konusu olduğunda sözcüklerin ve daha karmaşık ifadelerin uygun üretiminin koşullar tarafından en iyi

ihtimalle teşvik edildiğini veya eğilimli hale getirildiğini söyleyebiliriz.

Ayrıca hayvanların simge sistemleri için bağlantılar insan dilindeki herhangi bir şeyden oldukça farklı türdendir. 1. Bölüm’de alıntıladığım Darwin’in insan dilinin benzersizliğine dair nitelemesini kendisinin tahmin edebileceğinin ötesinde değiştirmek gerekir. Konu hakkındaki önde gelen uzmanlardan biri olan, aynı zamanda NIM projesinin baş araştırmacısı Laura-Ann Petitto şöyle der:

İnsanlardan farklı olarak şempanzeler bu tür etiketleri büyük ölçüde belirli bir global bağlantılama nosyonuna dayanarak kullanır. Bir şempanze aynı elma etiketini elmaları yeme eylemine, elmaların saklandığı yere, (elmayı kesmek için kullanılan bıçak gibi) bir elmayla birlikte saklanan elma dışındaki nesnelerin bulundukları yerlere vs. gönderme yapmak için kullanacaktır. Bütün bunları eşzamanlı olarak, ilgili farklılıkların veya onları birbirinden ayırt edebilmenin avantajlarının açıkça farkında olmadan yapar. Bir bebeğin ilk sözcükleri bile bir tür-kavramla kısıtlanmış şekilde kullanılır. ... Fakat yıllarca süren eğitimden ve insanlarla iletişimden sonra dahi şempanzelerin kullanımı doğal türler arasındaki farklılıklara yönelik bu duyarlılığı sergilemez. O halde şaşırtıcı bir şekilde şempanzeler gerçekte hiçbir şekilde “şeyler için isimlere” sahip değildir. Yalnızca gevşek bir bağlantılama karmaşasına sahiptirler.²²

İnsan dili radikal şekilde farklıdır, ama bir farkla: İnsan dili de şeyler için isimlere sahip değildir, fakat farklı nedenlerle. İnsan dilinin atomik kavramları zihin dışı dünyanın varlıklarını ayırt etmez. Açık ki insan dili için “gönderim” nosyonu yoktur; bununla birlikte

elbette gönderme yapma eylemleri vardır. Felsefi literatürde göz ardı edilmeyen bir gözlemdir bu: Peter Strawson'ın altmış yıl önceki gönderim ve gönderme yapma üzerine makalesi iyi bilinen bir örnektir. Keza Julius Moravcsik'in bu makaleden 20 yıl sonraki *aitiational* anlambilimi veya Akeel Bilgrami'nin bundan da yirmi yıl sonraki "radikal şekilde yerel veya bağlamsal" içerik nosyonu hakkındaki tartışması da örnek gösterilebilir.²³ Gönderme yapma edimlerinden türeyen koşula bağımlı bir gönderim ilişkisi varsa-yabiliriz. Böylelikle, ismi belirli özel koşullarda ve belirli bir şekilde kullanarak söz konusu kişiye gönderme yaptığımız sürece, "Jones" ismi Jones kişisine gönderme yapar (elbette buradaki Jones kişisi hiç de masum olmayan bir nosyondur). Fakat temel nosyon gönderme yapma edimidir.

Bu bakımdan atomik kavramlar daha ziyade sesbilgisel temsil öğelerine benzer. Bu sesbilgisel temsilleri konuşma organlarına (ve benzer şekilde algı aygıtına) yönelik talimatlar olarak düşünürüz. Telaffuz edimi zihinden bağımsız dünyada spesifik bir olaya yol açar; fakat sesbilgisel birimin, bir kullanıcılar topluluğunu bir yana bırakalım, tek bir birey için bile karşılık geldiği zihinden bağımsız belirli bir varlık ya da kategori aramak yararsız olacaktır. Akustik veya söyleyiş sesbilgisi, içsel simgelerin seslerin üretimine ve yorumlanmasına nasıl girdiğini keşfetmeyi hedefler; hiç de basit olmayan bir görevdir bu. Yüksek teknolojik araçların kullanıldığı altmış yıllık yoğun araştırmalardan sonra cevabın büyük bir bölümünü hâlâ bilmiyoruz. İçsel sistemlerin, nasıl dünyanın çeşitli yönleri hakkında konuşmak veya düşünmek üzere kullanıldığını keşfetmenin daha kolay bir görev olduğunu düşünmek için geçerli bir neden bulunmuyor. Dilsel ve bilişsel bilgi-sayımın atomik kavramlarını ve gönderme yapmak için nasıl kullanıldıklarını araştırdıkça aslında hiç de kolay olmadığı açıklığa kavuşuyor.

Aristoteles bu kadarını biliyordu. "Bir evi" maddi yapısı bakımından "taşlar, tuğlalar ve keresteler olarak tanımlayabileceğimiz" sonucuna varmıştı. Fakat "bir evi", işlevi ve tasarımı bakımından "eşyaların ve canlıların saklandığı bir barınak olarak" da tanımlayabilirdik. Ve maddeyi ve formu bütünleştirerek tanımın her iki kısmını da birleştirmemiz gerekirdi, çünkü "bir evin özü" maddi yapının "amacını ve maksadını" da içermekteydi.²⁴ Dolayısıyla bir ev zihinden bağımsız bir nesne değildir. Daha fazla araştırıp *ev* kavramının çok daha girift özellikleri olduğunu keşfettiğimizde bu husus iyice açıklık kazanır ve bu gözlem çok daha genel düzeyde de geçerlidir. Araştırma en basit ifadelerin bile oldukça girift anlamları olduğunu ortaya koyar.²⁵

Başka alanlarda gönderimselci doktrinin değerli bir rolü vardır. Örneğin matematikte. Doktrinin yol gösterici bir norm olarak kabul edildiği doğa bilimleri de böyledir. *Elektron* ve *fonem* gibi teknik nosyonları tasarlarken araştırmacılar dünyada var olan varlıkları tespit etmeyi umarlar. Fakat bunların hiçbiri insan diliyle karıştırılmamalıdır. Şayet bu farklı sistemler birbiriyle karıştırılırsa daha fazla karışıklık doğabilir. Bu çerçevede kimyacılar "su" terimini enformel söylemde serbestçe kullanırlar, fakat kendisi de gönderimsel doktrini ihlal eden doğal dile ait bir sözcük anlamında kullanmazlar.

Aristoteles'in "ev" sözcüğünü değil bir varlık olarak *ev*'i tanımladığına dikkat edelim. Aristoteles için bu metafizikle ilgili bir meseleydi: Varlık, madde ile formun birleşmesidir. 17. yüzyıldaki bilişsel devrim sırasında genel bakış açısı deneyimi idrak etmemize dahil olan "doğuştan gelen bilme yetilerimizin" araştırılmasına doğru kaydı. Bu tür konular hakkında yıllarca yapılan tartışmaları özetleyen Hume şu sonuca varıyordu: Zihinlere, sebzelere, hayvan bedenlerine ve diğer varlıklara "atfettiğimiz özdeşlik" yalnızca

imgelem tarafından "benzer nesneler" için oluşturulan "hayali özdeşliklerdir", "söz konusu forma özgü nitelikler" değil.²⁶

Gönderimselci doktrinin yetersizliklerinin bir örneği klasik dönemden, özellikle de 17. yüzyıldan bu yana yoğun şekilde araştırılan *kişi* kavramıdır. Böylelikle "Jones" ismi, bu ismin taşıyıcısını gösterir dediğimizde taşıyıcı tam olarak nedir? Basitçe maddi beden olamaz. Locke'un gözlemlediği gibi, aynı kişinin iki farklı bedeni olabileceğini düşünmekte bir saçmalık yoktur: Aynı bilinç "bir düşünen tözden başka bir düşünen töze aktarılabilirse, iki düşünen tözün bir kişiyi oluşturması mümkün olacaktır". Başka çok sayıda güçlük de vardır. Böylelikle kişisel özdeşlik -en azından- psişik süreklilikte "bilincin bir ve aynı bilinç olmasından" oluşur. Locke ayrıca "kişi" (ya da "benlik" veya "ruh") teriminin eylemleri ve bu eylemlerin değerini kendine mal eden hukuki bir terim olduğunu, dolayısıyla sadece bir yasaya, mutluluğa ve sefaletle sahip olabilen akıllı faillere ait olduğunu ekler.²⁷

Burada daha önce bahsettiğim Udo Thiel'nin yakınlardaki bir çalışmasında ele aldığı bu konuya ilişkin zengin ve derin kavrayışlar içeren araştırmaları tartışmaya vakit yok. Yine de "hukuki" bir kavram olarak kişi olma durumunun ilgi çekici yasal tarihi üzerine birkaç hatırlatmada bulunmak faydalı olabilir.

Amerikan Anayasası'nda yapılan Beşinci Tadilat "kişilerin" haklarını garanti altına alır. Özellikle kişiler "hukuk kuralları gereğince yargılanmaksızın yaşamları, özgürlükleri veya mülklerinden yoksun bırakılamazlar"; kökeni Magna Carta'ya kadar uzanan hükümlerdir bunlar. Fakat *kişi* kavramı keskin şekilde sınırlandırılmıştır. Gayet açık şekilde Yerli Amerikalıları veya köleleri kapsamaz, kadınları da kapsamaz. Amerikan kolonileri tarafından devralınan Britanya teamül hukukuna göre kadınlar temelde mülktü; baba-

ları tarafından kocalarına teslim edilen mülklerdi. Hâkim anlayış birkaç yıl sonra Kant tarafından şöyle ifade edilmişti: Kadınların "sivil kişilikleri" yoktur, zira geçinmek için yine "sivil kişilikten" yoksun olan çıraklar ve hizmetçiler gibi "başkalarının yaptığı işlere" bağımlıdırlar.

Anayasa'da yapılan On dördüncü tadilat kişilik statüsünü en azından ilkesel olarak genişletti. Gerçekte Kuzey ile Güney arasında birkaç yıl sonra yapılan bir anlaşma köle sahibi eyaletlere Siyahların yaşamını kriminalize ederek bir tür kölelik biçimini yeniden tesis etme imkânı tanıdı. Böylece Sanayi Devrimi'nin büyük bölümü boyunca ucuz ve disiplinli bir işgücü sağlanmış oldu. II. Dünya Savaşı özgür işgücü gereksinmesi yaratana kadar bu sistem böyle devam etti. Bu çirkin tarih Reagan'dan bu yana geçmiş kuşağın uğursuz "uyuşturucuyla savaşı"yla yeniden yürürlüğe konuyor.

Kadınlara gelince, 1975 yılında Yüksek Mahkeme federal jürilerde görev yapma haklarını garanti altına alarak "denk" olduklarını kabul etti. Böylelikle kadınları tam kişilik statüsüne yükseltti. Daha yakın tarihlerdeki mahkeme kararları daha önce şirketlere tanınmış olan kişilik hakkını genişletirken belgesiz göçmenleri bu kategorinin dışında tuttu.²⁸ Şempanzelere kaçak göçmenlerden daha önce kişi statüsü tanınırsa bunu büyük bir sürpriz saymamalıyız.

Kısacası "kişi"nin hukuki bir terim olarak anlaşılmasının çok sayıda karmaşık ve sıkıntılı insani sonuçları vardır.

Dile ve atomik kavramlara dönecek olursak, son zamanlarda dil edinimi üzerine yapılan araştırmalar, özellikle Lila Gleitman ve çalışma arkadaşları tarafından yapılanlar şunu gösteriyor: En temel dilsel ifadelerin anlamları bile ciddi duyumsal sınırlamalar altında son derece kısıtlı verilerden ve çok hızlı şekilde, yaşamın ilk yıllarında edinilir. Bu karmaşık yapıların, 17. yüzyılın "birinci

bilişsel devrimi"nde ilginç yollarla araştırılan "doğuştan gelen bilişsel güçlere" bağlı olduğu sonucundan kaçınmak bir hayli zordur. Gönderme yapmak için kullanılan basit öğelerin ötesine ilerlediğimizde karmaşıklıklar hızla artar ve zihnin doğuştan gelen özelliklerinin söz konusu öğelerin edinilmesi ve kullanımında kritik bir rol oynadığı sonucu pekişir. Bu türden değerlendirmeleri, dil ediniminin gösterme, öğretme ve alışkanlık oluşumuna dayandığını savunan aşına görüşlerle uzlaştırmak imkânsız görünüyor; Dagfinn Føllesdal'ın, Quine'ın anlam teorisini güçlü bir kavrayışla ele aldığı çalışmasında "MMM tezi" olarak adlandırdığı şeyle uzlaştırmak da öyle. "MMM tezi" şudur: *"Dilsel bir işadenin anlamı, dil öğrenenler ve kullanıcılarının anlamı belirlemesine yardımcı olan bütün verilerin ortak ürünüdür."*²⁹ Quine, Føllesdal'ın görüşlerini takdir ettiği bir değerlendirmesinde onun yorumunu destekler; fakat can alıcı bir değişiklik yaparak şöyle der: "Önemli olan dilsel anlamın, gözlemlenebilir koşullardaki gözlemlenebilir davranışın bir fonksiyonu olmasıdır." Oysa bu nitelendirmeden geriye çok zayıf bir tez kalır; doğuştan gelen kritik önemdeki donanım ne kadar zengin ve çevresel veriler ne kadar zayıf olursa olsun, en azından bazı uyarıcılar gerekli olduğu sürece bu tez doğru olacaktır. Bu tıpkı gelişmiş görsel sistemi görsel girdinin bir fonksiyonu olarak görmeye benzer.

Yukarıda bahsettiğim sonuçların genel bir geçerlilik kazanması halinde -ki öyle olduğu görünüyor- doğal dilin, simgeler ile zihinden bağımsız varlıklar arasındaki ilişkiler anlamında gönderimsel anlambilgisine sahip olmadığı sonucu çıkacaktır. Doğal dil daha ziyade sözdizimine (içsel simge manipülasyonu) ve edimibilgisine (dil kullanımının kanalları) sahiptir. Model-teorik anlambilgisi dahil olmak üzere formel anlambilgisi bu kategorilendirmede sözdiziminin kapsamına girer. Tıpkı sesbilgisi gibi formel anlambilgisi

de dış dünyaya ilişkin faktörler tarafından harekete geçirilir, fakat görüldüğü kadarıyla dış dünyayla yalnızca eylem teorileri bağlamında ilişkilendirilir.

Bu nitelikteki değerlendirmeler, dilin kökenine dair her türlü potansiyel teori için son derece ciddi sorunlar oluşturur. Yukarıda belirttiğim gibi hayvanların iletişim sistemlerinin, zihin/beyin süreçleri ile "bu süreçlerin hayvanın davranışını uyarladığı çevrenin bir yönü" arasındaki bire bir ilişkiye dayandığı görünüyor.³⁰ Eğer böyleyse, insan dili ile hayvanların iletişimi arasındaki uçurum dilin yapısı, edinimi ve kullanımı alanlarında olduğu gibi bu alanda da çarpıcıdır; bu durumda dilin kökenlerine ilişkin araştırmanın başka yerlere bakması gerekir.

Kısaca bir konuşucunun gönderme yaptığı nesnelere dönelim. Bu nesneleri neyin karakterize ettiğini sormamız gerekir. Quine bu konuyla ilgileniyordu. Yakınlarda Daniel Dennett'in Quine'in gündeme getirdiği meseleleri tartışırken ortaya koyduğu gibi, Quine bazı durumlarda bir ad öbeğinin -her halükârda yüzeyde- "varlık olma durumu [*thinghood*] için inandırıcı bir aday" olmayabileceğini saptamıştı. "For Pete's sake" [Pete'in hatırı için] veya "For the sake of" [...'in hatırı için] deriz, fakat hatırlar ya da Pete hakkında varlık-bağlantılı soruları yanıtlama beklentisi içinde olmayız. Örneğin, "How many sakes are there?" [Kaç tane hatır var?] veya "How tall is Pete?" [Pete'in boyu kaç?] sorularına cevap vermeyi beklemeyiz. Benzer şekilde Dennett, "Açık ki Paris ve Londra var, ama onları birbirinden ayıran kilometreler de var mı?" diye sorar. Dennett bu durumda Quine'in yanıtının şu olduğunu yazar: Bu türden bir ad öbeği "eksiklidir ve varsayımsal göndermesinin ontolojik bir bakış açısından ele alındığında ciddiye alınmaması gerekir".³¹

"Varlık olma durumu"yla ilgili eksiklik konusunda sıkça doğrudan dilsel kanıtlar vardır. "Flaw" [kusur] ve "fly" [sinek] isimlerini ele alalım. Bazı kuruluşlarda bu iki isim benzer şekilde işlev görür:

"There is a fly in the bottle/a flaw in the argument."

[Şişede bir sinek var/argümanda bir kusur var.]

"There is believed to be a fly in the bottle/a flaw in the argument."

[Şişede bir sinek olduğu düşünülüyor/argümanda bir kusur olduğu düşünülüyor.]

Başka kuruluşlarda ise böyle değildir:

"There is a fly believed to be in the bottle/a flaw believed to be in the argument."(*)

[Şişede olduğu düşünülen bir sinek var/argümanda olduğu düşünülen bir kusur var.](*)

"A fly is in the bottle/a flaw is in the argument."(*)

[Bir sinek şişededir/bir kusur argümandadır.](*)

(*) Anormalliği gösteriyor.

Bazı kuruluşlar başka kuruluşlarda, hatta açıktan varoluşsal ifadelere sahip olanlarda bile eksik olan bir tür varoluşsal anlam taşıyor. Bu konu, başka yerde tartışıldığı üzere beraberinde çeşitli sonuçlar getiren açıklayıcı bir çerçevenin kapsamına girer.³²

"Varlık olma durumu için adaylar" arasında farklılıklar olduğu görülür, fakat sorunlar ortaya çıkmakta gecikmez. En azından "şey" [*thing*] sözcüğünün varlık olma durumu için ikna edici bir aday olması gerektiğini düşünürüz. Fakat şeyler için özdeşlik koşulları nelerdir ve bunlar kaç tanedir? Yere dağılmış bazı dallar gördüğümüzü düşünelim. Dallar bir fırtınadan sonra bir ağaçtan düşmüşse, dallar bir "şey" değildir. Ama dallar bir sanatçı tarafından kavramsal bir sanat eseri olarak oraya dikkatle yerleştirilmiş ve belki bir isim de verilmişse, o zaman yapılan konstrüksiyon bir şeydir (ve bir ödül kazanabilir). Biraz düşününce dünyanın belirli bir parçasının bir şey olup olmadığını insanın amacı ve tasarımı -yani Aristoteles'in *formu*- dahil birçok karmaşık faktörün belirlediğini görürüz. Oysa insanın amacı ve tasarımı zihinden bağımsız dünyanın incelenmesiyle saptanamayacak özelliklerdir. Bu durumda şunu sormamız gerekir: Şayet şey, zihin-bağımlı dünyadan bağımsız olarak *nesne olma durumuna* hak kazanmıyorsa, o zaman ne hak kazanır?

Dennett'in Paris ve Londra örnekleri hakkında ne diyebiliriz? Bu şehirlere göndermede bulunabiliriz. Örneğin, büyük bir yangınla yıkılıp daha sonra tamamen farklı bir malzeme ve tasarımla Thames Nehri'nin elli mil yukarısında tekrar kurulmasından bir yıl önce gittiğim ve gelecek yıl yeniden ziyaret etmek istediğim Londra'ya göndermede bulunabilirim. Açık ki zihinden bağımsız dünyada bu tür özelliklere sahip bir varlık yoktur; bu ancak ilkel olarak bir fizikçinin keşfedebileceği bir varlıktır. Buna karşın, Londra'ya ya "Londra" ifadesini veya ona bağlı bir zamir kullanarak

ya da örneğin "en beğendiğim şehir" gibi daha karmaşık bir tümcecikle gönderme yapabiliriz. Benim l-dilimde, mutlaka sizinkiyle eşleşmesi gerekmeyen içsel bir *Londra* varlığı vardır ve bu varlık, dünyanın şu ya da bu yönüne göndermede bulunmak için perspektifler sağlayan öğelerden oluşur. Bu tıpkı, içsel sesbilgisel varlığın [ta] özelliklerinin dünyadaki bazı olayları telaffuz etmem ve yorumlamam için bana araçlar sağlaması gibidir. Bu açıdan baktığımızda, Plutarch'ın Theseus'un Gemisi'nden Kripke'nin bilmecelerine kadar hepsi gönderimselci varsayımlarla ifade edilen birçok klasik paradoksun formüle edilmesi güç veya imkânsız hale gelir.

Norbert Hornstein'in önerdiği gibi bizzat paradoksların sorunlu özelliklerini, bu paradokslara yol açan gönderimselci varsayımlara karşı bir argüman olarak alıp söz konusu tespiti yeni bir çerçeveye oturtabiliriz.

Bu konular araştırılmaya başlandığında öncelikle bireyleşme ile ilgileniliyordu. Tekil bir nesneyi diğerlerinden ayırt eden nedir? 17. yüzyılda parçacık teorilerinin doğuşuyla birlikte araştırmanın odağı bireyleşmeden daha önceki bir soruna, özdeşlik sorununa kaydı: Kısmi değişikliklere karşın tekil bir nesneyi zaman içinde aynı kılan şey nedir? Bir parçacıkçı için bir birey neyse odur: "Maddenin belirli sayıda (parçacık) ... tarafından oluşturulan farklı bir kısmıdır" (Robert Boyle). Zaman içinde özdeşliğin incelenmesi meselerin bilşsel açıdan ele alınmasına yol açtı. Thiel'nin belirttiği gibi, "tözel

- * Eski Yunanlı tarihçi Plutarch'ın ortaya koyduğu "Theseus'un Gemisi" paradoksu şöyledir: Efsanevi bir figür olan Theseus'un gemisi uzun süre kullanılır. Zamanla geminin eskiyen bazı parçaları, geminin orijinal tasarımı aynı kalmak suretiyle değiştirilir. Bir süre sonra da eskiyen parçaların çoğunun, daha sonra hepsinin yerini yeni parçalar alır. Soru şudur: Bütün parçalar değiştirildiğinde Theseus'un Gemisi hâlâ aynı gemi midir? Değilse, hangi noktada orijinal gemi olmaktan çıkmıştır? -y.h.n.

formlar yadsındığı ve nesnelerin kendilerinde bir 'özdeşlik' ilkesi keşfedilemediği için nesnelerin özdeşliğinin bizim (bu nesnelerin) asli bileşenleri olarak neyi gördüğümüze bağlı olması gerektiği kabul ediliyor". Nesnelerin özdeşliği, "bizim neyi gördüğümüze", yani bizim değerlendirme kriterlerimize, şeyler hakkındaki kavramlarımıza bağlıdır. Bu "öznelci devrim" özellikle Locke tarafından ileri-tildi. Locke'a göre varlık "aynı isimlendirme altında", bizim dünyayı tahayyül ettiğimiz soyut fikirler vasıtasıyla muhafaza edilir.

Hume, zaman içinde nesnelere özdeşlik atfetme eğilimimizi "doğal bir eğilim", deneyimi biliş biçimlerimize uyacak şekilde inşa eden bir tür içgüdü olarak yorumlar. Ve bu içgüdü deneyimi, hayvanlar alemindeki herhangi bir şeyden keskin şekilde farklı görünen yollarla inşa eder. Hume, veriler çeşitlilik gösterirken özdeşlik atfetme "eğilimimiz o kadar büyüktür ki" diye yazar, hayal gücü ardışık nesneler silsilesini birbirine bağlayan kavramlar yaratır ve bizim "parçaları birbirine bağlayan, bilinmeyen ve gizemli bir şey hayal etmemize" yol açar. Dolayısıyla özdeşlik atfetmek hayal gücünün bir inşasıdır ve bu kurguların inşasına dahil olan faktörler bilişsel bilimin inceleyeceği bir başlık haline gelir. Bununla birlikte, hayal gücü gerçekten de onun düşündüğü gibi "insan kavrayışının en üstün çabalarıyla açıklanması mümkün olmayan ... sihirli bir yetiyse"³³ -dolayısıyla insanlar için bir başka gizem oluşturunorsa-Hume bu söylediğimize itiraz edebilecektir.

Bu açıdan bakıldığında, artık öldükten sonra dirilme gibi teolojik koşullardan ve daha önceki yılların metafizik çerçevesinden ayrıışmış olsa da ruhun niteliği üzerine kafa yormanın zengin ve aydınlatıcı tarihini yeniden yorumlamak mümkün olsa gerekir.

Bütün bu meselelerin, şu anda gösterilenden daha fazla dikkat ve ilgiyi hak ettiğini düşünüyorum. Söz konusu meseleler, özellikle

dilin edinimi ve kökeninin araştırılmasına dair son derece ciddi sorunları gündeme getiriyor; dilin kökeni söz konusu olduğunda Lewontin'in belirttiği gerekçeler yüzünden belki de çözülmesi mümkün olmayan meselelerdir bunlar.

Bilginin kökeni üzerine erken dönemlerde üretilen modern düşünceler, benim kısaca örneklendirdiğim türden çok daha temel bir gizemcilik biçimine yol açmıştır. Locke ve Hume'a göre, epistemolojik değerlendirmelerden kalkarak anlama kapasitemizin sınırlarının çok dar olduğu sonucuna ulaşırız. Janiak, Newton'un bu türden topyekûn bir kuşkuculuğu "yersiz" olarak değerlendirdiğini gözler. Newton, "doğayı bilme olanağımızı zaten verili bir şey olarak kabul eder". Dolayısıyla Janiak'a göre, "karşımıza çıkan ilk epistemolojik sorunlar bizzat fizik teorisi tarafından gündeme getirilmiştir". Bu yaklaşım, Locke ve Hume'un kuşkucu tutumunu dikkate almayacaktır. Bununla birlikte Locke ve Hume, Newton'un mekanik felsefeyi yıkmasından kaynaklanan bilim temelli yeni gizemciliği son derece ciddiye alırlar. Newton'un yıktığı mekanik felsefe, dünyanın gelişmiş bir makine olarak kavranmasına dayanan 17. yüzyıl bilimsel devrimi için tam da anlaşılabilirlik kriteri sağlamıştı. Galileo teorilerin son derece kısıtlayıcı bir koşul altında anlaşılabilir olduğunda ısrar etmişti: Teoriler ancak, "[varsayımlarını] uygun yapay düzenekler aracılığıyla tekrarlayabilirsek" anlaşılabilir. Descartes, Leibniz, Huygens, Newton ve bilimsel devrimin diğer büyük şahsiyetlerince benimsenen bir anlayıştı bu.

Böylelikle, teolojik varsayımları bir kenara bırakıldığında, Newton'un keşifleri dünyayı anlaşılamaz bir durumda bırakmıştı. Daha önce belirtildiği gibi çözüm bilimin hedefleriyle ilgili çitayı alçaltmak, dünyanın anlaşılabilirliğini çok daha zayıf bir kriter lehine terk etmek oldu: Varsaydıkları şeyler anlaşılabilir olsun veya olmasın önemli olan teorilerin bizim için anlaşılabilir olmasıydı. O

halde Bertrand Russell'ın, bilimsel araştırma için artık makul bir hedef olmaktan çıkan anlaşılabilir bir dünya fikrini "saçma" diyerek reddetmesi son derece doğaldı.

İnsan kavrayışının sınırlarını araştırabileceğimizi varsaymak ile sorunlar ve (insalara özgü) gizemler arasındaki sınırı keskinleştirmeye çalışmamız arasında bir çelişki yoktur.³⁴ Peirce'in tartıştığı, hem gündelik kavrayışımıza dahil olan hem de "bilim yapma kapasitemiz" olarak adlandırılabilir şeyi oluşturan "kabul edilebilir hipotezlerin sınırları" deneysel araştırmayla belirlenebilir.³⁵ Peirce'in spesifik ilgi alanını oluşturan "bilim yapma kapasitemiz" in pekâlâ farklı özellikleri olabilir (bilişsel psikolojide tartışılan bir meseledir bu). Yaklaşımlardan biri, bilimsel devrimin ilk döneminin ve Aydınlanma'nın büyük şahsiyetlerinin kaygılarını ciddiye almak olacaktır: Neyi "anlaşılmaz" bulduklarını ve özellikle bunun için ileri sürdükleri gerekçeleri. "Mekanik felsefe"nin, dünyanın gündelik kavranışına bir yaklaştırım olmak gibi bir iddiası vardı. Çok sayıda komplike açıklama çabasına karşın, Descartes'in özgür iradenin "sahip olduğumuz en soylu şey" olduğu, "daha açık ve mükemmelen anladığımız hiçbir şey olmadığı" ve hakikaten zihnin işleyişlerini anlayacak "yeterli zekâmız" yoksa sırf "doğası gereği bizim için anlaşılmaz" diye "çok yakından idrak edip içimizde tecrübe ettiğimiz" bir şeyden kuşkulananmanın "saçma olacağı" şeklindeki görüşünün gücünden kaçmak da güçtür.³⁶ Belirlilik ve rastlantısallık kavramları entelektüel idrak alanımıza girer, fakat sayet "belirlenmemiş" olan "insanların özgür eylemleri" bu terimlerle bağdaştırılamıyorsa, bu da bilişsel sınırlarla ilgili bir mesele-ye dönüşebilir. Yine de böyle olması, günümüzün bilimsel kavrayışının epeyce uzağında olsa da bu eylemlere dair anlaşılabilir bir teoriyi imkânsız kılmaz.

Gizemcilerin listesi hayli uzundur ve seçkin kişilerden oluşur. Di-

ğer yandan onların tutumlarının, ilk bilimsel devrimin ve Aydınlanma'nın -modern bilimin hızlı gelişiminde görüldüğü gibi- insanlara sınırsız bir açıklayıcı güç bahsettiği yolundaki coşkulu tezle çeliştiği görülür. Bu tezi benimseyen önemli şahsiyetlerden biri David Hilbert'tü. Nazi belasının Göttingen'deki Hilbert Çevresi'ni yok etmesinden kısa süre önce 1930'daki son konferansında Hilbert, "matematiğin hedefi doğal fenomenleri açıklamaktır" dediği için Joseph Fourier'yi azarlayan ünlü matematikçi Carl Gustav Jacob Jacobi'nin sözcüklerini kullanarak "ışıl ışıl parlayan o muhteşem düşünme tarzını ve dünya görüşü"nü hatırlatmıştı. Hilbert "bütün bilimlerin yegâne amacı insan ruhunun saygınlığıdır" diye uyarıyor ve buradan hareketle "saf sayı teorisinin bir problemi, pratik uygulamalara ilişkin bir problem kadar değerlidir" diyordu. Hilbert, her kim bu düşünme biçimini kavrarsa matematikte veya doğa bilimlerinde "*ignorabimus* [bilemeyeceğiz] diye bir şeyin olmadığını" fark edecektir, diye devam ediyor ve şöyle diyordu: "Kesinlikle çözülemez sorunlar yoktur. O budalaca *ignorabimus*'un yerine yanıtımız tam aksine şöyledir: Bilmek zorundayız, bileceğiz." Hilbert'ün mezar taşına kazılı olan sözcüklerdir bunlar.³⁷

Kısa süre sonra Kurt Gödel'in matematik dünyasını şaşkınlık içinde bırakarak kanıtladığı gibi Hilbert'ün öngörüsü matematikte

- * Gödel'in 1931'de yayımladığı eksiklik teoremi, Hilbert'ün programının ulaşılamaz olduğunu gösterdi. Hilbert, matematiğin temellerine ilişkin krize yanıt olarak var olan bütün teorilerin sonlu, eksiksiz bir aksiyomlar kümesiyle temellendirilebileceğini ve bu aksiyomların tutarlı olduklarının kanıtlanabileceğini önermişti. Gödel iki teoremiyle bunun başarılamayacağını gösterdi. İlk teoremiyle, bir aksiyomlar kümesinden oluşan hiçbir tutarlı sistemin eksiksiz olamayacağını ispat etti. Verili bir aksiyom sistemi içinde doğruluğu veya yanlışlığı kanıtlanamayacak önermelerin var olduğunu ortaya koydu. İkinci teoremiyle ise bu tür bir sistemin kendi tutarlılığını kanıtlayamayacağını gösterdi.-y.h.n.

pek doğru çıkmadı. Düşüncenin soyluluğuna karşın Hilbert'ün argümanı doğa bilimleri için epeyce zayıf bir argümandır.

Yakınlarda fizikçi David Deutsch, Aydınlanma ve ilk dönem modern bilimin büyük başarısının bir sonucu olarak potansiyel ilerlemenin "sınırsız" olduğunu yazdı. Bu büyük başarı, araştırmayı Popperci çerçevede iyi açıklamaları aramak üzere yönlendirmekten oluşuyordu. David Albert'ın kendi tezini açıklarken söylediği gibi, "Yeni hipotezler tasarlamak ve değerlendirmek şeklindeki bu özel alışkanlığın uygulamaya sokulmasıyla bir anlamda her şeyi yapabiliydik. Hayatta kalma, öğrenme ve dünyayı kendi eğilimlerine göre yeniden oluşturma yönteminde ustalaşmış bir topluluğun kapasiteleri (uzun vadede), sözcüğün gerçek anlamında matematiksel olarak sonsuzdur."³⁸

Daha iyi açıklamalar arayışı pekâlâ sonsuz olabilir, fakat sonsuz demek elbette sınırsız demek değildir. İngilizce sonsuzdur, ama Yunancayı kapsamaz. Tam sayılar sonsuzdur, fakat gerçek sayıları kapsamaz. Ben burada gizemcilerin kaygılarına ve ulaştıkları sonuçlara yönelik bir argüman göremiyorum.

Bu konudaki temel varsayımlar en azından, bir argüman sunmuş olan Peirce'a kadar uzanır. Söz konusu argüman, hayatta kalma yönteminde ustalaşmak konusunda Albert'ın ortaya attığı argümanla bağlantılıdır. Peirce kabul edilebilir hipotezleri oluşturan ve aralarından seçim yapmamıza imkân tanıyan veriden-hipoteze-çıkarıma dair içgüdünün doğal seçilimle geliştiğini öne sürmüştü. Dünya hakkında doğrular üreten bu içgüdünün değişik biçimleri seçilimsel bir avantaj sağlamış ve sonraki nesiller boyunca küçük değişikliklerle korunmuş, diğer biçimler ise azalarak kaybolmuştur. Fakat hiçbir şekilde savunulamaz bir görüştür bu. Tam tersine evrim teorisi insanları tıpkı diğerleri gibi biyolojik organiz-

malar olarak görür ve kesinkes doğal dünyanın içine yerleştirir; dolayısıyla insanların, bilişsel alan dahil kapsamı ve sınırları olan kapasitelere sahip olduğunu düşünür. O halde modern biyolojiyi kabul edenler gizemci olmalıdır.³⁹

Doğal seçilime yapılan bu savunulamaz başvuruyu bir kenara bırakırsak ciddi ve meydan okuyucu bir bilimsel araştırmayla baş başa kalırız. Bu, dilde, algıda, kavram oluşturmada, teori inşasında, sınırsal yaratımda ve yaşamın bütün diğer alanlarında bilişsel doğamızın doğuştan gelen bileşenlerini saptamaktır. Başka bir görev de insan kavrayışının kapsamını ve sınırlarını belirlemektir. Bu sırada, bizim bilişsel doğalarının tasarımı nedeniyle farelerin asal sayı labirentlerinden çıkamayışını gözlemlememiz gibi, farklı yapılanmış bir zekânın da insana özgü gizemlere basit sorunlar olarak bakıp yanıtları bulamayışımıza şaşırabileceğini kabul etmeliyiz.

İnsanlar için gizemlerin varlığından hayıflanmak şöyle dursun büyük bir şükran duymalıyız. Veriden-hipoteze-çıkarımın sınırları olmasaydı bilişsel kapasitelerimizin kapsamı da olmazdı. Bu tıpkı, genetik donanımın büyümesi ve gelişmesine sınırlar getirmemesi halinde bir organizmanın analiz edilmemiş bir çevrenin tesadüflerini yansıtan şekilsiz, amip benzeri bir yaratığa dönüşebilecek olmasına benzer. Bir insan embriyosunun bir böceğe dönüşmesine engel olan koşullar o embriyonun bir insan olabilmesinde kritik bir rol oynar ve aynı şey bilişsel alan için de geçerlidir. Klasik estetik teorisi kapsam ile sınırlar arasındaki aynı ilişkiyi kabul etmiştir. Yaratıcı çalışma egemen kurallara meydan okuyup onları değiştirdiğinde bile kurallar olmaksızın hakiki anlamda yaratıcı faaliyet olamaz.

16. yüzyılda İspanyol fizikçi Juan Huarte, insanların hayvanlarla paylaştığı zekâyı yalnızca insanların sahip olduğu ve dilin yaratıcı

kullanımında sergilenen daha yüksek zekâdan ve bunun ötesinde gerçek sanatsal ve bilimsel yaratıcılıkta sergilenen daha da yüksek zekâdan ayırt ettiğinde yaratıcılık hakkında pek az şey biliyordu.⁴⁰ Bana kalırsa dürüstlük, bugün yaratıcılık hakkında fizikçi Juan Huarte'den pek de fazla şey bilmediğimizi teslim etmeyi gerektirir. Bu soruların insan kavrayışının kapsamına mı girdiğini, yoksa Hume'un "daima içinde bulundukları ve hep orada kalacakları karanlığa" geri gönderilen doğanın en temel sırlarının arasında mı yer aldığını bile bilmiyoruz.

3

ORTAK FAYDA NEDİR?

1. ve 2. Bölümlerde birbiriyle yakından alakalı dil ve düşünce konularını ele aldım. Ayrıntılı bir incelemenin, bunların çoğunlukla doğrudan gözlemle ulaşılamayan ve önemli bakımlardan bilincin erişimine kapalı birçok dikkat çekici özelliği olduğunu gösterdiğini düşünüyorum. Bu özelliklerin arasında içsel dil, yani I-dil tarafından sağlanan temeldeki "düşünce dili"nin bilgi-sayımsal sisteminin temel yapısı ve tasarımı bulunur. Her kişinin hâkim olduğu bu "I-dil"in, asli doğamızca belirlenen zengin ama sınırlı bir kapsamı vardır. Dahası bilgi-sayım atomları, dil ve düşüncenin atomik kavramları temel açılardan sadece insana özgüymüş gibi görünür. Bu da dilin ve düşüncenin atomik kavramlarının kökenleri konusunda güç sorunlara yol açar ve söz konusu sorunlar fenotipin özellikleri dikkate alınmadığı takdirde verimli şekilde araştırılmaz. Araştırmanın, insan düşüncesinin menzilinin "kabul edilebilir hipotezler üzerindeki kısıtlamalar" tarafından sınırlandığını da gösterdiğini düşünüyorum. "Kabul edilebilir hipotezler üzerindeki kısıtlamalar" bir yandan insan düşüncesinin zenginliğini ve derinliğini sağlarken 17. ve 18. yüzyıl düşüncesinin önemli şahsiyetlerinin çeşitli yollarla fark ettiği gibi, geriye erken modern bilimsel devrimin yaratıcılarının peşinde olduğu anlama tarzına direnecek gizemler bırakır. Söz konusu kısıtlamalar ayrıca pek araştırılmamış ilgi çekici meseleleri araştırmak için yeni olanaklar açar.

Şu ana kadar insan doğasının bazı bilişsel yönlerine bağlı kaldım ve insanları bireyler olarak düşündüm. Fakat elbette insanlar toplumsal varlıklardır ve dönüştüğümüz yaratık türü can alıcı bir şekilde yaşamlarımızın toplumsal, kültürel ve kurumsal koşullarına bağlıdır. Bu da bizi insanların hakları ve refahına, haklı isteklerini gerçekleştirmeye, kısacası ortak faydaya olanak veren toplumsal düzenlemeleri araştırmaya götürüyor.

Ayrıca büyük ölçüde, genellikle reddedildikleri için tuhaf bir türden olsalar da bana bildik doğrular olarak görünen şeylere de bağlı kaldım. Bunlardan aynı tuhaf özelliklere sahip olan birkaçını daha ileri sürmek istiyorum. Ele almaya çalışacağım meselelerin daha geniş kapsamlı olması nedeniyle bu bahiste öne sürülen bildik doğrular ilginç bir etik ilkeler kategorisiyle ilişkilidir: Neredeyse her zaman öne sürüldükleri için evrensel olmanın yanı sıra pratikte neredeyse her zaman reddedildikleri için de iki kat evrensel olan etik ilkelerdir bunlar. Söz konusu ilkeler, diğerlerine uyguladığımız standartların daha katısını değilse bile aynısını kendimize de uygulamamız gerektiği şeklindeki bildik doğru gibi çok genel ilkelerden, mevcut uygulama iç karartıcı olsa da adaleti ve insan haklarını geliştirmeye kendini adama gibi neredeyse evrensel olarak, hatta en canavar kişiler tarafından savunulan daha özel doktrinlere kadar geniş bir yelpazede yer alır.

Mill'in klasik eseri *Özgürlük Üzerine* [On Liberty] iyi bir başlangıç noktası olabilir. Kitabın epigrafisinde şöyle yazar: "Bu sayfalarda geliştirilen her argümanın doğrudan yöneldiği büyük, kılavuz ilke şudur: En zengin çeşitliliği içinde insan gelişiminin mutlak ve asli önemi." Bu sözler, başka birçok katkısının yanı sıra klasik liberalizmin kurucularından biri olan Wilhelm von Humboldt'ten alıntılanmıştır. Buradan, böylesi bir insani gelişimi kısıtlayan ku-

rumların kendi varlıkları için haklı gerekçeler gösteremediklerinde gayrimeşru oldukları sonucu çıkar.

Humboldt, Aydınlanma boyunca yaygın olan görüşleri ifade ediyordu. Bir başka örnek, Adam Smith'in işbölümüne dair sert eleştirisi ve özellikle dayandığı nedenlerdir¹. Kendi sözleriyle, "İnsanların büyük çoğunluğunun anlama yetisi zorunlu olarak meşgul oldukları olağan işler tarafından şekillendirilir" ve böyle olduğu için;

Yaşamı birkaç basit ve sonuçları belki daima (veya neredeyse) aynı olan işlemi gerçekleştirmekle geçmiş kişinin anlama yetisini kullanma olanağı yoktur... ve genel olarak insan denen yaratık için ne kadar mümkünse o kadar aptal ve cahil bir kişiye dönüşür... Fakat bu, hükümetin önlemek için çaba göstermemesi durumunda her ilerlemiş ve medeni toplumda emekçi yoksulların, yani halkın büyük kısmının zorunlu olarak içine düşeceği durumdur.

Ortak fayda kaygısı, anlama yetisini kullanma ve insan gelişimini en zengin çeşitliliği içinde işleme fırsatlarını sağlamak amacıyla, bizi eğitim sisteminden çalışma koşullarına kadar bu feci politikaların zalim etkisini aşmanın yollarını bulmaya sevk etmelidir.

Smith'in işbölümüne dair keskin eleştirisi, onun işbölümünün büyük faydalarına dair dile getirdiği aşırı övgüleri kadar iyi bilinmez. Aslına bakılırsa Chicago Üniversitesi Yayınları'nın akademik 200. yıl baskısının dizininde bu eleştiriye yer verilmez bile. Fakat söz konusu eleştiri, klasik liberalizmin kurucu ilkeleri olan Aydınlanma ideallerinin öğretici bir örneğidir.

Belki de Smith bu türden insani politikaları tesis etmenin çok zor olmaması gerektiğini düşünmüştü. *Ahlaki Duygular Kuramı* [The

Theory of Moral Sentiments] kitabını şu gözlemle açar: "İnsanın ne kadar bencil olduğu varsayılırsa varsayılırsın doğasında başkalarının talihiyle ilgilenmesine neden olan ve onları mutlu görmeyen hazzı dışında bir çıkar elde etmediği halde başkalarının mutluluğunu o kişi için zorunlu kılan bazı ilkelerin var olduğu aşîkâr-dır." "İnsanlığın efendilerinin habîs düsturu"nun -"Her şey bizim olsun ve başkaları hiçbir şey almasın"- gücüne rağmen, daha iyicil olan "insan doğasının orijinal tutkuları" bu patolojiyi telafi edebilir.²

Klasik liberalizm kapitalizmin sığ sularında karaya oturmuştu, ama insani taahhütleri ve arzuları ölmedi. Modern dönemde liberalizmin fikirleri tekrar gündeme getirildi. Örneğin, "yaşamdaki tüm bireysel ve toplumsal kuvvetlerin serbestçe gelişmesi için gayret eden insanlığın tarihsel gelişiminde belirli bir yönelim" olarak adlandırdığı akımı açıklayan önemli bir siyasi düşünür tarafından. Söz konusu yazar, 20. yüzyıldaki öncü anarşist düşünür ve aktivist Rudolf Rocker'dı.³ Rocker, ona göre anarko-sendikalizmde -Avrupa'da kullanılan terimle bir tür "özgürlükçü sosyalizm"- doruğuna ulaşan anarşist bir geleneğin anahatlarını çiziyordu. Rocker'a göre bu fikirler insan yaşamının bütün muhtelif soruları ve sorunlarına kesin bir yanıt sunan "sabit, kendi içine kapalı bir toplumsal sistemi" değil, daha ziyade insan gelişiminde Aydınlanma ideallerine ulaşmaya çabalayan bir yönelimi tasvir eder.

Siyasal söylemin terimleri kesinlik bakımından hiçbir şekilde model olamaz. Terimlerin kullanıma şekli düşünülecek olursa "sosyalizm nedir?" gibi sorulara anlamlı yanıtlar vermek neredeyse imkânsızdır. Keza kapitalizm, serbest pazar veya yaygın olarak kullanılan diğer terimler de öyle. "Anarşizm" terimi içinse bu haydi haydi doğrudur. Söz konusu terim, hem amansız düşmanları hem de destekçileri tarafından o kadar farklı kullanım ve suisti-

mallere maruz kalmıştır ki artık her türlü dosdoğru tanımlamaya karşı direnir. Yine de Rocker'ın formülasyonunun, anarşist düşüncenin ve eylemin zengin, karmaşık ve sıkça çelişkili geleneklerinin en azından bazı belli başlı akımlarına hayat veren öncü fikirleri yakaladığını düşünüyorum.

Böyle anlaşıldığında anarşizm Aydınlanma'yla birlikte ortaya çıkan klasik liberal fikirlerin mirasçısıdır. Anarşizm, Anton Pannekoek, Karl Korsch, Paul Mattick ve diğerlerinin Bolşevik-karşıtı sol Marksizmi'nden 1936'da devrimci İspanya'nın pratik başarılarını da içine alan anarko-sendikalizme; günümüzde ABD'deki Pas Kuşağı'nda Kuzey Meksika'da, Mısır'da ve başka birçok ülkede, ama en kapsamlı şekilde İspanya'da Bask ülkesinde gördüğümüz işçi mülkiyetindeki işletmelere kadar daha kapsamlı özgürlükçü sosyalist düşünce ve eylem yelpazesinin bir parçasıdır. Ayrıca dünyanın dört bir yanındaki birçok kooperatif hareketini, feminist, yurttaşlık ve insan hakları inisiyatiflerinin büyük bir kısmını da kapsayan hareketlerin de bir parçasıdır.

Bu kapsamlı yönelim, insan gelişimini kısıtlayan hiyerarşi, otorite ve egemenlik yapılarını tespit etmeyi hedefler ve daha sonra bunlara oldukça makul bir şekilde meydan okur: Gerekçelerinizi gösterin. Toplumun belirli bir aşamasındaki özel koşullarda veya ilkesel olarak meşru olduğunuzu kanıtlayın. Şayet bu meydan okumayı yanıtlayamıyorlarsa parçalanmaları gerekir. Aslında sırf parçalanmamalı, yeniden inşa edilmelidirler. Bunun anarşistler için anlamı, Nathan Schneider'in anarşizm üzerine yakınlardaki

* İng. Rust Belt. ABD'de çoğunlukla Orta Batı ve Büyük Göller bölgesinde bulunan, bir zamanlar sahip olduğu sanayi tesislerinin denizaşırı bölgelere taşınmasıyla nüfus kaybının ve kentsel çöküşün yaşandığı yerleşim yerlerine verilen isim. -y.h.n.

bir yorumunda gözlemlediği gibi, "aşağıdan yukarıya doğru yeniden biçimlendirilmeleri" gerektiğidir.⁴

Kulağa kısmen bildik bir doğru gibi gelir bu: Niçin gayrimeşru yapılar ve kurumlar savunulsun? Böyle bir anlayış doğrudur ve bu ilke bildik bir doğru olarak görülmelidir. Fakat bildik doğruların en azından doğru olmak gibi iyi bir tarafı vardır ve bu da onları siyasi söylemlerin büyük bölümünden ayırır. Bence bu bildik doğrular ortak faydayı bulmak için bazı faydalı sıçrama tahtaları sunar.

Bu belirli bildik doğrular daha önce bahsettiğim ilginç ahlaki ilkeler kategorisine aittir: Şu iki kere evrensel olan ilkeler. Bunlar arasında baskı uygulayan kurumlara meydan okumamız ve meşruluğunu ispatlayamayanları reddetmemiz, parçalamamız ve aşağıdan yukarıya doğru tekrar inşa etmemiz gerektiği şeklindeki bildik doğru da vardır. Bunun prensipte nasıl akla yatkın biçimde reddedilebileceğini görmek çok güçtür; fakat sıkça olduğu gibi ilkeye dayanarak faaliyet göstermek, bu ilkeyi görkemli şekilde dile getirmek kadar kolay değildir.

Rocker'ı bir kez daha alıntılararak aynı düşüncelerle devam edersek, anarşizm "emeği ekonomik sömürüden" ve toplumu "dinsel veya siyasal vesayetten" özgürleştirmeye çabalar; böylelikle "el birliğine dayalı emeğe ve şeylerin toplumun çıkarına uygun planlı yönetimine dayanan özgür erkek ve kadın gruplarının ittifakı"na giden yolu açar. Anarşist bir *aktivist* olan Rocker, Bakunin'in öğüdünü takip ederek halk örgütlenmelerini mevcut toplum içinde "sadece geleceğin fikirlerini değil ayrıca olgularını da" yaratmaya davet eder.

Anarşizmin geleneksel bir sloganı "Ni Dieu, ni Maître" [Ne Tanrı Ne Efendi] şeklindedir -Daniel Guerin, değerli anarşist klasikler

antolojisine başlık olarak bu ifadeyi seçmişti. Kanımca sloganın "Ne Tanrı" kısmını Rocker'ın terimleriyle anlamak makul olacaktır: Dinsel *vesayete* itiraz. Bireysel inançlarsa farklı bir konudur. Bu da Hristiyan anarşizminin -örneğin Dorothy Day'in Katolik İşçiler Hareketi- dinamik ve etkileyici geleneğine kapıyı açık bırakır; keza elli yıl kadar önce 2. Vatikan Konseyi'nde başlatılan kurtuluş teolojisinin⁴ birçok başarısına da. Bu hareket, İncil'in radikal pasifist mesajına geri dönüş sapkınlığını yok etmek için kiliseye karşı şiddetli bir ABD savaşını tetiklemişti. Latin Amerikalı katilleri ve işkencecileri eğiten ve ABD Ordusu'nun kurtuluş teolojisinin yenilmesine yardım etmesiyle böbürlenlen Amerikalılar Okulu'na (daha sonra adı Western Hemisphere Institute for Security Cooperation olarak değiştirilmiştir) göre bu savaş bir başarıydı⁵. Gerçekten de yardım etmişti ve Yarımküre'yi mahveden korkunç bir baskı musibetinin parçası olarak geriye birçok şehit din insanı bıraktı.

Olayların failine göre değerlendirilmesi aldatmacası nedeniyle bunların büyük kısmı geleneksel tarihin dışında bırakılmıştır. Suçlar resmi bir düşmana yüklenebilseydi ayrıntıları çok iyi bilebilirdik; şu ilginç iki kat evrensel etik ilkelerin bir başka örneğidir bu da.

Gerçek araştırmacılar elbette 1960'tan "1990'da Sovyetler'in çöküşüne kadar Latin Amerika'daki siyasi tutuklular, işkence kurbanları ve infaz edilen pasifist siyasi muhaliflerin sayısının Sovyetler Birliği ve onun Doğu Avrupa'daki uydu ülkelerindeki sayıyı hayli

* Yoksulluğa ve toplumsal adaletsizliğe tepki olarak 1950 ve 60'larda Latin Amerika'da Katolik Kilisesi içinde gelişen akım. Kurtuluş teolojisi Hristiyan teolojisi ile Marksist analizlerin, yoksullar için toplumsal hassasiyeti ve ezilen halkların politik kurtuluşunu vurgulayan bir sentezidir. -y.h.n.

hayli aştığının" farkındadır. "Başka bir deyişle 1960-1990 arasında bir bütün olarak Sovyet Bloğu, kurbanlar açısından birçok Latin Amerika ülkesinden daha az baskıcıydı." Bilhassa Reagan'ın yönetiminde olduğu yıllarda sırf Orta Amerika'da "eşi benzeri görülmemiş bir insani felaket" söz konusuydu.⁶

İnfaz edilenler arasında birçok şehit din insanı vardı. Ayrıca Washington toplu katliamlara da düzenli olarak önyak olmuş veya destek vermişti. Standart retorik çerçevenin ötesine baktığımızda keşfettiğimiz gibi baskı musibetinin nedenlerinin Soğuk Savaş'la pek alakası yoktu; daha ziyade kısmen kilisenin, İncil'in "yoksulları yeğ tutma"ya yönelmesinden ilham alan tebaanın baş kaldırma-ya cüret etmesini cezalandırmak söz konusuydu.

Hemen akla Dostoyevski'nin Büyük Engizisyoncu kıssası geliyor.

"Ne Tanrı Ne Efendi" ifadesindeki "Ne Efendi" kısmı farklıdır: Bi-reysel inanca değil toplumsal ilişkiye gönderme yapar. Meşruluğunu tesis etmek gibi ağır bir yükü bir şekilde karşılayamaması durumunda anarşizmin parçalamaya ve aşağıdan yukarıya tekrar inşa etmeye çabaladığı bir itaat ve tahakküm ilişkisi.

Şimdi bildik doğrudan ayrılarak geniş ölçüde ihtilafli bir konuya geçtik. Özellikle bu hususta Amerikan tarzı özgürlükçülük, çalışan insanların ekonominin efendilerine itaatini ve herkesin piyasaların kısıtlayıcı disiplinine ve yıkıcı özelliklerine tabi olmasını kabul ederek, hatta savunarak özgürlükçü gelenekten keskin bir şekilde ayrılır. İncelemeye değer konular olsalar da bunları bir kenara koyacağım. Yalnızca bazen yapıldığı gibi -iktisatçı David Ellerman'ın değerli teorik ve pratik çalışmaları buna bir örnektir⁷- özgürlükçü sol ile sağın enerjilerini bir araya getirmenin mümkün olabileceğine işaret etmekle yetiniyorum.

Rocker'ın sözleriyle anarşizm, "toplumun çıkarı için şeylerin planlı yönetimi"ni ve bunun da ötesinde özyönetime dayalı topluluklar ve işyerlerinin geniş kapsamlı federasyonlarını savunurken devlete karşı olmasıyla bilinir. Günümüzün gerçek dünyasında kendilerini bu amaçlara adanmış olan anarşistler genelde yoğunlaşmış özel sermayenin yıkıcı etkilerine karşı insanları, toplumu ve Yerküre'yi korumak için devlet iktidarını desteklerler. Örneğin, 1886 yılında Kropotkin'in takipçileri tarafından bir anarşist sosyalizm gazetesi olarak kurulmuş olan *Freedom* gibi kıymetli bir gazeteyi ele alalım. Sayfalarını çevirdiğimizde gazetenin büyük bir kısmının emniyet, sağlık ve çevre koruması gibi alanlarda düzenlemeler için devlet iktidarını yardıma çağırarak bu hakların savunulmasına adanmış olduğunu fark ederiz.

Burada hiçbir çelişki yoktur. İnsanlar mevcut toplumun gerçek dünyasında yaşar, acı çeker ve güçlülere göğüs gererler. Her makul kişi de bu insanları koruyacak ve onlara fayda sağlayacak mevcut her türlü aracı kullanmayı desteklemelidir; uzun vadeli amaç bu araçları yerinden etmek ve daha iyi alternatifler inşa etmek olsa bile. Böyle meseleleri tartışırken zaman zaman Brezilya'daki kırsal işçi hareketi tarafından kullanılan bir imgeden faydalanıyorum.⁸ Bu işçiler, halk mücadelesiyle kafesin, mevcut baskıcı kurumların kafesinin zeminini genişletmekten bahseder; nitekim yıllar içinde etkin şekilde öyle de olmuştur. Biz de bu imgeyi genişletebilir ve baskıcı devlet kurumlarının kafesini, dışarıda gezinen vahşi hayvanlara karşı bir koruma olarak düşünebiliriz. Buradaki vahşi hayvanlar, belki retorikte saygı gösterse de ilke ve hatta yasa gereği pratikte gözden çıkardığı topluluk ve üyelerinin çıkarlarını önemsiz gören, prensipte efendilerin habis düsturuna, yani özel kazanç, güç ve tahakküme kendini adanmış, devlet destekli yırtıcı kapitalist kurumlardır.

Ayrıca anarşistlerin mahk  m ettikleri devletlerin, halk tarafından ve halk için yönetim gibi ger ekle memi  demokratik rüyalara dair vizyonlar değil aslında mevcut devletler olduklarını hatırlamak da önemlidir. Anarşistler, Bakunin'in insan yaratımlarının en vah isi olacağını fazlasıyla isabetli şekilde  ng rd   ve "kızıl bürokrasi" diye adlandırdığı şeyin saltanatına da kesinle kar ıydılar. Keza sınıf h kimiyetinin araçları olan parlamenter sistemlere de; günümüzde ABD buna bir örnektir. Akademik siyaset bilimlerindeki en saygın çalışmaların bazıları halkın tutumları ile izlenen siyaseti kar ıla tırır. Siyaset a ık arken, tutumlara oldukça tutarlı sonuçlar veren titiz kamuoyu araştırmalarıyla erişilebilir. En ayrıntılı güncel çalışmalar nüfusun çoğunluğunun etkin bir şekilde haklarından mahrum bırakıldığını göstermektedir.⁹ Zenginlik/gelir  l e inin alt ucunda yer alan yaklaşık yüzde 70, siyaset üzerinde hiçbir etkiye sahip değildir. Ölçekte yukarı doğru giderken bu etki yavaş yavaş artar ve en üst uçta hiç de gizli saklı olmayan araçlar sayesinde siyaseti büyük ölçüde belirleyenlere ulaşırız. Sonuçta ortaya çıkan sistem demokrasi değil pl tokrasidir.

Bu olgunun kabul  öylesine derinden i selle tirilmi tir ki bazen dikkat çekici biçimde neredeyse görünmez hale gelir. Amerikalıların önem verdikleri konular arasında yıllarca ve haklı nedenlerle en yüksek sırada yer alan sağlık hizmetlerini d   n n. Sağlık hizmetleri tam bir skandaldır. Ekonomik işbirliği ve Kalkınma  rg t  (OECD)  lkelerinin sağlık hizmetleri sistemlerine göre kişi başına maliyeti iki kat daha fazladır, ama sonuçları görece verimsizdir ve ekonomi için muazzam bir yüktür. Ayrıca büyük ölçüde  zelle tirilmi  ve devlet düzenlemesine tabi olmayan tek sistemdir.

Bu olgular ibret verici biçimlerde açıklanmaktadır. Sağlık hizmetleri fiyaskosuna dair *New York Times*'taki bir inceleme, ABD'nin "daha ucuz sağlık hizmetleri sağlamak konusunda elinin kolunun

iyice bağlı" olduğunu gözlemler: "Tüm diğer gelişmiş ülkeler bütün yurttaşlarına düşük fiyatlı tıbbi tedavi için büyük ölçüde doğrudan hükümet müdahalesine, pazarlık veya ücret tespit yetkisine dayanıyor. Buradaysa siyasi olarak kabul edilebilir değildir bu." Yazıda, Uygun Sağlık Hizmeti Yasası'nın karmaşıklığından "ABD'de sağlık hizmetlerine erişim için özel piyasaya bel bağlamaya yol açan siyasi mecburiyeti" sorumlu tutan bir uzmandan alıntı yapılır. Bunun bir sonucuysa Kafkavari faturalardır, çünkü "Medicare'in" bile on milyonlarca faydalanıcısı için ilaç fiyatlarını müzakere etmesine izin verilmemektedir."

"Siyasi imkânsızlık" sorunundan daha önce de bahsedilmişti. Nitekim *New York Times*'in bildirdiğine göre, 2004 başkanlık yarışında Başkan adayı John Kerry "sağlık sigortasına erişimi genişletme planının yeni bir hükümet programına yol açmayacağını belirtmeye büyük özen göstermişti", çünkü "ABD'de sağlık hizmetleri piyasasına hükümet müdahalesi hemen hiç siyasi destek bulamıyordu."¹⁰

Hükümet müdahalesi, hatta ilaç fiyatlarını saptamak için müzakere etmek neden ABD'de "siyasi olarak kabul edilebilir değildir?" Neden "hemen hiç siyasi desteğe" sahip değildir? Anketlerin yıllar boyunca apaçık hale getirdiği gibi bunun nedeni kamuoyu değildir. Hatta tam tersi doğrudur. Nitekim halkın yüzde 85'i, "federal hükümetin yaşlılar için ilaç fiyatlarını düşürmek üzere ilaç şirketleriyle müzakere etmesine izin verilmesini" onaylamaktadır. Başkan Obama özel sigorta şirketleriyle rekabet edecek kamusal bir

* ABD'de 1966'da başlatılan ulusal sağlık sigortası programı. 65 yaş ve üstü Amerikalılara, Toplumsal Güvenlik İdaresi'nce belirlenen engelli statüsündeki daha genç yaşta yurttaşlara ve bunların dışında tanımlanan bazı hastalıklara yakalanmış olanlara sağlık sigortası sağlamaktadır. -y.h.n.

sigorta seçeneğini bir kenara bıraktığında halkın kamusal sigorta seçeneğine desteği yaklaşık yüzde 60'tı. Geçmiş yıllarda gelişmiş, hatta bazen yoksul ülkelerde var olanlara benzer bir ulusal sağlık planına halk desteği çok yüksekti. Bu destek o kadar büyüktü ki Reagan yönetiminin son yıllarında halkın yüzde 70'inden fazlası "sağlık hizmetlerinin anayasanın teminatı altında olması gerektiğini düşünüyordu" ve yüzde 40'ı "bunun zaten böyle olduğunu zannediyordu".¹¹

Örtük anlayışa göre "siyasi destek", ilaç şirketleri ve finansal kurumların desteği anlamına gelir. Neyin "siyasi olarak kabul edilebilir" olup olmadığını onlar belirler. Kısacası, fiilen zorunlu hakikat düzeyine yükselmiş plütokrasidir bu.

Yahut belki de Britanyalı hukuk profesörü Conor Gearty'nin biraz daha kibar davranarak "neo-demokrasi" dediği ve neoliberalizmin tamamlayıcısı olarak düşündüğü şeydir. "Neo-demokrasi", daha genel bir biçimsel haklar sistemi içinde özgürlükten bir azınlığın faydalandığı ve güvenliğin tam anlamıyla sadece seçkinler için var olduğu bir sistemdir.¹² Hobbesçu anlamda özgür bir toplumdur; yani Hobbes'un açıklamasına göre, "istediğim şeyi yapmakta engellenmediğim" ve "sadece sonuçlarından korktuğum için bir şeyi yapmamayı tercih ediyorsam bunun o şeyi yapmakta özgür olmadığım anlamına değil yalnızca yapmak istemediğim anlamına geldiği ve böylelikle yine de özgür olduğum" bir toplumdur bu. Buradaki seçim açlık ve esaret arasındaysa ve hiçbir şey tercihimizi engellemiyorsa, o halde özgürüz; açlığı seçmiyorsak sadece sonuçlarından korktuğumuz içindir.

Bunun aksine, hakiki bir demokratik sistem Humboldt'ün idealini başarmaya çabalayacaktır. Bu sistemin karakteri, yine Rocker'dan alıntılırsak, "el birliğine dayalı emeğe ve şeylerin toplumun çı-

karına uygun planlı yönetimine dayanan özgür erkek ve kadın gruplarının ittifakı" olabilir. Aslına bakılırsa söz konusu sistem, demokratik idealin en azından bir versiyonuna o kadar uzak değildir. Bir versiyonuna diyorum, diğerlerine tekrar döneceğim.

Örneğin en büyük toplumsal ve siyasi meselesi demokrasi ve eğitim olan John Dewey'i ele alın. Hiç kimse Dewey'i bir anarşist olarak görmemişti. Ama fikirlerini bir düşünün.¹³ Dewey'in demokrasi kavrayışına göre gayrimeşru baskı yapıları parçalanmalıdır. Buna can alıcı şekilde, "kâr peşindeki iş dünyasının bankacılık, toprak ve sanayi üzerindeki denetimi yoluyla kurduğu, basın, basın sözcüleri ve diğer reklam ve propaganda araçlarına komuta etmesiyle pekişen" hâkimiyet de dahildir. Dewey şunu fark etmişti: "Günümüzde iktidar üretim, mübadele, tanıtım, ulaşım ve iletişim araçları üzerinde hâkimiyet kurmaya dayanır." Demokratik biçimler yerinde duruyor olsa bile "kim bu araçlara sahipse ülkenin yaşamına o hükmedecektir". Söz konusu kurumlar halkın elinde oluncaya kadar siyaset, tam da bugün gördüğümüz gibi, "büyük iş dünyasının toplum üzerine düşen gölgesi" olarak kalacaktır.

Fakat Dewey belirli bir kamu denetimi biçimini talep etmenin ötesine gitmişti. Özgür ve demokratik bir toplumda, diye yazmıştı, işçiler işverenlerin kiraladığı veya devlet yetkililerinin yönettiği araçlar değil, "kendi endüstriyel yazgılarının efendisi" olmalıdır. Bu konunun kökenleri, başkalarının yanı sıra, Humboldt ve Smith'in dile getirdiği ve anarşist gelenekte genişletilmiş ifadesini bulan klasik liberalizmin öncü fikirlerine kadar gider.

Eğitime gelirsek, Dewey çocukları "özgürce ve akıllıca değil, randıman için" -örneğin test puanları elde etmek için- çalışmak üzere eğitmenin "bağnaz ve ahlak dışı" olduğunu ileri sürer. Bu durumda öğrencilerin faaliyeti "özgür değildir, çünkü özgürce katılım söz ko-

nusu değildir". Aydınlanma'ya kadar uzanan imgeyi kullanacak olursak, eğitim bir kabı suyla doldurma meselesi değildir -ayrıca hepimizin deneyimlediği gibi her yanından sızdıran bir kaptır bu. Daha ziyade, yine von Humboldt'ten ödünç alacak olursak, öğrenenlerin yaratıcı kapasiteleri ve hayal güçlerini tatbik edip geliştirerek ve keşfetmenin hazzını yaşayarak kendilerine özgü yollarla onunla birlikte ilerleyecekleri bir diziyi oluşturma olarak tasavvur edilmelidir.

Bu kavrayışa göre endüstri, Dewey'in sözleriyle "derebeyliğe dayalı bir toplumsal düzenden demokratik bir toplumsal düzene" dönüştürülmeli ve eğitim pratiği yaratıcılığı, keşfi, bağımsızlığı ve işbirliğine dayalı çalışmayı teşvik edecek şekilde tasarlanmalıdır; yani günümüzde olanın tam tersi.

Bu fikirler çok doğal bir şekilde 19. yüzyıl düşünürleri ve özellikle Marx, ama daha az bilinmekle birlikte John Stuart Mill tarafından tasavvur edilen, işçilerin üretici kurumları kontrol ettiği bir toplum vizyonuna yol açmıştı. Mill'e göre "insanlığın gelişmeye devam etmesi durumunda hâkim olması beklenen birliktelik biçimi, faaliyetlerini yürütmelerini sağlayan sermayeye kolektif olarak sahip olan ve kendi seçtikleri ve görevden aldıkları yöneticilerin altında çalışan emekçilerin eşitlikçi birlikteliğidir".¹⁴ Bu fikirler ayrıca, birçok anarşistin yanı sıra G. D. H. Cole'un lonca sosyalizmini, Bolşevik karşıtı sol Marksizmi, Michael Albert, Robin Hahnel, Steven Shalom ve diğerlerinin katılımcı ekonomi ve katılımcı siyaset gibi güncel yönelimlerini, merhum Seymour Melman ve çalışma arkadaşlarının teori ve pratikteki önemli çalışmalarını ve Gar Alperovitz'in ABD Pas Kuşağı ve başka yerlerde işçi mülkiyetindeki işletme ve kooperatiflerin gelişimi üzerine yakınlardaki değerli katkılarını da içeren bir düşünce yelpazesinin genel tarzı uyarınca, özgür bir birliktelik ve federal örgütlenme çerçevesinde topluluk denetimiyle ilişkilendirilmelidir.

Dewey, Amerikan ana-akımı içinde yer alan bir şahıstı. Gerçekten de böyle fikirlerin Amerikan geleneğinde derin kökleri vardır. Bu köklerin izi sürüldüğünde 19. yüzyıl ortasındaki Sanayi Devrimi'nin şafağından beri devam eden ilham verici ve genelde sert mücadele alanına gireriz. Bu yıllardaki endüstri işçilerine dair ilk ciddi bilimsel inceleme doksan yıldan uzun bir zaman önce Norman Ware'ın gerçekleştirdiği ve değerini hâlâ koruyan çalışmadır¹⁵. Ware, daha önce bağımsız olan zanaatkâr ve çiftçilere, ayrıca çiftliklerden gelen ve Boston etrafındaki dokuma fabrikalarında çalışan genç kadınlara, yani "fabrika kızları"na dayatılan korkunç çalışma koşullarını inceler. Fakat özellikle, maddi iyileşme olduğunda bile ortadan kaldırılamayacak olan "statü ve bağımsızlık" kaybına, "endüstri işçilerinin yaşadığı aşağılanma"ya dikkati çeker. Ayrıca "ekonomik meselelerde egemenliğin bir bütün olarak topluluktan", sıklıkla üretimden uzak, "üreticilere yabancı" bir grup olan "özel bir efendiler sınıfının vesayetine geçtiği radikal kapitalist toplumsal devrim"e odaklanır. Ware "makine endüstrisine karşı yapılan her protestoya karşılık, yeni kapitalist üretim gücüne ve disiplinine karşı yüzlerce protesto bulunabileceği"ni gösterir.

İşçiler sadece ekmek için değil güller için, haysiyet ve bağımsızlık için, özgür erkekler ve kadınlar olarak hakları için de grev yapıyordu. Gazetelerinde "monarşik ilkelerin demokratik topraklardaki tahrip edici etkileri"ni mahkûm ediyor, "imalathanelerde çalışanlar onlara sahip olana" ve egemenlik özgür üreticilere iade edilinceye kadar bu etkilerin ortadan kalkmayacağını yazıyorlardı. Bu durum ortadan kalkınca artık "yabancı bir despotun, [or-

* 1912 yılında Lawrence'da (Massachusetts) IWW sendikasının öncülüğünde gerçekleşen göçmen işçilerin grevi aynı zamanda Ekmek ve Güller grevi olarak da adlandırılır. -ç.n.

talıkta görünmeyen mülk sahiplerinin] hizmetçileri veya aciz tebaası, kelimenin gerçek anlamıyla efendileri için emek sarf eden köleler" olmayacaklardı. "Özgür Amerikan yurttaşı" statülerini geri kazanacaklardı.

Kapitalist devrim fiyatlardan ücretlere kadar önemli bir değişim tesis etmişti. Üretici ürününü bir fiyat karşılığında sattığında, Ware'a göre "kişiliğini muhafaza ediyordu. Ama emeğini sattığında kendisini satmış oluyor" ve bir köleye dönüştüğü için kişi olarak haysiyetini kaybediyordu -yaygın kullanılan ismiyle "ücretli bir köle" oluyordu. Yaklaşık 170 yıl önce New York'ta bir grup vasıflı işçi de yevmiyeyi bir kölelik biçimi olarak mahkûm etmiş ve ücretli kölelerin "bağımsızlık ve özsaygılarını hiçe sayarak kendilerine dayatılmış bir sistemle övünecek kadar insan türünün layık olduğu özellikleri unutacakları" bir günün -"uzakta" olacağını umdukları bir günün- gelebileceği konusunda zekice uyarıda bulunmuşlardı.

İşçi sınıfı aktivistleri "çağın yeni ruhu"na dikkat çekiyordu: "Kendi dışında her şeyi unutarak zengin olmaya bak." Bu alçaltıcı ruha sert bir tepki olarak, yükselen işçi ve radikal çiftçi hareketleri -Amerikan tarihindeki en önemli demokratik halk hareketleriydi- kendilerini dayanışmaya ve karşılıklı yardımlaşmaya adanmıştı;¹⁶ yenilgiler ve sıkça uygulanan şiddetli baskılara rağmen henüz sona ermemiş bir mücadeleden söz ediyorum.

Ücretli köleliği getiren radikal devrimin savunucuları, işçilerin gönüllü olarak yaptıkları özgür sözleşmeler sisteminin tadını çıkarmaları gerektiğini ileri sürer. Shelley, Britanyalı süvarilerin parlamentaryer reform talep eden on binlerce kişinin barışçıl toplantısına saldırdığı Peterloo Katliamı'ndan sonra yazdığı *Anarşinin Maske-i* adlı harika şiirinde bunlara iki yüzyıl önce bir yanıt vermişti.

Köleliğin ne olduğunu biliyoruz diye yazar Shelley:

Çalışmak ve para kazanmak
Eli kolu bağlı, günleri saymak
Yaşarmışçasına bir hücrede
Tiranların barındığı yerde

Ruhun köleleşsin diye mi?
Özgür iraden kaybolsun diye mi?
Aklın kukla olsun diye mi?
Onlar seni böyle istiyor diye mi?*

Onurları ve bağımsızlıkları için mücadele eden zanaatkârlar ve fabrika kızlarının Shelley'in dizelerini biliyor olması pekâlâ mümkündür. Tanıklar bu insanların güzel kütüphanelere sahip olduklarını ve İngiliz edebiyatının tanınan eserlerini bildiklerini belirtir. Makineleşme ve ücret sistemi, bağımsızlık ve kültürün altını oymadan önce Ware bir atölyenin adeta bir eğitim salonu olduğunu yazar. Yevmiyeli işçiler çalışırken kendilerine kitap okuması için çocuklar tutardı. İşyerleri okuma, tartışma ve müşterek gelişim için birçok fırsat sunan "sosyal işletmeler"di. Fabrika kızlarıyla birlikte onlar da kültürlerine yapılan saldırılardan şikâyetçiydi. Jonahthan Rose'un dönemin işçi sınıfının okuma alışkanlıklarına dair muazzam çalışmasında ele aldığı gibi¹⁷ aynısı İngiltere için de doğrudur. Rose "kendi kendini yetiştiren proleterlerin tutkulu bilgi arayışı" ile "Britanya aristokrasisinin kültüre karşı yaygınlık kazanmış duyarsızlığını" karşılaştırır. Büyük Buhran'ın en şiddetli zamanlarında New York'ta dönemin yüksek kültürüne dalmış işçi sınıfında bu dönemin kalıntılarını hatırlayacak kadar yaşlıyım ben de.

* Çev. Volkan Hacıgözü, *Şiirden*, 2010.

Dewey ve Amerikan işçilerinin güçlü özgürlükçü öğeler içeren bir demokrasi versiyonunu savunduğundan söz etmiştim. Fakat ege-men versiyon çok farklı olmuştur ve ana-akım entelektüel yelpa-zenin ilerici ucunda, Wilson-Roosevelt-Kennedyci liberal entelek-tüellerde görülür. İşte birkaç örnek alıntı:

Halk "haddi bildirilmesi gereken cahil ve işgüzar, meselelerle ilgisiz bir kesimdir". Kararlar, "şaşkın sürünün ayakları altına alıp çiğne-mesine ve böğürmesine" karşı korunması gereken "sorumlu kişiler-den oluşan akıllı azınlık" tarafından alınmalıdır. Sürünün elbette bir işlevi vardır. Görevi, birkaç yılda bir sorumlu kişiler arasında tercih yapmaktır; fakat bunun dışında rolü "faaliyetin katılımcısı değil izleyicisi" olmaktır. Üstelik tüm bunlar kendi iyiliği içindir. "İnsanın kendi çıkarları hakkında en iyi karar verici olduğunu söy-leyen demokratik dogmatizmler"e teslim olmamamız gerekir. Ni-tekim öyle de değillerdir. Bizlerse öyleyizdir: Biz, yani sorumluluk sahibi kişiler. Dolayısıyla tavırlar ve görüşler şekillendirilmeli ve kontrol altında tutulmalıdır. "Bir ordunun bölüklerini sıkı bir düze-ne sokması gibi biz de insanların zihinlerini sıkı bir düzene sokmalı-yız." Özellikle "gençlere doktrin aşılması"dan sorumlu kurumlara daha iyi bir disiplin getirmeliyiz. Bu başarılırsa, 1960'lar gibi teh-likeli dönemlerden, yani geleneksel seçkin söylemdeki ifadesiyle "sorunlar çağı"ndan sakınmak mümkün olacaktır. Böylelikle "de-mokraside daha fazla itidal" sağlamak ve "Truman'ın ülkeyi görece az sayıda Wall Street avukatı ve bankacısının işbirliğiyle yönetebil-diği" daha iyi günlere geri dönmek mümkün olacaktır.

Bunlar liberal düzenin ikonlarından yapılmış alıntılardır: Carter yönetimini oluşturan Walter Lippmann, Edward Bernays, Harold Lasswell, Samuel Huntington ve Üç Taraflı Komisyon.¹⁸

* Üç Taraflı Komisyon 1973'te Japonya, Birleşik Devletler, Kanada ve Batı Avru-

Demokrasiye dair bu bozuk kavrayışın derin kökleri vardır. Kuru-cu Atalar demokrasinin tehlikeleri dolayısıyla çok endişeliydiler. Anayasa Kongresi'ndeki münakaşalarda ana çerçeveyi belirleyen James Madison bu tehlikeler konusunda uyarıda bulunmuştu. Doğal bir şekilde İngiltere'yi model alan Madison'a göre "şayet günümüzde İngiltere'de seçimler bütün halk sınıflarına açık olsaydı, toprak sahiplerinin mülkleri tehlike altında olurdu. Kısa zamanda toprak paylaşımından yana olan bir yasa çıkar" ve mülkiyet hakkının kuyusu kazılırdı. Böyle bir adaletsizliği defetmek için hükümetimiz, her düzgün hükümetin başlıca görevi olduğu üzere "zengin azınlığı çoğunluğa karşı korumak" amacıyla oy örüntülerini ve denetim/denge mekanizmalarını düzenleyerek "ülkenin daimi çıkarlarını yeniliklere karşı güvence altına almalıdır".¹⁹

Madison'ın öngördüğü gibi "hayatın zorluklarına katlanarak çalışan ve nimetlerin daha eşit dağılmasının hasretini çekenlerin oranındaki" muhtemel artış nedeniyle demokrasi tehdidi daha da büyüdü. Muhtemelen Shays İsyanı'ndan etkilenen Madison "eşit oy hakkı yasaları"nın zaman içinde güç dengesini bu kesimler lehine değiştirebileceği uyarısında bulunmuştu. "Bu ülkede henüz toprak paylaşımı talep eden bir girişim olmamıştır," diye devam ediyor-

---

pa ülkelerinden kişilerce kuruldu. Başlıca amacı, özellikle 1970'lerde ABD ile müttefikleri Japonya, Batı Avrupa ve Kanada arasındaki ciddi anlaşmazlıklara yönelik işbirliği ve diyalogun geliştirilmesiydi. -y.h.n.

- 1786-87 yıllarını kapsayan Shays İsyanı, Massachusetts Eyaleti Hükümeti'nin halktan vergi toplamak için artan şekilde baskı kurmasına karşı patlak veren silahlı bir başkaldırıydı. Amerikan Devrimi Savaşı gazisi Daniel Shays ekonomik ve yurttaşlık hakları konusundaki adaletsizliklere karşı bir protestoda 4.000 isyancıya önderlik etti. Federal Hükümet isyanı bastırmak için yeterli askeri gücü toplayamadı. Sonunda isyan Massachusetts Eyaleti milisleri ve parayla tutulmuş yerel milisler tarafından bastırıldı. -y.h.n.

du, "fakat belirli bölgelerde eşitlik ruhunun belirtileri gelecekteki tehlikeyi haber verecek kadar ortaya çıkmıştır". Bu nedenlerle Madison anayasal sistemde iktidarın ana güç merkezi olan Senato'nun "ulusun zenginliğinin içinden gelip bu zenginliği", "daha muktedir insanlar grubunu temsil etmesi" gerektiğini, demokratik yönetim üzerinde de başka kısıtlamalar tesis edilmesini savunur.

Madison'ın ikilemi yönetim liderlerine musallat olmaya devam eder. Örneğin 1958'de Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ABD'nin Latin Amerika'da karşılaştığı güçlükler üzerine düşünürken yerli komünistlerin "kitle hareketlerinin kontrolünü ele geçirme" becerisi hakkındaki endişesini ifade etmişti; bizim "kesinlikle boy ölçüşemeyeceğimiz bir beceri"ydi bu. Komünistlerin avantajı "hitap ettiklerinin yoksullar olması ve yoksulların da daima zenginleri yağmalamak istemesi"ydi.²⁰ Bu kişileri, hükümetin "zengin azınlığı çoğunluğa karşı koruması" gerektiği anlayışı altında bir türlü birleştiremiyorduk. Mesajımızı düzenli olarak her yere ulaştırılamamamız, asil ilkelerimiz ve samimi üzüntümüze rağmen bizi şiddete başvurmaya mecbur bırakıyordu.

Madison'a göre, "çağlar boyunca sürmesini dilediğimiz bir sistem oluşturabilmek" için yöneticilerin zengin azınlıktan seçilmesini sağlamak zorunludur. "Mülk üzerindeki bütün yetkiyi, mülkten hiç pay almayanlara veren oy hakkının eşitliği tehlikesine karşı mülkiyet haklarını korumak" ancak böyle mümkün olacaktır. "Mülkiyet hakları" ifadesi muntazaman "mülkiyet edinme hakları" anlamına gelecek şekilde, yani mülk sahiplerinin hakları olarak kullanılıyordu. Yıllar sonra 1829'da Madison, "mülk sahibi veya mülk edinme umudu olmayanların bu haklara yeterince yakınlık duyması ve iktidarın güvenli emanetçileri olmasının beklenemeyeceği"ni düşünür. Çözüm toplumun parçalı olmasını sağlamak, halkın siyasi alana katılımını kısıtlamak ve bu alanın fiilen zenginler ve onların

vekillerine emanet edilmesini sağlamaktı. Akademik çalışmalar genel olarak "Anayasa'nın doğası itibarıyla dönemin demokratik temayülleri kontrol altında tutmak üzere tasarlanmış aristokratik bir belge" olduğu ve iktidarı "daha iyi türden" insanlara verirken "zengin olmayanları, varlıklı ailelerden gelmeyenleri veya ön sıralarda yer almayanları siyasi iktidarın tatbik edilmesinden" dışladığı üzerinde uzlaşır.²¹

Madison'ı savunmak adına, "bugün tahayyül edemeyeceğimiz derecede şerefli bir 18. yüzyıl beyefendisi"²² olduğunu hatırlamamız gerekir. Madison'ın öngörüsüne göre gücü elinde tutacak olan "aydınlanmış devlet adamı" ve "yüce gönüllü filozof"tu. İdeal olarak "saf ve asil" olan, "zeki, vatansever, mülk sahibi ve bağımsız koşulları haiz bu kişiler seçilmiş bir yurttaşlar zümresi" olacaktı. Söz konusu zümre, "erdemleriyle ülkelerinin hakiki çıkarlarını en iyi şekilde anlayabilen, vatanseverlikleri ve adalet aşklarıyla bu çıkarları eğreti veya yanlı düşüncelere feda etme ihtimali en az olan kişilerden" oluşacaktı. Böylelikle kamu çıkarını demokratik çoğunlukların "haylazlıkları"na karşı koruyarak "kamunun düşüncelerini inceltip ufkunu genişleteceklerdi".

Pek de böyle olmamıştır.

Madison'ın aklındaki demokrasi sorunu, çok uzun zaman önce Aristoteles tarafından ilk büyük siyaset bilimi çalışması olan *Politika*'da tespit edilmişti. Aristoteles çeşitli siyasi sistemleri inceleyerek demokrasinin en iyi seçenek -veya belki kötünün iyisi- olduğu sonucuna varmıştı, fakat bir kusur fark etmişti: Büyük yoksullar kitlesi zenginlerin mülklerini almak için oy gücünü kullanabilirlerdi; buysa adaletsiz olacaktı. Madison ve Aristoteles aynı sorunla karşılaşmış, ama zıt çözümleri seçmiştir: Aristoteles, günümüzde refah devleti önlemleri olarak göreceğimiz bir yolla

eşitsizliği azaltmayı tavsiye etmişti; Madison ise yanıtın demokrasiyi azaltmak olduğunu düşünmüştü.

Demokrasiye dair bu kavrayışlar arasındaki çelişki, 17. yüzyıl İngiltere'sinde kral destekçileriyle parlamentoyu destekleyenler arasında bir savaşın koptuğu, tarihteki ilk modern demokratik devrime kadar gider. Toprak sahibi soylular, yani kendilerini adlandırdıkları şekliyle "en nitelikli adamlar", kral veya parlamento değil "kendimiz gibi olan, isteklerimizi bilen yurttaşlar" tarafından yönetilmek isteyen ayak takımı karşısında dehşete düşmüştü. Bu ayak takımının el ilanlarında şöyle yazıyordu: "Korkuyla seçilmiş, bizi baskı altında tutmak dışında bir şey yapmayan, halkın acılarını bilmeyen şövalyeler ve beyefendiler bizim için yasalar yaptıkça burası asla güzel bir dünya olmayacak."²³

Thomas Jefferson demokratik deneyin niteliği ve yazgısı hakkında ciddi endişeler duyduğu son yıllarında hâlâ devam edegelen bu ihtilafın temel niteliğini tespit etmişti. Jefferson "aristokratlar ile demokratlar" arasında bir ayırım yapıyordu. Aristokratlar "halktan korkan, halka güvenmeyen ve tüm yetkileri halktan alıp yüksek sınıflara vermek isteyen" kişilerdir. Demokratlar ise tersine "halkla özdeşleşir, halka güvenir, halkı kamu çıkarının en bilge emanetçisi değilse bile dürüst ve güvenli olarak görür ve baştacı ederler".²⁴

Halka "haddini bildirmeyi" hedefleyen ve "cahil ve işgüzar, meselelerle ilgisiz olan bu kesimin" siyasi arenaya girme kapasitesine dair "demokratik dogmatizmlerden" kurtulmuş olan modern ilerici entelektüeller Jefferson'ın "aristokratları"dır. Yönetici rolünü kimin oynayacağı -ilerici "bilgi toplumunun teknokratik ve politika yönelimli entelektüelleri mi" yoksa bankacılar ve şirket yöneticileri mi- konusunda tartışmalar olsa da bunların temel görüşleri yaygın şekilde benimsenmiştir. Başka rejimlerde ise Mer-

kez Komite ya da rahiplerden oluşan Koruyucular Konseyi bu rolü üstlenebilir. Bütün bunlar "siyasi vesayet" örnekleridir. Hakiki özgürlükçü gelenek bu "siyasi vesayet" örneklerini parçalamanın ve aşağıdan yukarıya doğru tekrar inşa etmenin yollarını arar; bunu yaparken de sanayiye bir "derebeylik düzeninden", derin köklere sahip özgürlükçü gelenekle uyumlu şekilde üreticinin başkalarının elinde bir araç değil hakiki bir kişi olarak görülüp haysiyetine saygı duyulduğu, işçilerin kontrolündeki "demokratik bir toplumsal düzene" dönüştürmeyi hedefler. Ve Marx'ın yaşlı köstebeği gibi, bana göre en azından ortak yarara makul ölçüde yakın bir toplumsal düzeni gerçekleştirmeyi hedefleyerek bazen şaşırtıcı ve beklenmedik yollarla başını göstermeye daima hazır şekilde hep yüzeye yakın tüneller kazar.

4

DOĞANIN GİZEMLERİ: NE KADAR DERİNDE GİZLİ?

Bu bölümün başlığı, Hume'un "türümüzün yüceltilmesi ve eğitimi için ortaya çıkmış büyük ve çok nadiren görülen bir dâhi" olarak adlandırdığı Isaac Newton'a dair gözlemlerinden alınmıştır. Hume'un görüşüne göre, Newton'un en büyük başarısı "bir yandan doğanın bazı gizemleri üzerindeki örtüyü kaldırırken, diğer yandan mekanik felsefenin kusurlarını göstermiş olmasıdır; böylelikle [doğanın] en büyük sırlarını daima içinde bulunduğu ve hep orada kalacağı karanlığa geri göndermiştir". Farklı nedenlerle başkaları da benzer sonuçlara ulaşmıştı. Örneğin Locke, kısa zaman önce Newton'un kanıtlamış olduğu gibi, "hareketin, asla üretebileceğini tasavvur edemeyeceğimiz" etkileri olduğunu gözlemlemişti. Madde ve sonuçları hakkında "bilmek istediklerimize dair çaresiz bir bilgisizlik" içinde olduğumuz için Locke "cisimleri konu alan bir bilimin bizim için erişilebilir olmadığı" ve ancak "zayıf anlama yetimizin tasavvur edebileceğinin çok ötesinde bir yolla cisimlerin olduğu gibi var olmasını ve işlemesini sağlayan o En Bilge Fail'in keyfi belirlemesinden" medet umabileceğimiz sonucuna varır.¹

Kanımca bu tür sonuçlarla, bunların nedenleri ve akıbetleriyle, ayrıca bu tarihin zihin felsefesindeki güncel meseleler ve araştırmalara ilişkin olarak gündeme getirdikleriyle ilgilenmek önemlidir.

Newton'un altını oyduğu mekanik felsefe, doğaya ve nesnelerin etkileşimine dair büyük oranda genetik olarak belirlenmiş sağduyu anlayışımıza dayanır. Görünüşe göre bu anlayış kendiliğinden zaman ve uzay içinde nesnelerin devamlılığı, bunun bir sonucu olarak birleşiklik ve süreklilik² ve sezgisel fiziğin temel niteliği olan temas yoluyla nedensellik gibi algılanan özelliklere yol açar. Locke dünyaya dair sağduyu anlayışımızı -ve kendisinin kastettiği anlamda "fikirlerimizin" sınırlarını- makul bir şekilde şöyle nitelendirir: "Tasavvur edebildiğimiz kadarıyla cisimler ancak cisimlere çarparak onları etkileyebilir ve fikirlerimizin ulaştığı en üst noktaya göre hareket sadece hareket üretebilir." Bunun teorik karşılığı, 17. yüzyıl bilimsel devrimine hayat veren dünyaya dair materyalist kavrayış, yani bir makine olarak dünya kavrayışıdır. Günümüzde programlanmış bilgisayarların düşünürlerin hayal gücünü kamçılaması gibi o dönemin düşünürlerinin de hayal gücünü kamçılayan otomatlardı ve makine olarak dünya tasavvuru bu otomatların sadece çok daha büyük bir versiyonuydu. Söz konusu otomatlar, Jacques de Vaucanson gibi usta zanaatkârların yaptığı dikkate şayan saatlerden, hayvan davranışını ve sindirim gibi içsel fonksiyonları taklit eden, kraliyet bahçelerinde yürüyen ziyaretçiler harekete geçirdiğinde enstrüman çalan ve sözcükler söyleyen, hidrolik olarak etkinleştirilen makinelerden oluşuyordu. Mekanik felsefe havada uçuşan biçimleri, sempati, antipati ve diğer esrarlı fikirleri ortadan kaldırmayı ve sağduyu anlayışında sağlam bir temeli olup onun için anlaşılır olan şeylere bağlı kalmayı amaçlıyordu. Bilindiği üzere Descartes maddi dünyadaki fenomenleri mekanist açıdan açıkladığını ileri sürmüştü, ama aynı zamanda mekanik felsefenin her şeyi kuşatmadığını, zihin dünyasına erişmediğini göstermişti. Bu da yine kişinin kendisi ve etrafındaki dünyaya ilişkin sağduyusal düalist yorumla oldukça uyumluydu.

I. Bernard Cohen, "*Principia* ve *Opticks* kitaplarında Newton'un genel olarak Kartezyen mekanik felsefeye bağlı kaldığını gösteren bolca delil bulunduğu"nu gözlemler.³ Buradaki "genel olarak" sözcüğü önemlidir. Newton yeni-Platoncu geleneklerden ve simya geleneklerinden, ayrıca kendi araştırmalarının rahatsız edici sonuçlarından çok etkilenmişti. Bu nedenlerle katı Kartezyen madde ve ruh düalizmini bazen belli ölçüde değişikliğe uğratmıştı. Ernan McMullin'in, Newton'un çözmeye çabaladığı paradokslar ve açmazlarla mücadelesinin evrimine dair titiz bir analizinde gösterdiği gibi, "kimyasal ve elektriksel etkinin 'siddetli' hareketlerinden ve hatta belki genel olarak ivmeli hareketten sorumlu olan doğal failer"i ruh kategorisine dahil etmişti. Newton'un ifadesiyle "ruh", "bedenimizi düşüncelerimizle hareket ettirme gücü" ve "diğer canlı yaratıklardaki aynı güç" dahil olmak üzere doğadaki tüm hareketlerin nedeni olabilirdi. Bununla birlikte Newton'a göre, "bunun nasıl ve hangi yasalara göre yapıldığını bilmiyoruz. Bütün doğanın cansız olduğunu söyleyemeyiz".⁴

Locke bir adım ileri giderek doğanın düşünmediğini söyleyemeyeceğimizi eklemişti. Tarihten günümüze "Locke'un iddiası" olarak gelen formülasyonda Locke şöyle der: "Maddenin Tanrı tarafından düşünücek şekilde yapılmış olup olmadığı insanın bilebileceklerini aşar. Zira ilk Ebedi Düşünen Varlığın veya Kadir-i Mutlak Ruhun yaratılmış duyumsuz maddelerden oluşan, uygun gördüğü şekilde bir araya getirdiği bazı sistemlere isterse belirli düzeyde duyu, algı ve düşünce verebileceğini düşünmekte hiçbir çelişki görmüyorum." Dahası, tıpkı harekete kavranılamaz etkiler eklemiş olması gibi, "TANRI'nın isterse maddeye düşünme yetisi katabileceğini tasavvur etmek, maddeye düşünce yetisi olan başka bir töz eklemesini tasavvur etmekten daha güç değildir." Öyleyse özü düşünce olan ikinci bir töz varsaymak için hiçbir gerekçe yoktur.

Başka bir yerde de "[Tanrı'nın] uygun gördüğü şekilde düzenlenmiş bazı madde bölümlerine, düşünmeyen maddenin aksine ruhlar olarak adlandırılabilir bir düşünme ve hareket etme gücü vermesi hiçbir çelişki içermez" der. Locke bunun "duyumsuz madde fikrine aykırı" bir görüş olduğunu, fakat çaresiz bilgisizliğimiz ve fikirlerimizin sınırları (bilişsel kapasiteler) göz önüne alındığında bu görüşü reddedemeyeceğimizi söyler. Anlaşılabilir herhangi bir "madde" (cisim, vs.) kavramımız olmadığı için, özellikle de Newton sağduyu anlayışının altını oyduktan sonra, yaşayan veya düşünen maddenin olanaklılığını bir kenara atamayız.⁵

Locke'un iddiası 18. yüzyıl boyunca tartışılmış ve ileride döneceğimiz gibi Joseph Priestley'in önemli çalışmasıyla sonuçlanmıştı. Hume *İnceleme*'sinde, "nedenler ile sonuçlar arasında hiçbir bağlantı duyumsamayız ve sadece bunların sürekli bir arada oluşlarına dair deneyimiz yoluyla bu ilişkinin bir bilgisine ulaşabiliriz" gibi genel gerekçelerden hareket ederek tür ve bölünebilirlik konusundaki mutlak farka dair alışıldık argümanları reddetmiş ve "hareket, düşünce ve algının nedeni olabilir ve fiilen de öyledir" sonucuna ulaşmıştı. "Beyinde üretilen düşünce, bu organ olmadığında üretilmediği" için ve düşünen madde tezinden kuşklanmak için artık bir neden kalmaması sebebiyle, diğer bedensel organların yanı sıra "mide ve bağırsakların sindirimi, karaciğerin safrayı süzmeyi sağlamak üzere tasarlanmış olması gibi beyni de özellikle [düşünce] üretmek için tasarlanmış özel bir organ olarak görmenin zorunlu" olduğu şu veya bu şekilde kabul edilmiştir. Tıpkı yemeğin mideye girmesi,

yeni niteliklerle midneyi terk etmesi gibi, izlenimler de sınırlar üzerinden beyne varır; o sırada bunlar yalıtılmıştır ve tutarlılıktan yoksundur. Beyin devreye girer, bu izlenimler üzerinde etkide bulunur ve kısa zamanda fikirlere

dönüşmüş şekilde geri gönderir; fizyonomi ve jestlerin dili veya konuşma ve yazmanın göstergeleri bu fikirleri dışavurur. Böylelikle beynin izlenimleri bir bakıma sindirdiği, yani organik olarak düşünce salgılaması gerçekleştirdiği sonucuna aynı kesinlikle varırız.⁶

Darwin'in meseleyi kısa ve öz bir şekilde ortaya koyduğu gibi, "beynin bir salgısı olan düşünce neden maddenin bir özelliği olan kütleçekimden daha mucizevi olsun ki?"⁷

İleri sürülen kayıtlar bir yana bırakılırsa Newton genel olarak özünde mekanik felsefeye bağlı kalmıştı, fakat aynı zamanda bu felsefenin "kusurları"nı göstermiş, aslına bakılırsa onu yıkmıştı da. Yine de yaşamının sonuna kadar doğanın en temel fenomenlerini izah etmek için başvurmaya mecbur kaldığı gizemli uzaktan etki ilkesini açıklamanın bir yolunu aramıştı. Belki, diye düşünüyordu "bütün büyük cisimlere nüfuz eden ve bu cisimlerde gizlice bulunan çok ince bir ruh" olabilir; bu ruh bir şekilde çekim ve birleşikliğin fiziksel bir açıklamasını sağlayacak ve dünyaya dair anlaşılabilir bir tasviri kurtarma umudu verecekti.⁸

"İnsan türünün yüceltilmesi ve eğitimi için ortaya çıkmış büyük ve çok nadiren görülen dâhi"nin veya Galileo ve Descartes'ın ya da Locke ve Hume'un kaygılarını hafife almamalıyız. Keza, Newton'un en saygın bilimsel çağdaşlarının kaygılarını da. E. J. Dijksterhuis, mekanist dünya tasviri ve bunun esaslı bir öğreti olarak çöküşü hakkındaki klasik incelemesinde, çağdaşlarının "[Newton'u] açıkça bilimi, bütünüyle terk etmiş görüldüğü sapkın yollara geri götürmekle suçladığı"nı yazar. Christiaan Huygens, Newton'un çekim ilkesini bir "saçmalık" olarak tanımlamıştı. Gottfried Leibniz, Newton'un çokça alaya alınmış skolastik bilimin sempati ve antipatisine benzer esrarlı fikirlerini tekrar bilime dahil ettiğini ve

maddi dünyanın fenomenleri için hiçbir *fiziksel* açıklama sunmadığını öne sürmüştü.⁹

Newton bilim camiasındaki çağdaşlarıyla büyük ölçüde hemfikir-di. Uzaktan etki nosyonunun "anlaşılmaz" olduğunu kendisi de yazmıştı: Bu nosyon "o kadar büyük bir saçmalık ki felsefi meselelerde yetkin bir düşünme yetisi olan hiçbir insan bence böyle bir şeye inanmaz".¹⁰ Bu nosyona başvurulduğu anda maddi dünyanın fenomenlerini anlamadığımızı teslim etmiş oluruz. McMullin'in gözlemlediği gibi, "Newton 'anlama' ile hâlâ eleştirmenlerinin kastettiği şeyi kastediyordu: 'Temas etme eylemini içeren mekanik terimlerle anlamaydı bu.'" ¹¹

Günümüzden benzer bir örneği ele alırsak, saçma uzaktan etki nosyonu en az "zihinsel haller beynin halleridir" fikri kadar anlaşılmazdır. "Öyle olduğundan emin olsak bile maddede bilincin *nasıl* oluştuğuna dair bir kavrayış oluşturmamamız için gerçekten anlamadığımız"¹² bir önermedir bu. Benzer şekilde Newton da doğanın en basit fenomenlerinin maddede nasıl ortaya çıkabildiğine dair bir kavrayış oluşturmıyordu -nitekim maddeye dair kendi kavrayışı, yani sağduyu anlayışının doğal teorik versiyonu hesaba katıldığında söz konusu fenomenler maddede ortaya çıkmıyordu. Locke ve diğerleri hemfikirdi ve Hume, Newton'un doğanın en büyük sırlarını "daima içinde bulunduğu ve hep orada kalacağı kararlılığa geri göndermiş" olduğu sonucuna vararak kavranılabilirlik konusundaki bu başarısızlığı daha da ileri taşımıştı. Doğalcı bir açıdan baktığımızda insani bilişsel kapasitelerin sınırları hakkında bir spekülasyon olarak yorumlayabiliriz bu duruşu. Tarihin ışığında değerlendirdiğimizde, zihni beyinle ilişkilendirmenin kavranamazlığı veya en azından dünyanın doğasının araştırılması sırasındaki topyekûn kavranılabilirlik konusunda kaygılanmak için pek bir neden olmadığı görülüyor. Dünyayı anlama çabaları sırasında

ortaya çıkan birleştirme sorunlarının ötesinde, *fiziksel olan* ile bilinç arasındaki "açıklama gediği" konusunda da endişelere yer yoktur. Farz edilen indirgeme tabanının açık bir anlamı olduğu durumlarla kıyaslandığında, *fiziksel olana* Newton sonrası yeni bir anlam kazandırılmadığı sürece "açıklama gediği" konusundaki endişeler daha da yersiz hale gelir. Bu endişelerin en uç noktası ve kuşkusuz bilimlerin sonraki gelişimi için en önemli olanı, Newton'un gün yüzüne çıkarıp çözümsüz bıraktığı açıklama gediğidir ve Hume'un tahmin ettiği gibi, muhtemelen insanlar için kalıcı bir gizemdir bu.¹³

Bilim elbette cisim (maddi, fiziksel vs.) nosyonunun çöküşüyle son bulmadı. Her ne kadar bu sonucun yerleşmesi çok uzun bir zaman almış olsa da insanın bilişsel kapasiteleri dışında başka hiçbir şey göstermemesi nedeniyle kavranılabilirlik ve anlaşılabilirlik meselelerinin bir tarafa bırakılmasıyla bilim radikal ölçüde yeni bir şekilde tekrar kuruldu. Bilimin sonraki safhaları beraberinde daha çok "saçmalık" getirdi. Bu adımların meşruluğu artık tasvir edilen dünyanın kavranılabilirliği ve anlaşılabilirliği ile değil, açıklamanın derinliği ve ampirik destek kriterleriyle belirlenir.

Thomas Kuhn şunu ileri sürer: "Newton'un Descartes gibi *Felsefenin İlkeleri* [yani hakiki bilim] adıyla bir kitap yazmayı istediğini, fakat kütleçekimi açıklayamaması nedeniyle konusunu *Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri*'yle kısıtlamaya mecbur kaldığını öne sürersek kanımca bir bilim insanı olarak Newton'un niyetini yanlış temsil etmiş olmayız." Bu kitap "evrenin niçin olduğu şekliyle işlediğini açıklama iddiasında bile değildir" ve meseleyi karanlıkta bırakır. İşte bu nedenlerle "Britanya üniversitelerinde bile Newton fiziğinin Kartezyen fiziğin yerini alması 40 yıl kadar sürmüştü" ve 18. yüzyılın en yetenekli fizikçilerinden bazıları, Newton gibi kütleçekime dair mekanik-parçacıksal -yani *fiziksel*

bir açıklama olarak düşündükleri- bir açıklama aramaya devam etmişlerdi. Sonraki yıllarda pozitivistler tartışmanın tüm taraflarını "[fiziksel teorinin] matematiksel formalizmine fiziksel bir yorumun 'parlak elbisesini' giydirmeye çalışarak aptallık etmeleri" yüzünden suçlamışlardı; fiziksel açıklama asli anlamını kaybetmiş bir konseptti.¹⁴

Newton'un ünlü "bir hipotez oluşturmuyorum" cümlesi bu bağlamda boy gösterir: Kütteleçekiminin *fiziksel* nedenini keşfedemediğini kabul ederek bu soruyu çözülmemiş halde bırakır. "Bize göre kütteleçekiminin gerçekten var olması, açıkladığımız yasalara göre davranıyor olması ve gök cisimlerinin ve denizimizin tüm hareketlerini açıklıyor olması yeterlidir," diye ekler. Gelgelelim ortaya koyduğu önermelerin hiçbir ciddi bilim insanının kabul edemeyeceği kadar saçma olduğunu kabul ederken Aristotelesçilerin gizemciliğine geri döndüğü suçlamasına karşı kendini savunmuştur. İleri sürdüğüne göre esrarlı olan ilkeleri değildi: "Sadece bunların nedenleri esrarlıydı"; yahut ileride bunların fiziksel, yani mekanik açıdan keşfedileceğini umuyordu. Genel ilkeleri tümevarımla fenomenlerden türetmek "ve daha sonra tüm maddesel şeylerin hareketlerine dair özelliklerin bu aşikâr ilkelerden nasıl ortaya çıktığını göstermek felsefede çok büyük bir adım olacaktır; bununla birlikte, söz konusu ilkelerin nedenleri henüz keşfedilmiş değildir."¹⁵

Yukarıdaki önermeyi daha önce bahsettiğim çağdaş benzeriyle ilgili olarak tekrar ifade edersem, "dünyanın zihinsel veçhelerini aşikâr ilkelerle açıklamak bilimde çok büyük bir adım olacaktır; bununla birlikte söz konusu ilkelerin nedenleri henüz keşfedilmemiştir" veya -meseleyi daha uygun şekilde ortaya koyarsak- bilimin diğer alanlarıyla birleştirme işlemi başarılı değil. Dünyanın zihinsel yönleri -veya kimyasal, elektriksel ya da diğer

yönleri- hakkında daha fazla şey öğrenmek için bunları kısmen açıklayan "aşikâr ilkeleri" keşfetmeye çalışmalıyız. Bununla birlikte, bu ilkelerin nedenleriyle bilimin daha temel yönleri olarak kabul ettiğimiz yönleri arasında bağlantı kurulamamıştır. Söz konusu gediğin birçok nedeni olabilir ve bunlar arasında, defalarca keşfedilmiş olduğu gibi, temel fizik de dahil varsayılan indirgeme tabanının hatalı şekilde kavranılmış olması vardır.

Bilim tarihçileri Newton'un tereddütlü entelektüel hamlelerinin yeni bir bilim anlayışını ortaya koyduğunu fark etmişlerdir. Bu yeni anlayışa göre amaç nihai açıklamaları aramak değil, deneyimin ve deneyin konusu olan fenomenlere dair mümkün olan en iyi teorik açıklamayı bulmaktır. Newton'un daha kısıtlı amaçları bütünüyle yeni değildi. Kökenleri "doğal hareketlerin" ve diğer doğal fenomenlerin "ilk kaynaklarını" aramayı terk etmiş ve çabalarını mütevazı bir şekilde mümkün olan en iyi teorik açıklamayı geliştirmeye vakfeden erken dönem bilim geleneğine kadar gidiyordu: Richard Popkin'in "yapıcı kuşkuculuk" olarak adlandırdığı bu yaklaşım "[Marin] Mersenne ve [Pierre] Gassendi tarafından ayrıntılarıyla ... formüle edilmiş" ve daha sonra Hume tarafından "ılımlı kuşkuculuk" adıyla sürdürülmüştü. Bu kavrayışa göre bilim, Popkin'in sözleriyle "bilginin kendisini kabul edip artırırken, bilgimize dayanaklar bulma kabiliyetimizden kuşku duyarak" ve "doğanın, kendinde-şeylerin sırlarının bizim için daima gizli kalacağını" kabul ederek ilerler; "daha yakın zamanlarda büyük bir tarihe sahip olacak metafiziksiz bir bilim"dir bu.¹⁶

Newton'un keşiflerinin etkisi ağır ağır sindirilirken bilimsel araştırmanın amaçlarıyla ilgili çıtarın bu şekilde düşürülmesi rutin haline geldi. Bilim insanları önceki bilimsel devrime hayat veren fikri, yani dünyanın bizim için anlaşılır olacağı fikrini bir kenara bırakmıştı. Artık anlaşılır açıklayıcı teoriler inşa etmek yeterliydi

ve bu, radikal bir farktı. Bertrand Russell'ın *Analysis of Matter* [Maddenin Analizi] kitabı yayımlandığında, Russell anlaşılır dünya fikrinin bizatihi kendisini "saçmalık" olarak bir tarafa bırakır ve bu arayışın saçmalığını vurgulamak için "anlaşılır" kelimesini devamlı tırnak içinde yazar. Uzaktan eylem hakkındaki endişelerin "bir önyargıdan pek farklı" olmadığını yazar. "Tüm dünya bilardo toplarından oluşmuş olsaydı işte o zaman 'anlaşılır' olurdu -yani, asla onu anlamadığımızı fark etmemizi sağlamaya yetecek ölçüde şaşırtmazdı bizi."¹⁷ Fakat dışarıdan bir sürpriz olmasa bile, dünyayı ne kadar az anladığımızı ve ayrıca dünyanın nasıl işlediğini kavrayıp kavramamanın bir önemi olmadığını fark etmemiz gerekir. Birkaç yıl sonra Paul Dirac klasikleşmiş kuantum mekaniğine girişinde, fizik biliminin artık dünyanın nasıl işlediğine dair tasvirler, yani "temelde klasik çizgide işleyen bir model" sunmayı amaçlamadığını yazar. Fizik bilimi yalnızca "temel yasalara öztutarlılıklarını aşikâr hale getirecek şekilde bakmanın bir yolunu" sağlamayı hedefler. Dirac burada kuantum fiziğinin kavranılamaz sonuçlarını kastetmişti. Fakat klasik Newtoncu modellerin bile doğal fenomenleri anlaşılır kılma umudunu, yani kökleri sağduyu anlayışında yatan erken dönem modern bilimsel devrimin temel amacını terk ettiğini de kolaylıkla söyleyebilirdi.¹⁸

Mekanik felsefeyi ve onunla beraber, araştırma için bir teşvik ve başlangıç noktası olması dışında, sağduyusal inançlarımız ile kavrayışlarımızın bilimle ilgisini terk etmenin ne kadar köklü bir değişim olduğunu fark etmek faydalıdır. Galileo uzmanı Peter Machamer mekanik felsefeyi benimseyerek ve modern bilimsel devrimi başlatarak Galileo'nun "insan idraki için yeni bir anlaşılabilirlik modeli oluşturduğunu" gözlemler. Bu yeni model, dünyanın girift bir makine olarak kavranışına dayanan, "doğal fenomenlerin tutarlı açıklamaları için yeni kriterlere" sahiptir. Galileo ve genel olarak

erken dönem modern bilimsel devrimin diğer öncü şahsiyetleri için gerçek manada anlama mekanik bir model, bir zanaatkârın yapabileceği, dolayısıyla bizim için anlaşılır olan bir aygıt gerektirir. Bu yüzden Galileo "uygun yapay aygıtlar aracılığıyla tekrarlamadığımız"¹⁹ için geleneksel gelgit teorilerini reddetmişti.

Galileo'dan Newton ve diğerlerine kadar hüküm sürmüş olan anlaşılabilirlik modelinin doğrudan bir sonucu vardır: Mekanizma başarısız olduğunda anlama da başarısız olur. Birleşiklik, çekim ve diğer fenomenlerin mekanik açıklamasındaki aşikâr yetersizlikler sonunda Galileo'nun "her şeyi anlamak gibi nafîle bir varsayımı" reddetmesine yol açmıştı. Daha da kötüsü "doğada en dahiyane kuramcının tamamen anlamayı başarabileceği tek bir etki bile yoktur."²⁰ Galileo, Daniel Stoljar'ın bilinçle bağlantılı felsefi sorunları inceleyen çağdaş çalışmalarla ilgili titiz araştırmasında "cehalet hipotezi" olarak adlandırdığı şeyin güçlü bir versiyonunu formüle ediyordu. Stoljar söz konusu felsefi sorunların kökenlerinin epistemik olduğunu öne sürer ve cehalet hipotezine başvurarak etkili şekilde üstesinden gelindikleri sonucuna varır. Galileo, Newton, Locke, Hume ve diğerleri içinse "cehalet hipotezi" bir hipotezden daha fazla şey ifade ediyordu ve bilinç meselesinin çok ötesine uzanarak genel olarak doğanın hakikatlerini kapsıyordu.²¹

Mekanik açıklamanın olanakları konusunda Galileo'dan çok daha iyimser olsa bile Descartes da bilişsel menzilimizin sınırlarını fark etmişti. *Regulae*'nin [Kurallar] 8. kuralı şöyledir: "İncelenecek konular dizisinde anlığımızın yeterince iyi bir sezgiye ulaşmadığı bir konuya rastlarsak orada durmalı ve takip eden diğer meseleleri incelememeli, nafîle zahmetten sakınmalıyız." Spesifik olarak Descartes *res cogitans*'ın [düşünen töz] işleyişinin insanın anlama yetisinin ötesinde bulunabileceğini düşünüyordu. Zihnin işleyiş mekanizmasını, özellikle temel örnek olarak ortaya koydu-

ğu yaratıcı yönleriyle birlikte dilin normal kullanımını anlamaya "yetecek zekâya" sahip olmayabileceğimizi düşünüyordu. Burada söz konusu olan, hayvan-makinelerin değil fakat her insanın, koşullar tarafından belirlenmeksizin o koşullara uygun şekilde dil kullanma kapasitesidir; ve Descartes'ın takipçilerinin ortaya koydukları gibi, belki içsel ve dışsal koşullar tarafından belirli şekillerde konuşmaya "teşvik edilen veya eğilimli hale getirilen" -fakat "mecbur bırakılmayan"- insanın sınırsız biçimde tutarlı düşünceler formüle etme ve ifade etme kapasitesidir.²²

Bununla birlikte, Descartes devamında, dilin normal kullanımı ve diğer özgür ve tutarlı eylem seçimlerinin açıklaması bilişsel kavrayışımızın ötesinde olsa bile bunun, deneyimimizin sahiciliğini sorgulamak için bir neden olmadığını söylüyordu. Descartes'a göre, genel olarak "özgür irade" sahip olduğumuz "en asil şeydir": "Daha açık seçik ve mükemmel şekilde kavradığımız başka hiçbir şey yoktur" ve sırf "doğası gereği bizim için kavranılamaz olması gerektiğini bildiğimiz" başka bir şeyle -"ilahi önbelirlenim"le- çeliştiği için, "çok yakından kavradığımız ve içimizde deneyimlediğimiz" bir şeyden -"insanların özgür eylemlerinin belirlenmemiş" olduğundan- şüphe etmek "saçma olacaktır".²³

Bilişsel sınırlar hakkındaki bu tür düşünceler, Descartes'ın ara sıra dile getirdiği bir gözlemiyle pek uyuşmaz. Buna göre, bir hayvan veya makinenin organları "belirli bir eylem için özel bir uyarlanıma gereksinim" duyarken insan aklı "bütün olası durumlar için hizmet edebilen evrensel bir araç"tır. Fakat bunları bir kenara bırakalım ve bilişsel sınırlar hakkındaki daha mantıklı sonuçlara bağlı kalalım.

Dilin yaratıcı kullanımı, zihin-beden düalizmi ve ayrıca Descartesçıların "başka zihinler" sorunu hakkındaki bilimsel araştırmaları için "epistemolojik argüman" olarak adlandırılan şeye bir temel

sağlıyordu. Burada ele almayacağım bir konu olsa da kanımca Alan Turing'in meşhur bir yazısının hatalı yorumlanışına dayanan çağdaş benzerlerine göre çok daha mantıklı bir yaklaşımdı.²⁴

Desmond Clarke, "Descartes dil kullanımını insanları hayvanlar aleminin diğer üyelerinden ayıran en önemli özellik olarak tespit etmiş ve bu argümanı zihin ve madde arasındaki gerçek ayrımı desteklemek için geliştirmişti," sonucuna varırken bence haklıdır. Ayrıca genel Kartezyen projeyi öncelikle "doğa felsefesi" (bilim), mekanik açıklamayı sınırlarına kadar götürme girişimi olarak yorumlarken de ikna edicidir. *Meditations*'u [Meditasyonlar] "Descartes felsefesinin güvenilir bir ifadesi olarak değil, teolojik bakımdan şüpheli olan doğa felsefesini skolastik metafiziğin ortodoks ifadesiyle uzlaştırma yolunda başarısız bir girişim" olarak görmesi de doğrudur.²⁵ Kendi doğa biliminin peşinden giden Descartes mekanik açıklamanın çok ilerilere uzandığını göstermeye çabalamış, ama dilin yaratıcı kullanımı gibi zihinsel fenomenler karşısında aşılabilir bir engelle karşılaşmıştır. Dolayısıyla haklı olarak, bu tür zihinsel fenomenleri izah etmek için bazı yeni ilkelere aramaktan oluşan standart bilimsel prosedürü benimsemiştir. Mekanik açıklamanın her konuda başarısız olduğu gösterildiğinde başlıca motivasyonunu kaybetmiş olan bir arayıştır bu.

Clarke, "Descartes'ın düalizminin, kendi düşüncümüzün birinci şahıs perspektifinden hareketle formüle ettiğimiz zihinsel yaşam tasvirleri ile [Kartezyen fizik] arasındaki teorik gediğin boyutunun bir ifadesi" olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla bu gedik, Descartes'ın "kısıtlı madde kavramı"ndan kaynaklanır ve "madde kavramına yeni teorik varlıklar dahil ederek" aşılabılır.²⁶ Bu düşünce doğru olsun olmasın, Galileo'dan Newton ve ötesine uzanan klasik bilimin yetersizliklerini tam anlamıyla yakalamaktan uzaktır. Kavranılabilirlik, anlaşılabilirlik ve sağduyusal anlayışa dayalı temeldeki

madde ve hareket kavramının terk edilmesi, en basit hareket fenomenlerini ve zihinsel yaşam dahil dünyanın diğer tüm yönlerini araştırırken bilimin yepyeni bir yolda ilerlemesi gerekmiştir.

Kartezyen bilimde dilin yaratıcı kullanımı merkezi öneme sahip olmasına rağmen, genel irade ve uygun eylemin seçilmesi sorununun sadece bir örneğini teşkil ediyordu. Bana göre bu sorun, aksi yöndeki birçok karmaşık argümana karşın, bizim açımızdan 17. yüzyıl bilim insanları için olduğu kadar gizemini korumaktadır. Söz konusu sorunların bilimin gündeminde olduğu bile söylenemez. Bir organizmanın bütünleşmiş motor eylem için bir planı nasıl gerçekleştirdiği -örneğin bir insanın masa üzerindeki bir bardağa nasıl uzandığı- hakkında çok değerli çalışmalar yapılmıştır. Fakat hiç kimse, en basit organizmalar ve harekete geçirici özel koşulları haricinde, neden başka bir planın değil de bu planın gerçekleştirildiği sorusunu sormaz bile. Hemen hemen aynı şey görsel algı için bile geçerlidir. Bilişsel nörologlar Nancy Kanwisher ve Paul Downing 1850 yılında Hermann von Helmholtz tarafından ortaya atılmış bir sorun üzerine yapılan bir araştırmayı incelediler: "Gözlerimizi hareket bile ettirmeden dikkatimizi istediğimiz gibi farklı nesnelere odaklayabiliyoruz ve bu, aynı görüş alanına dair çok farklı algısal deneyimlerle sonuçlanıyor." "İsteddiğimiz gibi" ifadesi ciddi ampirik araştırmacının ötesindeki bir alana işaret ediyor. Bu, Newton için hâlâ bir gizemdi. Hayatının sonuna doğru Newton, tüm cisimlerde gizli olarak bulunan ve cisimlerin çekme ve itme özelliklerini "saçmalık" olmadan açıklayabilecek "inceltilmiş bir ruh" aramaya devam ediyor ve ışığın doğasını ve etkilerini, duymu ve "hayvan bedenlerinin uzuvlarının isteğe bağlı olarak hareket etmesini" aynı şekilde izah etmeyi umuyordu. Hepsi Newton için benzer nitelikte gizemlerdi ve belki anlama yetimizin bile ötesinde yer alıyorlardı.²⁷

Son yıllarda bilinç meselesini "çetin sorun" olarak sunmak standart bir pratik haline gelmiştir; diğer meselelerinse şimdi kavrayışımızın menzilinde olduğu veya gelecekte olacağı düşünülür. Özellikle en basit doğa sistemlerinin ötesine geçtiğimizde anlayışımızın nasıl keskin şekilde azaldığını fark ettiğimizde bu tespitten biraz kuşku duymak için haklı nedenler var demektir. Birkaç örnekle göstermek gerekirse, Eric Kandel ve Larry Squire'in "beyin ve zihin incelemesinin önündeki bilimsel engelleri ortadan kaldırmayı" hedefleyen güncel çabaları ele aldıkları bir makalede, "daha yüksek bilişsel süreçleri inceleyen nörolojinin henüz başlangıç aşamasında olduğu" sonucuna varırlar.²⁸ Charles Gallistel "her türlü bilgi-işleme için esas olan küçük bir aritmetik ve mantıksal işlemler kümesi" için bile "sinir sisteminin nasıl bilgi-sayım yaptığını" veya hatta "sinir sisteminin bilgi-sayım kabiliyetinin temellerini" açıkça anlamadığımıza işaret eder. Böceklerin olağanüstü bilgi-sayım kapasitelerini inceleyen Gallistel, "hücrel ve moleküler düzeyde sinir sisteminin nasıl bilgi-sayım yaptığını henüz anlayamadığımız" için sinir sisteminin karmaşık simgesel bilgi-sayım işlemleri yapmadığını varsaymanın bir hata olduğu sonucuna varır: "Hangi süreçlerin sinir sisteminin temel talimat kümesine -her türlü bilgi-işlem aygıtının donanımına entegre edilmiş mütevazı sayıdaki temel işlemlere- ait olduğunu bilmiyoruz."²⁹ Beyin bilimlerini görsel sanatlardaki yaratıcılıkla ilişkilendirecek düzeye getirme olanağı hakkında iyimser olan Semir Zeki yine de, "beynin sürekli bir dikey çizgiyi tanımlamak için uzmanlaşmış hücrelerin yanıtlarını nasıl bir araya getirdiğinin" veya hatta bir çizginin diğerlerinden ya da görsel çevresinden nasıl ayrıştırıldığının, nörolojinin henüz çözemediği bir gizem olduğunu hatırlatır. Temel geleneksel sorular araştırma gündeminde bile değildir ve erişim menzilimizde olabilecek basit sorular bile kafa karıştırıcı olmaya devam eder.³⁰

Yaygın şekilde "zihinsel olanın, daha yüksek bir düzeydeki nörofizyolojik süreçler olduğu" ileri sürülüyor. Bu fikrin üzerinde durmak bir anlam taşır, fakat "nörofizyolojik olanın" nasıl bir şey olduğunun ortaya çıkacağına fazla güvenmeden şimdilik sadece araştırmaya kılavuzluk edecek bir fikir olarak bakmak daha doğrudur. Benzer şekilde "bilinç hallerinin nöronal faaliyetin zorunlu sonucu olduğu ampirik olarak açıktır" görüşünü savunmak için de henüz erkendir. Beynin işleyişi konusunda anladığımız pek az şey var.³¹

Tarih de temkinli olmamızı tavsiye ediyor. Erken dönem modern bilimde "çetin sorun" hareketin doğasıydı. Kısa süre sonra Newton'un çok daha zengin şekilde geliştirdiği fikirlere benzeyen fikirler ileri süren Sir William Petty, "Yay hareketleri veya elastik hareketler felsefede çetin cevizdir" gözleminde bulunmuştu. Robert Boyle'un sözleriyle "çetin sorun", duyularımıza durağan olarak görünen cisimlerin "fırlayıp gitmek veya birbirinden uzaklaşmak için güçlü bir faaliyet" gösteren "şiddetli" bir hal içinde olmasıydı. Boyle'a göre sorun kütleçekiminin "nedeni ve doğası" kadar karanlıktı, dolayısıyla da "akıllı bir Yaratıcı'ya veya şeylerin Düzenleyicisi"ne duyduğu inancı pekiştiriyordu. Bir Newtoncu olan kuşkucu Voltaire bile insanların hareket olmayan yerde "bir hareket üretme" kabiliyetinin maddeye "hareket veren bir Tanrı olduğu"nu gösterdiğini ileri sürmüştü. Voltaire'e göre "maddenin ne olduğunu kavramaktan o kadar uzaktık ki" "evrende herhangi bir katı madde" olup olmadığını bile bilmiyorduk. Locke "maddeden maddeye doğru anlaşılmaz kütleçekimi"ni ilahi ellere bırakmıştı. Newton'un vardığı sonuçlara ulaşmak için üstü örtülü olarak "tüm maddelerin sadece madde olarak ve özsel doğası gereği [evrensel çekimin] bu devindirici kuvvetini uyguladığını varsaymak" zorunda kaldığını ileri süren Kant ise "çetin sorun"u başka bir şekilde

ifade etmişti; bu varsayımı reddettiğinde Newton "kendi kendisiyle ters düşmüş" ve bir çelişkiye yakalanmıştı. Dolayısıyla Newton iddia ettiğinin aksine, "fizikçilere, hipotezlerini kendi önermeleriyle karıştırmadan böyle bir çekim olanağını uygun gördükleri şekilde açıklamak konusunda tam bir özgürlük" tanımamıştı. Daha ziyade, "madde kavramı sadece hareket eden kuvvetlere indirgenmişti ... Tüm maddelerin temel özelliği olan çekim, bir maddenin boş uzayda bir diğeri üzerindeki anlık etkisiydi". Locke'un sözleriyle bu, 17. yüzyıl biliminin büyük şahsiyetleri, "büyük dahi Huygens ve eşsiz Bay Newton gibi ustalar" tarafından dışlanacak bir nosyondur.³²

Dönemin "çetin sorunları" çözülmemiş, daha ziyade Newton sonrasında bilim daha mütevazı bir yol izlemeye başladığında zaman içinde terk edilmişlerdi. Fridrich Lange, 19. yüzyıl materyalizminin tarihi hakkındaki klasik çalışmasında şu gözlemlerde bulunmuştur:

Kendimizi soyut kuvvetler nosyonuna veya soyutlama ile somut kavrayış arasında gizemli bir karanlıkta gezinen bir nosyona o kadar alıştırmışız ki bir madde parçacığının doğrudan temas olmadan, herhangi bir maddi bağlantı olmadan boş uzayda bir diğeri üzerinde etkimesinde artık hiçbir zorluk görmüyoruz. 17. yüzyıldaki büyük matematikçiler ve fizikçiler bu tür fikirlere çok uzaktı. Bunların hepsi eski materyalizm anlamında o kadar hakiki materyalistlerdi ki doğrudan teması etkinin bir koşulu haline getirmişlerdi.

Zaman içindeki bu değişim "bütün materyalizm tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biriydi" ve materyalizm doktrinini tamamen değilse de büyük ölçüde anlamdan yoksun bırakmıştı. Newton sadece "şimdi hâkim olan *actio in distans* [uzaktan etkil] teorisini düpedüz saçma" olarak gören döneminin büyük bilim in-

sanlarına katılmakla kalmamıştı; "ayrıca 1717'de '*Optics*' kitabının ikinci baskısının önsözünde, kütleçekiminin maddenin temel bir kuvveti" olduğunu ve "ölçülemez parçacıkların çarpışmasından kaynaklanan başka bir mekanik açıklama" gerektirmediğini "beyan edecek kadar ileri giden takipçilerinin görüşüne açıkça karşı çıkmaya mecbur hissetmişti kendisini". Lange "tarihin seyrinin, [Newton'u o kadar rahatsız etmiş olan] bu bilinmeyen maddi nedeni ortadan kaldırdığı ve matematik yasasını fiziksel nedenler düzeyine yerleştirdiği" sonucuna varır. Dolayısıyla, "Newton'un, hiçbir felsefi düşünürün üzerinde durmayacağı kadar saçma olduğunu düşündüğü şeye, gelecek nesiller Newton'un evrenin harmonisine dair büyük keşfi olarak değer verecekti".³³ Bilim tarihinde böyle sonuçlara sık rastlanır. Elli yıl önce Alexandre Koyré, sonucunu kabullenmek istememesine rağmen Newton'un "doğaya dair tamamen materyalist bir örüntünün (aynı zamanda Lucretius veya Descartes'inki gibi tamamen materyalist veya mekanist bir fiziğin) düpedüz imkânsız olduğunu" gösterdiğini saptamıştı. Newton'un matematiksel fiziği, gözlemlenen şeyler ve bu gözlemlerden elde edilen sonuçlar yoluyla "ampirizmin bize dayattığı anlaşılabilir ve açıklanamaz 'olgular'ı bilimin ana gövdesine dahil etmeyi" gerektiriyordu.³⁴

George Coyne, "materyalizmin 17. ve 18. yüzyıllarda bir felsefe olarak yükselişinin modern bilimin doğuşuna atfedilmesini paradoksal" olarak tarif eder, çünkü aslında mekanik felsefenin çöküşüyle birlikte "iş gören bir kavram olarak madde bilimsel söylemden atılmıştı"³⁵. Kartezyen kavramları doğru şekilde yorumlaması bir kenara bırakılırsa, Gilbert Ryle'in "makinedeki hayalet" ile alay etmesinin etkisi de paradoksaldır. Newton'un kovduğu şey hayaletler değil makine olmuştu. Materyalistlerin "çetin sorunu" ortadan kayboldu ve Descartes, Newton, Locke ve diğer öncü şahsiyetlere

bir o kadar gizemli görünen diğer "çetin sorunların" çözümünde de pek bir ilerleme kaydedilmedi.

Lange'nın materyalizm tarihinin bir hayli genişletilmiş üçüncü İngilizce baskısı, Bertrand Russell'ın sunuşuyla 1925 yılında yayımlandı. Russell kısa bir süre sonra *Analysis of Matter* adlı kitabını yayımladı. Russell nötr monizmini geliştirerek maddeye ilişkin 17. ve 18. yüzyıl kuşkuculuğunu ve düşünen madde nosyonunun akla yatkınlığının -veya bazıları için zorunluluğunun- kabulünü daha ileri bir noktaya taşıyordu. Russell'a göre "üç kesinlik düzeyi bulunur. En yüksek düzey kendi algılarıma aittir; ikinci düzey diğer insanların algılarına aittir; üçüncü düzey ise hiç kimsenin algısı olmayan olaylara", yani algıladıklarımıza anlam verme çabası sırasında oluşturulan zihinsel inşalara aittir. Dolayısıyla "bir madde parçası [bu tür] olaylardan oluşan mantıksal bir yapıdır" sonucuna varır. Zihinsel olarak inşa edilmiş bu tür varlıkların "içsel karakteri" hakkında hiçbir şey bilmeyiz, dolayısıyla "algıların fiziksel olaylar olamayacağı görüşünün hiçbir dayanağı yoktur". Bilgilendirici olabilmesi için bilimin bu tür mantıksal özelliklerin yapısal bilgisiyle kısıtlanmaması gerekir. Bunun yerine, "[inşa ettiğimiz] fizik dünyası algılarımızın dünyasıyla bir anlamda süreklilik içinde olmalıdır, çünkü fiziğin yasaları için kanıtları sunan algılarımızın dünyasıdır". Bu görev için gereken algıların -kısa süre önce Arthur Eddington'ın öne sürdüğü gibi belki sadece ölçme aygıtını okumaktan ibaret olan algıların- "fiziksel olayların sahip olamayacağı içsel bir karaktere sahip olduğuna dair bir bilğimiz yoktur, çünkü fiziğin fiziksel olaylara atfettiği mantıksal özelliklerle bağdaşmayabilecek hiçbir içsel karakter bilmiyoruz". Buna göre "zihinsel olaylar olarak adlandırılan şeyler ... fiziksel dünyanın malzemesinin bir parçasıdır". Fiziğin kendisi "dünyanın sadece nedensel iskeletini keşfetmeye çabalarken algıları yalnızca bilişsel yönüyle

[inceler]; algıların diğer yönleri fiziğin kapsamının dışındadır" -bununla birlikte bu diğer yönlerin varlığını en yüksek kesinlik düzeyinde kabul ederiz.³⁶

Temel açmaz, idrak (*intellect*) ile duyular arasındaki klasik diyalogu hatırlatır. Buna göre idrak, renk, tat ve benzeri şeylerin sadece birer uzlaşım olduğunu, gerçekte sadece atomlar ve boşluk olduğunu söyler, duyularsa şöyle yanıtlar: "Seni sefil zihin! Bizi devirmek için kullanacağın kanıtları bizden mi alıyorsun? Zaferin aynı zamanda çöküşün olacak."³⁷

Vardığı sonucu örneklemek için Russell bütün fiziği bilen fakat örneğin mavi renginin niteliği hakkında "[görebilen] insanların sahip olduğu bilgidен" yoksun olan kör bir fizikçiyi hayal etmemizi ister. Bağlantılı konuları ele alan Daniel Stoljar ve Yujin Nagasawa bunu, Frank Jackson'ın Russell'ın örneğini yeniden gündeme getirirken sunduğu başka bir örnekteki "bilgi argümanı"ndan farklı olarak "bilgi sezgisi" olarak adlandırır. Bu son örnekte Fizikçi (Mary) siyah beyaz bir odada kapalı tutulurken "dünyanın fiziksel doğası hakkında bilinebilecek her şeyi öğrenir", ama serbest bırakıldığında "kırmızı bir şey görmenin ne demek olduğunu öğrenecektir".³⁸

Bu argümandan kaçınmaya çabalayan devasa bir literatür bulunur. Tartışma konusu olsa da popüler olan önermelerden biri, Mary'de eksik olanın dünyaya dair sahip olduğumuz bilgi olmadığını, fakat bir dizi beceri, bir tür "nasıl yapıldığını bilme" olduğunu öne sürer. Bu önerme faydasız görünür; bunun nedeni kısmen, "nasıl yapıldığını bilme"de becerilerimizin ötesine geçen indirgenemez bilişsel bir öge olmasıdır. Ayrıca Hume'un ahlaki yargılarla ilişkili olarak ileri sürdüğü türden gerekçeler nedeniyle de söz konusu önerme faydasızdır. Hume kapsam açısından sınırsız olduğu

ve yeni durumlara uygulanabildiği için bu yargıların sonlu sayıda bir genel ilkeler dizisine dayanıyor olması gerektiğini gözlemler (ayrıca bu yargılar hayvanlarla paylaştığımız "orijinal içgüdüler" in ötesinde olmakla birlikte doğamızın bir parçasıdır). *Bizim* sahip olduğumuz ama Mary'de eksik olan bilgi, nasıl yapıldığı bilme/ne olduğunu bilme ikiliğinin kapsamına girmeyen bir bilgi toplamıdır: Bu, *bir şeyin* bilgisidir -uygun şekilde davranmak için sınırsız kapasiteler üreten kurallar ve ilkelerin bilgisidir. Bütün bunlar dilin, görmenin vs. kurallarının bilgisinde olduğu gibi büyük oranda bilinçdışıdır ve bilincimiz tarafından erişilemezdir. Bu tür sonuçlar Willard Van Orman Quine, John Searle ve başka birçokları tarafından ilke gereği reddedilmiştir; buna karşın bu reddedişler bence ikna edici değildir veya hatta tutarlı bile değildir.³⁹

Russell'ın bilgi sezgisi onu fiziğin sınırları olduğu sonucuna götürmüştür: Genel olarak deneyim, ampirik kanıtlar sunan bilişsel yönleri dışında fiziğin "kapsamı dışındadır"; yine de, diğer zihinsel olaylarla birlikte deneyim "fiziksel dünyanın malzemesinin bir parçasıdır". Aslında bu cümlelerin, "dünyanın bir parçası"ndan daha fazla bir anlam taşımadığı söylenebilir. Russell, "algılara gereken yeri veren bir fizik yorumuna" sahip olmamız gerektiğini savunur, yoksa fiziğin ampirik temeli olmaz. Jackson'ın bilgi argümanı onu "fizikselciliğin" yanlış" olduğu sonucuna götürür.

* Ing. Physicalism. Fizikselcilik mevcut olan her şeyin fiziksel olduğu veya çağdaş felsefecilerin zaman zaman ortaya koyduğu gibi mevcut olan her şeyin fiziksel olgulara/özelliklere bağlı olduğu tezidir. Elbette fizikselciler dünyada ilk bakışta fizikselmiş gibi görünmeyen birçok unsurun -biyolojik, psikolojik, ahlaki veya toplumsal nitelikteki unsurların- var olduğunu yadsımaz. Fakat nihayetinde bu tür unsurların ya fiziksel olduğunu veya fiziksel olgulara/özelliklere bağlı olduğunu, dolayısıyla söz konusu unsurlarda bir değişim olabilmesi için öncelikle fiziksel unsurlarda bir değişim olması gerektiğini ileri sürerler. Kaynak: <https://plato.stanford.edu/entries/physicalism -y.h.n>.

Ya da daha sonra formüle ettiği bir versiyonda, "metafizik bir doktrin olarak materyalizm"ın geçerli olabilmesi için "dünyamıza dair psikolojik hikâyeyi" kapsamı gerektiği sonucuna varır; "dünyamız hakkında sadece fiziksel terimlerle anlatılmış bir hikâyeye, psikolojik durumların fenomenal doğasını çıkarsamaya olanak vermelidir."⁴⁰ Fakat fizikselciliğe/materyalizme dair açık bir kavram sunulana kadar bu yaklaşım herhangi bir bilgi vermez. Klasik yorumlar ortadan yok olduğu için cisim, maddi olan, fiziksel olan nosyonları esnek sınırlarla zamanda belirli bir anda az çok anlaşılan bir şey için kullanılan onursal adlandırmalardan başka bir şey değildir ve ileride belki en temelinde bile kökten bir değişiklik yapılmayacağına hiçbir garantisi yoktur. Şayet böyleyse (Russell'la birlikte) bilgi argümanı yalnızca şunu gösterir: İnsanlar tarafından inşa edilmiş olan fiziğin sınırları vardır veya Mary fiziğin tamamını bilmemektedir (Eddington'ın ölçüm aleti okumalarından doğru sonuçları çıkarmamıştır).

"Zihin-beden sorunu"na benzer bir şeyleri yeniden gündeme getirmek için ya *fizikselciliği* (*madde* vs.) Newtonculuk sonrası bir bakış açısına göre tanımlamak ya da söz konusu kavramlar terk edildiğinde bile zihin-beden sorununun ortaya çıktığını ileri sürmek gerekecektir. Her iki yaklaşım da izlenmiştir. Güncel örneklerle döneceğim. Alternatif bir yaklaşım zihin-beden sorununu kapı dışarı etmek ve bilgi sezgisi/bilgi argümanına doğa bilimlerinin bir sorunu olarak yaklaşmaktır. Russell'ın düşünce deneyini uyarlayacak olursak, tüm hayvanlar gibi bizim de etnologların *Umwelt* olarak adlandırdıkları şeye, yani kendiliğinden bize bir deneyim dünyası sağlayan içsel kapasitelere sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Bu deneyim dünyası bizler ve arılar için farklı olduğu gibi aslında ne anladıklarına bağlı olarak insanlar için de farklıdır. Radyolojinin tıbbi bir ihtisas alanı olmasının nedeni budur. Ga-

lileo ilkel teleskobunu kullanarak Jüpiter'in uydularını görmüştü; fakat ikna etmeye çabaladığı kişiler yalnızca dünyadaki nesnelerin büyütülmüş halini görebilmiş ve teleskobunun bir tür sihirbazlık olduğunu düşünmüşlerdi (en azından Paul Feyerabend'in tarihi yeniden inşası doğruysa durum buydu). Algısal deneyimin oldukça ilkel bir düzeyinde benim gürültü olarak duyduğum şey, genç yaştaki torunlarım tarafından müzik olarak algılanıyor. Genel olarak birçok benzer durum sayılabilir.

Diğerlerinden farklı olarak düşünsel yaratıklar olduğumuz için deneyim fenomenlerine dair hep daha derin bir kavrayış edinmeye çabalıyoruz. Bu çabalar mit, büyü veya felsefe ya da bilim olarak adlandırılıyor. Bunlar sadece birçok faktörün etkileşimi sonucunda deneyim dünyasının çok girift ve değişken olduğunu göstermekle kalmıyor, ayrıca sezgisel sağduyunun sağladığı yorum tarzlarının analiz karşısında direnemediğini de ortaya koyuyor. İşte bu yüzden Newton sonrası bilimde kabul edilen şekilde bilimin amaçlarının mütevazılaştırılması gerekiyor. Bu bakış açısına göre, üçüncü şahıs perspektifinden görülen nesnel bir bilim yoktur. Sadece birbiriyle yeterince yakın şekilde eşleşen çeşitli birinci şahıs perspektifleri vardır; böylelikle itina göstererek ve elbirliğine dayalı araştırmayla insanlar arasında geniş bir alanda anlaşmaya varılabilir. Düşünsel yaratıklar olmanın yanı sıra meraklı yaratıklar da olduğumuz için belirli bir alanda bir düzeyde teorik anlayış inşa edebiliyorsak, bunu araştırmamızın diğer dallarıyla birleştirmeye çalışıyoruz. Bu durumda indirgeme tek değilse de olasılıklardan biri oluyor.

Bir nedenle arayışımızın başarısız olabileceğini öngörebiliriz; o da temelde herkesle paylaştığımız anlama ve açıklama kapasitelerimizin sınırları olmasıdır. Her ne kadar Descartes, Hume ve diğerleri böyle yapmamış olsalar da bazen düşüncesizce "gizemcilik" (*mysterianism*) diye alay edilen bildik bir doğrudur bu. Doğuştan

gelen bu bilişsel kapasitelerin bizi, Russell'ın dünyanın nedensel iskeleti hakkındaki anlayışının ötesine götürmemesi (ve algı konusunda kanıtları bu zihinsel insanın içine dahil edecek kadar yeterli olması) pekâlâ mümkündür. Bunun ne kadarına ulaşılabilceği ise yanıtlanmamış bir sorudur. İlkesel olarak bu sınırlar, "bilim oluşturma yetisi" olarak adlandırabileceğimiz başka bir "zihinsel organ"ın doğasına dair ampirik araştırmanın konusu haline gelebilir. Bunlar ilginç konulardır, fakat Newton'dan sonra uçup giden geleneksel zihin-beden sorunundan veya doğrudan deneyim dahil dünyanın zihinsel yönlerinin beyinle nasıl ilişkilendiği sorusundan farklıdır. Bu sonuncusu, bilimlerde ortaya çıkan çok sayıdaki birleştirme sorunundan yalnızca birisidir.

Kısacası şayet melekler değil de biyolojik organizmalarsak, anlamaya çabaladığımız şeylerin büyük kısmı bilişsel sınırlarımızın ötesinde olabilir. Galileo'nun hükmettiği ve Newton'un da belirli bir anlamda gösterdiği gibi belki herhangi bir şeyin hakiki anlamda anlaşılması bile bilişsel sınırlarımızın ötesinde olabilir. Bilişsel menzilin sınırları olması yalnızca bildik bir doğru değil aynı zamanda hayırlı bir bildik doğrudur: İnsan zekâsının sınırları olmasaydı içsel yapısı ve dolayısıyla kapsamı da olmazdı. Araştırmayla hiçbir şey elde edemezdik. Bu temel hususlar, eğer bilgi elde edilecekse "kabul edilebilir hipotezlere sınır koyan" doğuştan gelen bir donanıma duyulan ihtiyaca dair tartışmasında Charles Sanders Peirce tarafından açıkça ifade edilmiştir.⁴¹ Benzer şekilde döllenmiş bir yumurtanın gelişimsel izleğini kısıtlayan daha ileri genetik talimatları olmasaydı, büyüdüğünde en iyi ihtimalle sadece fizik yasası tarafından oluşturulmuş, yaşayabilecek durumda olmayan kar tanesi gibi bir yaratık olurdu.

Doğa bilimlerini, bilişsel kapasitelerimiz ile doğal dünya hakkında aşağı yukarı doğru olan şeyler arasında şanslı bir yakınsama olarak

düşünebiliriz. İnsanların ortaya attıkları her sorunu çözebileceğine, hatta doğru soruları formüle edebileceğine inanmak için bir neden yoktur. Farelerin bir asal sayı labirentiyle baş edememesi gibi insanlar da basitçe kavramsal araçlardan yoksun olabilirler.

Russell'ın ulaştığı genel sonuçların doğru yolda olduğunu düşünüyorum. Basitçe "madde" ve "fiziksel" sözcüklerini bir kenara bırakarak bu formülasyonu geliştirebiliriz. Newtoncu devrimden sonra "fiziksel" dünyadan tıpkı "gerçek" hakikatten bahsettiğimiz gibi bahsediyoruz: Bu terimlerin vurgulama açısından bir anlamı olsa da yeni hiçbir şey eklemiyorlar. Dünyanın çeşitli yönlerini ayırt edebilir -örneğin kimyasal, elektriksel, deneyimsel ve diğerleri- ve daha sonra bunların altında yatan ilkeleri ve diğer sistemlerle ilişkilerini, yani birleştirme sorunlarını araştırabiliriz.

Daha önce değilse de Newton sonrasında destek bulan "ılımlı kuşkuculuğu" benimsediğimizi farz edelim. Zihin teorisi için bu, Gassendi'nin *Objections*'taki tavsiyesine uymak anlamına gelir. Gassendi, Descartes'ın olsa olsa "zihnin varlığına dair algıyı kanıtlamış olduğunu, [ama] zihnin doğasını ortaya koymakta başarısız olduğunu" ileri sürmüştü. "Şaraba dair amiyane kavrayıştan daha üstün bir kavrayış" keşfetmek istediğimizde yapacağımız gibi, nasıl oluştuğunu ve işleyişini belirleyen yasaları araştırarak ilerlememiz gerekir. İşte buna benzer şekilde Gassendi, Descartes'ı şunları yapması için sıkıştırmıştı: Görevin, "senin" -ve başkalarının- "içsel tözünü belirleyebilmen ve bize gösterebilmen amacıyla kimyasal benzeri bir çalışmayla kendini incelemek olmalı."⁴²

Diğer bilim dalları gibi zihin teorisi de, nasıl bir biçim alırsa alsın -ve tabii olacaksa- olası bir birleştirmeden gözünü ayırmadan birçok şekilde oluşturulabilir. "İnsan doğası bilimi" olarak adlandırıldığı şeyi araştırmayı üstlendiğinde Hume'un kendine biçtiği görev

buydu. Amacı, "doğanın orijinal elinden" türeyen "bilgimizin o parçaları" da dahil, "insan zihnini işlemleri sırasında etkinleştiren gizli kaynakları ve ilkeleri" arayıp bulmaktı. Hume bu girişimini Newton'un kiyle kıyaslıyordu. Çağdaş literatürde bunu esas olarak "felsefenin doğallaştırılması" veya "doğallaştırılmış epistemoloji" olarak adlandırıyoruz. Gassendi'nin tavsiye ettiğı yol, Britanyalı yeni-Platoncular ve Kıta Avrupası'ndaki dil ve zihin felsefecileri tarafından 17. yüzyılın "bilişsel devrimi" sırasında takip edildi ve son yıllarda yenilenmiş bir canlılıkla tekrar ele alındı. Fakat bu konuyu bir kenara bırakıyorum.⁴³

Bizzat kimya çok açık bir şekilde bu yolu izlemişti. 18. yüzyıl kimyacısı Joseph Black "kimyasal birleşme eğiliminin bir ilk ilke" olarak ele alınması gerektiğini söylüyordu: "Kimyasal birleşme eğilimini, Newton'un kütleçekimini açıkladığından daha fazla açıklayamayız. Kütleçekim yasaları konusunda Newton'un oluşturduğuna benzer bir doktrin oluşturana kadar kimyasal birleşme eğiliminin yasalarını açıklamayı erteleyelim." Black'e göre "ilk ilkelerin bilgisinden hâlâ çok uzak olan" kimya bilimi, "yaptığımız tümevarımın sonunda emeklerimizin ödülü olarak Newton'un *Optics*'i gibi genel bir yasa biçimi almalı ve analitik olmalı"ydı. Joseph Black'in anahatlarını çizdiği yol fiilen takip edilen yol oldu. Kimya tarihçisi Arnold Thackray'ın gözlemine göre, kimya zengin bir doktrin oluştururken "zaferleri ... indirgemeci bir temel üzerine kurulmamış, bunun yerine yeni ortaya çıkan fizik biliminden yalıtılmış bir şekilde elde edilmişti". Newton ve takipçileri "tüm kimyasal davranışları yöneten genel matematik yasalarını ortaya çıkarmayı amaçlayan tamamen Newtoncu ve indirgemeci görevi" izlemeye gayret ettiler. Bu çerçevede, fiziğe ve "maddenin nihai sabit parçacıkları" arasındaki etkileşimlere dair fiziğin kavramlarına dayanarak kimyasal mekanizmaları açıklayan ilkeli bir bilim

geliştirmeyi denemişlerdi. Fakat Thackray'e göre, John Dalton'ın "kimyasal birimlerin ağırlığını fevkalade başarılı şekilde ölçmesi"yle -bu gelişme "kimyacılar arasındaki tüm felsefi tartışma alanını kimyasal mekanizmalardan (tepkimenin niçini) kimyasal birimlere (ne ve ne kadar)" kaydırmıştı- Newtoncu programın altı oyuldu: Ortaya çıkan, "maddenin birliğini reddetmesi ve kısa mesafeli kuvvetleri bir kenara bırakmasıyla bütünüyle fizikselcilik ve Newtonculuk karşıtı" bir teoriydi. "Dalton'ın fikirleri kimyasal bakımdan başarılıydı. Dolayısıyla Newtoncuların daha başarısız olsa da felsefi açıdan daha tutarlı olan indirgemeci tasarılarından farklı olarak tarihin takdirini kazandılar."⁴⁴

Çağdaş terminolojiyi benimsersek, Dalton'ın temelde yatan fiziği yok sayarak kimya ile fizik arasındaki açıklama gediğini dikkate almadığını söyleyebiliriz; tıpkı Newtonculuk sonrası fizikçilerin sağduyu anlayışı açısından aşikâr olmasına rağmen mekanik felsefeyi yok sayarak (ve hatta bu örnekte reddederek) Newtoncu dinamik ile mekanik felsefe arasındaki açıklama gediğini dikkate almaması gibi. O zamandan beri tartışmalara ve sert eleştirilere yol açsa da -ki sonradan ciddi şekilde yanlış yönlendirici olduğu kabul edilmiştir bu tartışmaların- bilim sıklıkla bu yolu izlemiştir.

20. yüzyıla kadar önde gelen bilim insanları kimyanın fiziğe indirgenmesindeki başarısızlığı önemli bir açıklama gediği olarak yorumladılar. Buna gerekçe olarak, William Brock'un standart tarihinden alıntılacak olursak, kimyanın "bir tepkimenin gözlemlenen seyrini özetleyen sadece sınıflandırıcı simgeler" sağlama-sını gösterdiler. İnşa ettiği "yapısal kimya", kimya ile fiziğin nihai birleşmesine doğru önemli bir adım olan August Kekulé "organik moleküllerin mutlak yapılarının hiçbir zaman belirlenemeyeceğini" düşünüyordu. Kekulé'nin modelleri ve değerlik analizi, tıpkı hesaplama aygıtları gibi, sadece araçsal bir yorum sağlıyordu.

Ondan önce Antoine Lavoisier, "elementlerin sayısı ve doğasının, muhtemelen hiçbirisi doğayla uyumlu olmayan sonsuz çözüm veren çözümsüz bir problem" olduğuna inanıyordu. "Kuvvetle muhtemel ki maddeyi oluşturan bölünmez atomlar hakkında ... hiçbir şey bilmiyoruz" ve asla da bilemeyeceğiz diyordu. Kekulé ortada çözülecek bir problem olmadığını söylüyor gibidir. Ona göre yapısal formüller faydalıdır veya değildir, fakat maddeye dair hiçbir hakikat içermezler. Fiziğin büyük bölümü hakkında da aynı şekilde düşünülüyordu. Henri Poincaré moleküler gaz teorisini benimsememizin tek nedeninin bilardo oyununa aşina olmamız olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişti. Ludwig Boltzmann'ın bilimsel biyografisinin yazarı, bu meselelerle ilgili teorik açıklamasının bir hesaplama sisteminin ötesine geçtiğine bilim camiasını ikna edemediği için Boltzmann'ın intihar ettiğini ileri sürer. İroniye bakın ki Albert Einstein'ın Brown hareketine ve daha kapsamlı konulara dair çalışması kısa süre sonra Boltzmann'ın varsaydığı varlıkların gerçekliğine fizikçileri ikna etmişti. Niels Bohr'un atom modeli de önde gelen bilim insanları tarafından "fiziksel gerçeklik"ten yoksun olarak görülüyordu. 1920'lerde Amerika'nın ilk Nobel Ödüllü kimyacı, kimyasal bağların gerçek doğası hakkındaki görüşleri metafizik "zırvalar" olarak küçümsemişti. Bunlar "kimyasal tepkimeler hakkında bilinen bazı gerçekleri temsil etmenin çok kaba bir yöntemi, yalnızca bir temsil tarzı"ydı, çünkü söz konusu kavram fiziğe indirgenemiyordu. Görüşleri o dönemde kavramsal bir saçmalık denilerek mahkûm edilen birkaç öncü bilim insanının bu kuşkuculuğu reddetmesi, yetmiş yıl önce Linus Pauling'in kimyasal bağın kuantum-teorik açıklamasıyla kimya ile fiziğin nihai olarak birleştirilmesinin yolunu açmıştı.⁴⁵

1927 yılında Russell kimya yasalarının "mevcut durumda fizik yasalarına indirgenemediğini"⁴⁶ gözlemlemişti; sonradan yanıltıcı

olduğu ortaya çıkan bir gözlem di bu. "Mevcut durumda" ifadesi-
nin meseleyi hafife aldığı görüldü. Kimyasal yasalar asla fiziksel
yasalara indirgenemiyordu, çünkü fizik yasalarına dair kavrayış
hatalıydı. Algılanan açıklama gediği asla doldurulmamıştı. Bir kez
daha "kavranılabilirlik" ve "dünyanın anlaşılabilirliği" nosyonunu
konu dışı olarak kapı dışarı etmek ve bunların yerine, indirgeme
olanağına kendimizi kapatmadan bilgimizi artırmaya çalışmaktan
oluşan yöntembilimsel doğalcılığın ılımlı kuşkuculuğunu tercih et-
mek gerekiyordu.

Burada dil ve zihinle ilgili çağdaş tartışmalarla açık paralellikler
ve çıkarılabilecek bazı dersler vardır. Böceklerin simgesel tem-
sili, motor davranışın düzenlenişi, memelilerin görme duyusu,
insan dili, ahlaki yargılar ve diğer konularla ilgili incelemelerin
her bir durumda Joseph Black'in reçetesine uyması tavsiye edi-
lir: Bu araştırmalar, böceklerin yön bulma sistemlerinin öğelerini
veya (diğer kurallar izin veriyorsa) imge hareketlerinin üç boyut-
ta katı hareketler olarak yorumlanması kuralını ya da dildeki yer
değiştirme işlemlerinin yerellik ilkelerine uymasını vs. açıklayan
bir "doktrin" geliştirmekte başarılı olursa, nörofizyolojiyle birleş-
tirme sağlanmamış olsa bile bu normal bilim sayılmalıdır. Ayrıca
birleştirme, öngörülen "indirgeme tabanı"nın yanlış kavranmış
olması ve değiştirilmesi gerektiği gibi çeşitli nedenlerle gerçek-
leşmemiş de olabilir. Söylemeye bile gerek yok ki beyin bilimleri
tıpkı yüzyıl önceki temel fizik veya Newton'un zamanındaki meka-
nik felsefe gibi sağlam bir temele oturmuş değildir. Ayrıca bilince
erişilebilirlik hakkındaki doktrinler üzerinde ısrar etmek de an-
lamsızdır: Bu doktrinlere tutarlı bir formülasyon sağlanabilse bile
katılık ilkesinin veya yerellik koşullarının "fiziksel gerçekliği" üze-
rinde hiçbir etkileri olmayacaktır. Şimdiye kadar teorik açıklamala-
rın, "[davranış] hakkında bilinen bazı gerçekleri temsil etmenin

bir yolundan, bir temsil tarzı"ndan başka bir şey olmadığı şeklinde yorumlanmasını dikkate almayacak kadar bir anlayış geliştirmiş olmalıyız. Böceklerin bilgi-sayımı konusunda olmasa da genellikle daha yüksek zihinsel yetilerle ilgili teorilere yöneltilen bir eleştiridir bu. Böylelikle, dil ve zihin araştırmaları konusundaki can alıcı tartışmalara hâkim olan yöntembilimsel düalizmin başka bir örneğiyle karşılaşmış oluruz.⁴⁷

Ayrıca, geleneksel fizikselciliğin çöküşündeki temellerinden ayrıştırılmış olsa da çok önceki kavrayışların yeniden ortaya çıkışını gözlemlemek öğreticidir. Böylelikle bugün, 20. yüzyıl sonlarındaki Beyin Onyılı'nın sonuçlarını inceleyen bir derlemenin ana temasını formüle eden nörolog Vernon Mountcastle'dan yeni biyolojinin tezini öğreniyoruz: "Her ne kadar henüz anlamadığımız ... ilkeler tarafından üretiliyor olsalar da zihinsel gerçeklikler -aslında zihinler- beyinlerin ortaya çıkan özellikleridir." "*Henüz anlamadığımız*" ifadesi pekâlâ Russell'in yetmiş yıl önce kimya hakkındaki benzer yorumuyla aynı yazgıyı paylaşabilir. Önde gelen başka birçok bilim insanı ve felsefeci de aynı tezi, yeni biyolojinin "şaşırtıcı bir hipotezi", zihin felsefesinde "kökten" yeni bir fikir, yeni ve umut verici araştırmalara kapı açan "zihinsel fenomenlerin tamamen doğal olduğu ve bunlara beynin nörofizyolojik faaliyetlerinin neden olduğu yönünde cesur bir iddia", Kartezyen zihin-beden düalizminin bir reddi vs. olarak sundular.⁴⁸ Aslına bakılırsa hepsi, yegâne tutarlı beden (fiziksel, maddi vs.) nosyonunun ortadan kayboluşuyla formüle edilemez hale gelen geleneksel zihin-beden sorunundan sonra, yüzyıllar öncesinde ortaya atılan formülasyonları neredeyse aynı sözcüklerle tekrarlar. Örneğin, Joseph Priestley'in "zihinsel olarak adlandırılan" özelliklerin bir şekilde "beynin organik yapısı"na⁴⁹ indirgendiği sonucuna vardığını hatırlayalım; mekanik felsefenin çöküşünden sonra neredeyse ka-

çinılmaz şekilde ortaya çıkan bu sonuç Hume, Darwin ve başka birçokları tarafından farklı sözcüklerle ifade edilmişti.

Priestley'in önemli çalışması, Locke'un spekülasyonu üzerine bir yüzyıl boyunca üretilen düşüncelerin ve bunların ayrıntılı şekilde geliştirilmesinin bir sonucudur.⁵⁰ Priestley düşünen madde hakkında ulaştığı sonuçların, doğrudan *cisim* veya *madde* ya da *fiziksel olanla* ilgili her türlü ciddi nosyonun çöküşünden kaynaklandığını açıkça belirtmişti:

Newton felsefesinin ilkeleri öğrenilir öğrenilmez doğa fenomenlerinin ne kadar azının maddenin katı kısımlarından kaynaklandığı ve ne kadar büyük bir kısmının maddenin katı kısımlarına eşlik ettiği ve onları çevrelediği farz edilen güçlerin sonucu olduğu anlaşılmıştı... Katı maddenin sistemde açıkça bu kadar az rol oynadığı anlaşıldığı anda, filozofların aklına doğada pekâlâ böyle bir şey olmayabileceğinin gelmemiş olması gerçek bir merak konusudur.

Öyleyse Priestley, "düşünce veya duyum ilkesinin maddeyle bağdaşmadığını" varsaymak için artık bir neden olmadığı sonucuna varır. Buna göre "insanda maddi-olmayan bir düşünme ilkesi olduğu argümanı tamamen yıkılır; o âna kadar katılık olarak adlandırılmış şeyden yoksun kalan madde, duyum ve düşünceyle, hakkında daha fazla bir şey bilmeden 'maddi-olmayan' diye adlandırdığımız bu tözden [düşünen tözden] daha fazla bağdaşmaz değildir". Duyum, algı ve düşünce yetileri "belirli bir şekilde örgütlenmiş madde sisteminde yer alır, zorunlu olarak böyle bir sistemde var olur ve bu sisteme dayanır". "Algı yetisine dair çok az bilğimiz olduğu" ve asla "açık bir fikir" elde edemeyebileceğimiz doğrudur, fakat algı yetisinin "başka hangi özelliklerle birlikte var olup olmayabileceğini öne sürerken bu cehalet ihtiyatlı olmamı-

zı sağlamalıdır". "Ancak algı ve düşüncenin doğasına dair kesin bir bilgi bu yetilerin, çekme ve itme özelliklerine de sahip olan uzamlı bir töze ait olmadığını öne sürmeye imkân tanıyabilir." Cehaletimiz duyum ve düşüncenin Newton sonrası maddeyle bağdaşmadığını varsaymak için bir gerekçe sunmaz. "Aslına bakılırsa duyum ve düşünce yetilerinin belirli bir örgütlenmenin zorunlu neticesi olduğu sonucuna varma nedenimiz, sesin havanın belirli bir titreşiminin zorunlu neticesi olduğu sonucuna varma nedenimizle aynıdır." Daha sonraki bir tartışmada da şöyle der Priestley: "Bana göre beynin *düşündüğü* sonucuna varmanın nedeni ile *beyaz ve yumuşak* olduğu sonucuna varmanın nedeni tam olarak aynıdır."⁵¹

Priestley, düşünen maddeye ilişkin spekülasyonunu ileri sürerken tereddüt etmesi dolayısıyla Locke'ü eleştirir, çünkü bu sonuç doğrudan "felsefe yapmanın Isaac Newton'un ortaya koyduğu evrensel olarak kabul edilmiş kuralları"ndan çıkmaktadır. Priestley, "doğadaki belirli görünüşlerin nedenlerine dair araştırmalarımızda" kullandığımız kuralları, düşünce ve duyuma uygulamamızın önüne geçen yöntembilimsel düalizmi terk etmemiz konusunda ısrar eder. "Buna açıkça işaret edildiğinde tavrımızdaki tutarsızlığının mutlaka dikkatimizi çekeceği" ve filozofları diğer alanlara uyguladıkları kuralları dünyanın zihinsel yönlerinin araştırılmasına da uygulamaya teşvik etmenin bir aracına dönüşeceği umudunu ifade eder. Kanımca henüz gerçekleşmemiş bir umuttur bu.⁵²

Thackray, Priestley'in açıkça "katı maddenin ortadan kalkmasının madde-ruh düalizminin sonuna işaret edeceğini" umduğunu yazar. Bu gelişmeyle birlikte düşünen madde tezinden kuşku duyma nedeninin de sona ereceğini umar.⁵³ John Yolton'ın sözleriyle, Priestley'in ulaştığı sonuç "her şeyin maddeye indirgenmesi de-

ğıldı, daha ziyade iki töz görüşünün yaslandığı madde türünün var olmadığını öne sürüyordu; "değiştirilmiş madde kavramıyla birlikte, düşüncenin doğası ve beyinle ilişkileri sorusunu sormanın daha geleneksel yöntemleri artık uygun düşmüyordu. Bundan böyle, geleneksel doktrinin zihinsel ve fiziksel olarak adlandıracağı özelliklere sahip karmaşık şekilde örgütlenmiş biyolojik bir sistem düşünmeliydik."⁵⁴ Özünde Eddington ve Russell'ın vardığı sonuçlarla aynı olan Priestley'in sonuçları son zamanlarda özellikle Galen Strawson ve Daniel Stoljar tarafından geliştirildi. İleri de buna değineceğiz.

18. yüzyıl boyunca İngiltere'de Locke'un önerisinin gelişimini inceleyen Yolton, "Priestley'in hayranlık verici görüşlerinin ele alınıp sürdürülmediğini" gözlemler; "söz konusu görüşlerin, materyalizmin eski versiyonlarından farklı olduğu dahi anlaşılmamıştı. Düşünen maddeye dair Locke'un önerisinin ortaya çıkardığı meseleler ... tamamen ortadan kaybolana kadar yüzyıl boyunca sürdü, fakat insanı tek bir töz olarak düşünen -Priestley'in habercisi olduğu- yeni görüşe kimse sistematik bir ifade kazan-dırmadı."⁵⁵ Birleşme sorunuyla bağlantılı olarak yorumlarsak, bu sonuç en basit organizmalar için bile hâlâ büyük ölçüde doğrudur.

"Newtoncu felsefenin ilkeleri"ni takip ettiğimizde zihin-beden sorununun ortadan kalktığını ileri süren Priestley, terimlerinden birinin -beden (madde vs.)- artık açık bir anlamı olmamasından sonra bile zihin-beden sorununa benzer bir şeyleri tekrar inşa etme çabalarına karşı durmaya yönelir. Bunların ilki, "düşüncenin maddeden nasıl ortaya çıkabileceğini tahayyül etmenin zorluğudur". Priestley, "tüm gücünü cehaletimizden alan" ve bu ikisinin "kesinlikle birbirleriyle bağdaşmaz" olduğu gösterilmedikçe hiçbir gücü olmayan bir argüman olduğunu yazar bunun. Bilim tarihinin

iki önemli anını alacak olursak, nasıl bilim insanları madde ve hareketin gizemli özelliklerinin mekanik felsefeye indirgenemezliği veya modern dönemde, 1930'lara kadar kimyanın yetersiz bir fiziğe indirgenememesinden rahatsızlık duymadıysa, Priestley de -bence haklı olarak- cehaletten kaynaklanan endişelerden rahatsızlık duymuyordu.

Günümüzdeki yaygın bir itiraz, bu tür fikirlerin "radikal ortaya çıkış"ın [*radical emergence*] kabul edilemez bir biçimini akla getirdiğidir. Örneğin sıvıların moleküllerden ortaya çıkmasından farklıdır bu, çünkü makul bir anlamda sıvının özelliklerinin moleküllerde mevcut olduğu düşünülebilir. Nagel'in sözleriyle "sıvılığın mikroskobik düzeyde 'birbiri üzerine yuvarlanan' moleküllerin mantıksal sonucu olabildiğini görebiliriz", halbuki bilinç ile "nöronlar söz konusu olduğunda benzer bir şeyin görülmesi beklenmez".⁵⁶ Yine sıvılığı bir paradigma olarak alan Strawson uzun uzadıya ortaya çıkış nosyonunun ancak "topyekûn bağımlılık" olarak yorumlandığında anlaşılır olduğunu tartışır: "Y'nin belirli bir kısmı veya özelliği başka bir yerden kaynaklanıyorsa", bu durumda Y'nin "X'ten ortaya çıktığı" söylenemez. Y fenomenlerinin X fenomenlerden ortaya çıktığından anlaşılabilir bir şekilde bahsedebilmek, ancak X fenomenleri en azından Y fenomenlerini "oluşturmaya bir şekilde doğaları gereği uygunsa" mümkündür; "X'in doğasında öyle bir şey olmalıdır ki onun sayesinde" Y fenomenlerini oluşturmaya uygun" olsunlar. "Şeylerin doğasında, ortaya çıkan şeyin halihazırda olduğu gibi olmasını açıklayan bir nedenin olmaması mantıksızlık olarak tanımlandığında, ortaya çıkışın mantıksız olamayacağı ortaya çıkış nosyonunun ayrılmaz bir parçasıdır." Bu, Strawson'ın *Radikal Ortaya Çıkış Yoktur Tezi*'dir. Strawson bu tezden, "deneyimsel gerçeklik tamamen ve tümüyle deneyimsel olmayan gerçeklikten ortaya çıkamaz" şeklindeki

panpsişik' sonucu çıkarır. Strawson'ın vurguladığı temel iddia şöyledir: "Y'nin X'ten ortaya çıktığı gerçekten doğruysa, o halde Y'nin belirli bir anlamda sadece ve sadece X'e bağlı olması gerekir, öyle ki Y'nin tüm özelliklerinin kökeni anlaşılır şekilde X'de bulunabilmelidir." Burada "anlaşılır" kelimesi epistemik bir nosyondan ziyade metafizik bir nosyondur ve "Tanrı için anlaşılır" anlamına gelir: Biz ulaşamasak bile şeylerin doğasında bir açıklama olmalıdır.⁵⁷

Öyle görünüyor ki Priestley, Nagel'in endişelerini reddeder, fakat panpsişik sonucu çıkarmadan Strawson'ın formülasyonunu kabul ederdi. Yaygın şekilde kullanılan molekül-sıvı örneğinin çok tatmin edici bir örnek olmadığını belirtmek gerekir. Bir sıvının elektrolizle iki gaza dönüşmesini de kavrayamayız; su, bazlar ve asitlerin özelliklerinin hidrojen veya oksijenin ya da başka atomların yapısında bulunması da sezgisel olarak anlaşılabilir. Dahası, ister Newton ve Locke'un kavranılamaz bulduğu hareketin etkileriyle ister kimyanın indirgenemez ilkeleriyle isterse zihin-beyin ilişkileriyle bağlantılı olsun, tüm kavranılabilirlik meselesi konu dışı

---

* Panpsişizm. Ing. Panpsychism. Panpsişizm zihinselliğin temel nitelikte olduğunu ve doğal dünyada yaygın olduğunu savunan görüştür. Bu görüşün gerek Batı gerekse Doğu felsefe geleneklerinde saygın bir tarihi vardır ve yakın dönemde analitik felsefede yeniden bir canlanma yaşamıştır. Savunucularına göre panpsişizm bir yanda fizikselcilik diğer yanda düalizm arasında cazip bir orta yol önermektedir. Zihin ve maddenin temelden farklı türden şeyler olduğunu savunan düalizmden duyduğu rahatsızlık şudur: Düalizm bizi radikal şekilde bölünmüş bir doğa resmiyle ve zihin ile beyin nasıl etkileştiği konusunda derin bir güçlük baş başa bırakır. Fizikselcilik ise basit ve birleşik bir dünya vizyonu sunsa da bunu, insan ve hayvanlarda bilincin ortaya çıkışına dair tatminkâr bir açıklama getirememesi pahasına yapar. İlk bakışta tuhaf görünmekle birlikte panpsişizm birleşik bir doğa anlayışı içinde insan bilinciyle ilgili tatminkâr bir açıklama vaat eder. Kaynak: <https://plato.stanford.edu/entries/panpsychism/-y.h.n>.

görülmektedir. Uzun çabalardan sonra bilimler hidrojen ve oksijenin doğasında "yapıları gereği onları suyu oluşturmaya uygun hale getiren" bir şey olduğunu keşfetmiş ve "şeylerin doğasında var olan ve ortaya çıkan şeyin halihazırda olduğu gibi olmasını" açıklayan nedenleri sunmuştur. O âna kadar "mantıksız ortaya çıkış" olarak görünen şey, bilimde sıradan ortaya çıkış olarak özümsemi; hiç kuşkusuz kavranılabilirliğe dayanan sıvılık örneği için geçerli değildir bu. Deneyimsel ve deneyimsel olmayan gerçeklik söz konusu olduğunda neden mutlaka farklı bir yaklaşım benimsenmesi gerekiyor, buna dair güçlü bir neden göremiyorum; özellikle de Newton ve Locke'tan Priestley'e kadar vurgulanan, Russell tarafından geliştirilen ve son zamanlardaki tartışmalarda tekrar gündeme gelen deneyimsel olmayan gerçekliğe ilişkin cehaletimiz dikkate alınacak olursa.

Priestley daha sonra zihnin "sebepler ya da gerekçelerden etkilendiği için maddi olamayacağı" iddiasını ele alır. "Sebepler -ne olursa olsun- nihayetinde maddeyi hareket ettirdiği için, belirli bir maddi tözün özelliği olması dolayısıyla bunu yapabildiklerini tasavvur etmek, maddeyle hiçbir ortak özelliği olmayan bir töze ait oldukları için bunu yapabildikleri hipotezini tasavvur etmekten şüphesiz çok daha az güçlük içerir" yanıtını verir. Günümüzde bunu bu şekilde ifade etmezdik, ama yine de Priestley bazılarını panpsişizmi diriltmeye sevk eden çağdaş tartışmanın temel meselesini yakalamaktadır. Fakat panpsişizmin günümüzde yeniden diriltilmesinin⁵⁸ aksine Priestley, "beyni oluşturan tek tek parçacıklar bilinçsizken bilincin bir sistem olarak bütün beyne dahil edilemeyeceği" sonucunu reddeder. "İnsan zihnine ait olanlar kadar karmaşık fikirler ve duygulanımlar için belirli miktarda sinir sistemi gereklidir" der ve "benlik [self] fikrinin veya Ben zamirine karşılık gelen hissin, temelde diğer karmaşık fikirlerden, örne-

ğın 'ülkemiz' [our country] fikrinden farklı" olmadığını ileri sürer. Benzer şekilde yukarıdaki önerme, "yaşamın ayrı ayrı parçalarının değil bütünüyle bedensel sistemin özelliği olması gerektiği" veya sesin, havanın "tek bir parçacığının hareketin"den kaynaklanamayacağı gerçeğinden daha fazla kafamızı karıştırmamalıdır. "Benlik teriminin, sonradan anımsananların bir parçasını oluşturduğu belirli bir duyumsama ve fikirler kümesinin mevki olan tözü gösterdiğini ve benzer fikirler ve duyumsamalar kümelerinin mevki olan diğer tözlerden farklı olduğunu" kabul etmemiz gerekir: "Olguları dikkatlice gözlemleyerek ve ihtiyatlı çıkarımlar yaparak bu gelişigüzel tezleri terk edip zihnin yetilerine ve maddenin özellikleriyle güçlerine dair kendi sonuçlarımızı oluşturmanın tam zamanıdır." Sağduyusal akla yatkınlık düşüncelerini bir kenara bırakıp Newton tarzı araştırmayı benimseyen bu duruş bana makul bir tutum gibi görünüyor.

Priestley, belirli bir düalizm imasıyla "benim bedenim" [my body] deyişindeki *ben* [me] teriminin dünyada hangi varlığa karşılık geldiği sorusunda yapıldığı gibi, "bayağı söyleyiş" ve "bayağı anlayışlar"a dayanan argümanları da bir kenara bırakmamızda ısrar eder. Priestley, "biri 'ben ruhumu ve bedenimi adıyorum' [I devote my soul-and body] dediğinde", *ben* zamirinin sözüm ona ruhun ve bedeninin ötesinde "adamayı yapan" bir şeyi göstermesi gibi, "bu salt sözel argümana göre insanda onu oluşturan tüm parçaların yanı sıra başka bir şey"; ruh ve bedeninin ötesinde bir şey olması gerekir, der. Ryle'in sözleriyle, yaygın kullanımdaki tümceler "sistematiik olarak yanlış yönlendirici ifadeler" olabilir; o dönemde bu, yüzey dilbilgisel biçimin gerçek anlamı nasıl gizlediğine dair yüzlerce yıllık araştırmaya dayanan çok canlı bir meseledir. Priestley gibi Thomas Reid de "zihnin işlemleri ile bu işlemlerin nesneleri arasındaki ayrıma" dikkat etmemenin felsefi hatanın kaynağı olduğu-

nu ileri sürer. "Bir fikrim var" (I have an idea) cümlesi "bir elmasım var" (I have a diamond) modeline uygun şekilde yorumlandığında içine düşülen hatadır bu; oysa bu cümleden "düşünüyorum" (I am thinking) gibi bir şey anlamamız gerekir. Daha önceki dönemlerde yapılan bir tartışmada, Ansiklopedi yazarlarından César Chesneau du Marsais aynı örneği ve başka birçoğunu kullanarak isimleri "düşüncemizden bağımsız şekilde var olan gerçek nesnelerin adları" olarak düşünme hatasına karşı bizi uyarıyordu. Öyleyse dil, "fikir", "kavram" veya "imge" gibi kelimelerin, "algılanabilir nesneler" şöyle dursun, "gerçek nesneler"i temsil ettiğini varsaymaya izin vermez.⁵⁹ Benzer nedenlerle Priestley, "nihayetinde sadece bayağı anlayışlardan türetilen ['benim bedenim'] gibi söyleyişlerden hiçbir çıkarım yapılamayacağı"nı ileri sürer.

"Bayağı anlayışlar"dan türetilen argümanlara direnme zorunluluğu daha yaygın olarak da geçerlidir; örneğin şu ifadeler için: "benim düşüncelerim", "benim rüyalarım", "benim ruhum", hatta kendim'den (*myself*) farklı olarak "benliğim" (*my self*). John kendisi (*himself*) hakkında düşündüğünde John hakkında düşünüyordur, ama benliği (*his self*) hakkında düşünüyorken öyle değildir. Kendisini (*himself*) incitebilir ama benliğini (*his self*) incitemez (tabii bu tuhaf varlıklar zihinsel dünyamızda nasıl bir rol oynuyorsa). Kişinin eylemlerinin gerçek (hakiki, daha önceki) benliğine ihanet ettiğini söylemekle kişinin kendisine ihanet ettiğini söylemek arasında fark vardır; "senin kendi benliğin" (*thine own self*) "kendin"den (*thyself*) daha temel bir özelliğe işaret eder. Bu türden çeşitli soruların araştırılması bir yandan tümüyle meşru ve muhtemelen aydınlatıcı olsa da "zihnin işlemleri"yle, yani biliş ve düşünce modlarımızla ilgilidir ve "düşüncemizden bağımsız şekilde var olan gerçek nesneler" için geçerliymiş gibi yanlış biçimde yorumlanmamalıdır. Düşüncemizden bağımsız şekilde var olan

gerçek nesneler doğa bilimlerinin ilgi alanındadır; ayrıca burada incelenen geleneğin de temel ilgi alanı olduğunu düşünüyorum.

Zihnin işlemleri kuşkusuz Stephen Yablo'nun ileri sürdüğü gibi, töz düalizminin temel bir varsayımı olan "Ben bedenimle özdeş değilim" tezine olanak verir.⁶⁰ Yablo ayrıca, muhtemelen "zihinler" artık kendi başlarına varlıklar veya 'tözler' olarak kabul edilmediği için töz düalizminin tuhaf bir şekilde gözden kaybolduğunu ileri sürer; halbuki "benlikler -'ben' zamirini kullanarak gönderme yaptığımız şeyler- kesinlikle töz"dür. Dolayısıyla, "zihin/beden düalizmini bedenler ve benlikler düalizmi olarak yorumlarsak zihin/beden düalizminin ardındaki niyete aykırı bir şey yapmış olmayız". Oysa burada izini sürdüğüm gelenekte varsayılan statüsünü kaybeden *maddedir* ve bu hiç de "tuhaf bir şekilde" olmamıştır. Ayrıca biraz önce işaret etmiş olduğum şekilde, ("Bedenimi ve ruhumu adamaya yemin ediyorum" [I pledge to devote my body and my soul] tümcesinde olduğu gibi) birinci tekil şahıs zamirini ["I"] veya "John" adını kullanarak *benliklere* göndermede bulunduğumuz hiç de açık değildir. Fakat doğruluğu veya yanlışlığı bir yana, böyle sözcükleri kullanarak düşünce modlarımızdan bağımsız şekilde var olan dünyanın gerçek bileşenlerine göndermede bulunduğumuzu (veya hatta kendimizi göndermede bulunuyormuş gibi düşündüğümüzü) göstermek için bir argüman gerekecektir. Bana daha akla yatkın görünen bir alternatif, bu konuların doğa bilimine değil daha ziyade etnobilimin bir dalına, insanların dünya hakkında nasıl düşündüğünü inceleyen çok farklı bir alana ait olduğudur. Doğa bilimi için konuşursak Priestley'in sonucundan daha iyisini elde etmek güç görünüyor. Buna göre Locke'un iddiası temelde doğrudur ve "zihinsel olarak adlandırılan" özellikler "beynin organik yapısı"na indirgenir; bununla birlikte, bu indirgemenin nasıl olduğu anlaşılmamıştır -kimya gibi

temel pozitif bilimlerin tarihi düşünüldüğünde pek de büyük bir sürpriz sayılmaz bu.

Daha önce işaret ettiğim gibi geleneksel beden (vs.) nosyonunun çöküşüyle birlikte geleneksel zihin-beden sorununa benzer bir sorunu yeniden oluşturmanın iki temel yolu vardır: Ya *fiziksel olanı* tanımlamak ya da Priestley'in öngördüğü gibi sorunu başka terimlerle ortaya koymak.

Galen Strawson bir dizi dikkate değer çalışma yayımlayarak ilk seçeneği geliştirir.⁶¹ Başka birçoklarından farklı olarak Strawson "fiziksel" in bir tanımını verir ve böylelikle fiziksel olan/fiziksel olmayan sorununu formüle etmek mümkün olur. Fiziksel, "uzay-zamansal (ya da en azından zamansal) olarak konumlanmış varolan her türlü şeydir". Fiziksel, "deneyimsel olayları" (daha genel olarak zihinsel olayları) içerir ve deneyimsel fenomenlerin nasıl fiziksel fenomenler olabileceği sorusunun -Newton sonrası versiyona göre bir "zihin-beden sorununun"- formüle edilmesine olanak verir. Eddington ile Russell'ın ve daha önceki öncüllerin, özellikle de Priestley'in izinden giden Strawson şu sonuca varır: "Fiziksel şeyler 'kendini zihinsel faaliyet, yani deneyim veya bilinç olarak dışa vurmaya muktedir bir doğaya sahiptir.'"

Tanımlar ve bazı apaçık olgular dikkate alındığında bu kadar tartışma götürmez. Fakat Strawson (burada *panpsizizm* ile bir tuttuğu) çok daha güçlü *mikropsizizm* tezini tesis etme niyetindedir: "En azından bazı temel unsurlar yapıları gereği deneyim içerirler," der. Strawson'ın açıkça belirttiği gibi bu ilave sonucun dayandığı can alıcı öncül, daha önce ele aldığımız Radikal Ortaya Çıkış Yoktur Tezi'dir. Bu tezden, "deneyimsel gerçeklik tamamen ve tümüyle deneyimsel olmayan gerçeklikten ortaya çıkmaz" sonucu çıkar; epistemik değil metafizik bir meseledir bu. Strawson, Eddington'ın

"düşünceyle bağdaşmayan 'somut' doğadaki bir şeye [düşüncel] iliştmeyi tercih etmek ve sonra da düşüncenin nereden geldiğini merak etmek aptalca" olacaktır şeklindeki tespitini ve "atomların doğasına dair, onu düşünen bir nesne oluşturmakla bağdaşmaz kılan" hiçbir şey bilmiyoruz şeklindeki gözlemini zikrettikten sonra Eddington'ın konumunu *mikropsişizm* olarak yorumlar. Oysa bu gözlemler, Strawson'ın mikropsişizm/panpsişizm tezini desteklemekten uzaktır. Eddington'ın, Priestley'in anlayışından daha öteye geçmediği görülür. Nitekim Eddington, fizikteki hiçbir şey "bir beyni oluşturan atomlar topluluğunun düşünen (bilinçli, deneyimleyen) bir nesne" olabileceği sonucunu reddetmemize yol açmaz diye yazar. Görünüşe göre Eddington argümanı, Strawson'ın sonucunu destekleyecek kadar ileri götürmek için gerekli olan Radikal Ortaya Çıkış Yok Tezi'ni benimsemez. Russell da bu kritik adıma kadar ilerlemez. Priestley ise radikal ortaya çıkışı normal bilim olarak görerek bu tezi açıkça reddeder. Metinsel yorumlar bir yana, meselelerin oldukça açık bir şekilde ortaya konulduğu görülüyor.

İkinci seçeneği, fizikselcilik ve "zihin-beden sorunu"nun çeşitli versiyonları üzerine en dikkatli incelemelerden bazılarını gerçekleştirmiş olan Daniel Stoljar gündeme getirir. Stoljar, bir şeyin *fiziksel* olduğunu söylemenin ne anlama geldiği sorusuna bazı yanıtlar önerir: "Fizikselin ne olduğunu anlamadan fizikselciliğin ne olduğu konusunda hiçbir ciddi anlayışımızın olamayacağını" söyler ve buna karşın söz konusu sorunun literatürde fazla dikkat çekmediğini belirtir.⁶² Stoljar'ın ileri sürdüğü yanıtlar, muhtemelen kendisinin de kabul edeceği gibi pek ikna edici değildir, fakat bunun çok da önemli olmadığını ifade eder: "Nasıl analiz edeceğimizi bilmeden anlayabildiğimiz birçok kavrama sahip olduğumuzu" ve "fiziksel kavramının, insan düşüncesinin merkezi kavramlarından biri olduğunu" dile getirir. Son yorum doğrudur,

fakat sadece uzun zaman önce çürütülen mekanik felsefenin sağduyusal kavranışıyla ilişkili olarak söylenebilir. İlk yorum da doğrudur, fakat sezgisel olarak anladığımızı düşündüğümüz ama analiz edemediğimiz bir kavram üzerine ciddi bir felsefi konum inşa etmeyi isteyeceğimiz açık değildir, özellikle de uzun bir tarih böylesi bir sağduyusal idrakin ciddi araştırmalar karşısında pek tutunmadığını gösteriyorken. Fakat Stoljar'ın "fizikseli" tanımlamakla çok ilgilenmemesinin daha temel nedeni farklıdır: Stoljar *fiziksele* indirgemeyi hedeflemeden, fakat fizikselciliği sadece "zihin felsefesinin sorunlarının ortaya atılıp tartışıldığı arkaplansal metafizik varsayım" olarak alan bir yaklaşımla meselelerin epistemolojik bakış düzlemine kaydırılması gerektiğini ileri sürer. Dolayısıyla "hakkiyla anlaşıldığında zihin felsefecilerinin ilgilendiği sorunlar çerçevenin kendisiyle ilgili değildir ve bu anlamda da metafizik değildir" sonucuna varır.

Stoljar, "çağdaş felsefede ele alınan bu sorunun *hem* geleneksel olarak anlaşıldığı şekliyle zihin-beden sorunundan *hem de* bilimlerde peşine düşülen veya düşülebilecek sorundan farklı olduğunu" ileri sürer. Bence burada bir kayıt koymalı; (Priestley'in çalışmalarını Newton sonrasında geleneksel soruna verilen tepkinin zirvesi kabul edersek) en azından Descartes'tan Priestley'e bu sorunun bilimlerde makul bir problem olarak tanımlanabileceğini söylemeliyiz. Stoljar geleneksel soruların "zihin metafiziği" başlığı altında toplanabileceğini söyler, fakat ona göre çağdaş felsefe "epistemik ilkeler"le ve daha önemlisi "*mantıksal deneyim sorunu*"yla ilgilidir. "Fiziksel nosyonunun asgari berraklık standartlarını karşılamadığı" doğru olabilir, diye yazar. Fakat bu tür meseleler, "fiziksel olan hakkında belirgin bir kavrayış olmadan da" ortaya konabilen "mantıksal sorun açısından sadece örnekleyici veya asli olmayan bir rol oynar".⁶³ Mantıksal sorun (i) "deneyimsel doğrular vardır"

varsayımında bulunduktan sonra hem (2)'ye hem de (3)'e inanmanın akla yatkın görünmesinden kaynaklanır. (2) ve (3) ise şöyledir: (2) "Her deneyimsel doğruya deneyimsel-olmayan belirli bir doğru yol açar (ya da her deneyimsel doğru, deneyimsel-olmayan belirli bir doğrudan sonra gelir); (3) "her deneyimsel doğruya deneyimsel-olmayan belirli bir doğru yol açmaz (ya da her deneyimsel doğru deneyimsel-olmayan belirli bir doğrudan sonra gelmez)". Dikkate alınması gereken bir kayıtlı (1) ve (2) benimsendiğinde can alıcı soru (3)'tür. Daha önce tartıştığımız gibi kökleri Newton ve Locke'a uzanan bir geleneği takip eden Priestley (3) numaralı tezi kabul etmek için hiçbir neden görmez: Newton sonrası *maddenin* özelliklerine dair "cehaletimiz" bu adımı atmamamız için bizi uyandır. (Stoljar'ın zikrettiği) Russell'ın konuyla ilgili sözleri ise şöyledir: "Deneyimsel doğruların fiziksel olayların sahip olamayacağı herhangi bir içkin karakteri olduğunu bilmiyoruz, çünkü fiziğin fiziksel olaylara atfettiği mantıksal özelliklerle uyumsuz olabilecek herhangi bir içkin karakterden bihaberiz." O halde bu perspektiflerden bakıldığında mantıksal sorun ortaya çıkmaz.⁶⁴

Stoljar'ın mantıksal soruna, yeni "zihin-beden sorunu"na yönelik çözümü biraz farklı şekilde ortaya konmuş olsa da Priestley ve Russell'ın duruşuna benzerdir. Bu çözüm "deneyimle ilgili olup deneyimsel-olmayan bir doğru türünü bilmediğimizi öne süren cehalet hipotezi"ne dayanır ve böylelikle "mantıksal deneyim sorunu" epistemik temellerde çözülür.⁶⁵ Başka bir yerde Stoljar, "fiziksel veya deneyimsel-olmayanın doğasından bihaber olduğumuz yönündeki radikal görüşün zihin felsefesini tamamen dönüştürme potansiyeline sahip" olduğunu ileri sürer.⁶⁶ Strawson'ın formülasyonuna göre yarım yüzyıl öncesine kadar gayet iyi anlaşılan (makul) düşünce hattı, "analitik felsefe monizmini ilan etmiş olmasına rağmen aşırı derecede düalist sezgiler edindiği için felsefi ana

akımdan neredeyse tamamen kaybolmuştur. Birkaç onurlu istisna dışında analitik felsefe, fiziksel olan hakkında deneyimselin fiziksel olamayacağını bilecek kadar bilgimiz olduğuna dair beslediği kesinlikle Descartes'ı (veya 'Descartes'ı [yani Descartes'ın inşa edilmiş versiyonunu]) Descartesçılıkta geçmiştir."⁶⁷

(2)'yle ilgili koyulması gereken kayıt şudur ki deneyimsel-olmayan doğruların var olduğunu bu kadar kolayca varsayamayız. Aslında Eddington'ın söylediği gibi bu varsayım "aptalca" olabilir. Bazı fizikçiler kuantum teorisi alanında böyle sonuçlara varmıştır. John Wheeler "temel unsurların"ın sadece "bilgi parçaları", araştırmanın ortaya koyduğu sorular karşısında ortaya çıkan yanıtlar olabileceğini ileri sürmüştü. H. P. Stapp'e göre, "Kuantum teorisinin olayları deneyimlediğimiz, bilgide meydana gelen artışlardır."⁶⁸ Russell'ın üç kesinlik derecesi şüphecilik için başka nedenler ile sürer. En azından "mantıksal sorun"un formülasyonunun bile meşruluğuna dair belirli ölçüde ihtiyatlı olmak gerekir.

Stoljar, bilgi argümanına epeyce benzediğini düşündüğü C. D. Broad'un kimyanın fiziğe indirgenemezliği hakkındaki sonuçlarını eleştirirken cehalet hipotezini anar. Broad'un "kimyasal olguların fiziksel olgulardan", yani kuantum teorik olgulardan kaynaklandığının farkında olmadığı sonucuna varır.⁶⁹ Fakat meseleyi bu şekilde sunmak biraz yanıltıcıdır. Gerçekte olan, kuantum teorisi devrimiyle fiziğin ve onunla beraber "fiziksel olgular" nosyonunun da kökten değişmiş olmasıdır. Bence daha uygun bir formülasyon, Newton sonrasında "fiziksel olgular" kavramının mevcut en iyi bilimsel teorisinin varsaydığından daha fazlasını ifade etmediği ve dolayısıyla hiçbir esaslı içerik eklemeyen retorik bir açıklık getirme aracı olarak görülmesi gerektiğidir. Fizikselcilik meselesi o kadar kolay bir kenara atılamaz. Marx'ın yaşlı köstebeği gibi habire burnunu topraktan çıkarır durur.

Ayrıca akılda tutulması önemli olan daha düşük dereceli gizemler de bulunmaktadır. Bunlar arasında özellikle insanlar açısından önemli olanlardan biri, bilişsel kapasitelerinin evrimidir. Evrimsel biyolog Richard Lewontin etkili bir şekilde, en azından çağdaş bilimin anladığı anlamda kanıtlara erişilemediği için bu konuda pek bir şey öğrenemeyeceğimizi ileri sürmüştür.⁷⁰ Dil için bu bakımdan iki temel soru vardır: birincisi, bilişsel ve duyu-motor sistemlerimiz tarafından yorumlanabilir olan hiyerarşik olarak yapılanmış sonsuz bir ifadeler dizisi oluşturma kapasitemizin evrimi ve ikincisi, bu bilgi-sayımlara giren, kabaca sözcük benzeri atomik öğelerin evrimi. Her iki durumda da uydukları doğa yasaları dışarıda tutulursa bu kapasitelerin insanlara, hatta belki de dile özgü oldukları görünüyor ki son yapılan çalışmalara göre bunun çok kapsamlı sonuçları olabilir. Bu soruların ilki üzerine, yani üretici mekanizmaların evrimi hakkında bir şeyler söylenebileceğini düşünüyorum. Gitgide daha akla yatkın görünen bir sonuç, dilin duyu-motor sistemi aracılığıyla dışsallaştırılmasının tali bir süreç olduğu ve dilin çeşitliliği ve karmaşıklığının büyük kısmının bu aşamada ortaya çıktığıdır. Bilgi-işlem atomlarının evrimine gelince, ister kavramlar isterse dilin sözlüksel öğeleri olarak düşünelim, bunların nasıl bir evrim geçirdikleri gizeme gömülmüş bir soru gibi görünüyor. Diğer hayvanların simgesel sistemlerinde simgelerin doğrudan zihinden bağımsız olaylarla bağlantılı olduğu görülür. İnsan dilinin simgeleriye çok farklıdır. En basit durumlarda bile nesnelerin zihinden bağımsız varlıklar olduğu hiçbir sözcük-nesne ilişkisi yoktur. Frege ve Peirce'dan çağdaş dışsalcılara kadar aşına olduğumuz teknik anlamda bir gönderim ilişkisi yoktur. Daha ziyade öyle görünüyor ki 17. ve 18. yüzyıl bilişsel devriminin yaklaşımına benzer bir yaklaşımı ve gönderme yapmak üzere kullanılan dilbilimsel öğelerin "kendine özgü doğasının" dışsal ve zihinden

bağımsız bir şey olmadığı yönünde Shaftesbury ve Hume'un ulaştığı sonuçları benimsememiz gerekiyor. Söz konusu dilbilimsel öğelerin kendine özgü doğası, Gestalt özelliklerini, neden-sonucu, "ortak bir amaca" yönelmiş "parçaların ilgisini", psişik sürekliliği ve bu türden diğer zihinsel özellikleri içeren bir perspektifler kompleksidir. Hume'un sözleriyle bitkilere, hayvan bedenlerine, yapay nesnelere veya "insan zihni"ne "atfettiğimiz kimlik" -nesneleri birbirinden ayırt eden özellikler dizisi- 17. yüzyıldaki öncellerinin tanımıyla "bilişsel yetiler"imiz tarafından oluşturulmuş "hayali bir kimlik"ten ibarettir. Geniş ölçüde paylaşılan bilişsel yetiler dikkate alındığında bu durum, özel bir vaka olarak iletişim de dahil karşılıklı etkileşim için bir engel oluşturmaz. Bu bakımdan sözcüklerin anlamsal özellikleri fonetik özelliklerine benzer görünür. Hiç kimse ben [ba] dediğimde ve siz bunu duyduğunuzda seçilen, içsel [ba] hecesine karşılık gelen zihinden bağımsız bir nesne olduğuna, belki moleküllerin hareketinden oluşan bir kuruluşun olduğuna inanacak kadar yanılğı içinde olamaz. Fakat daima bir evet/hayır meselesinden ziyade bir az/çok meselesi olan etkileşim yine de süregider.⁷¹

Bu konular hakkında söylenecek çok şey olsa da burada bunları ele almayacağım. Sadece bu durumda da Strawson'ın "aşırı derecede düalist sezgilerin" ve onunla birlikte "deneyimselin fiziksel olamayacağını bilecek kadar fiziksele ilişkin bilgimiz olduğu yönündeki kesinliğin" bir kenara bırakılması gerektiği sonucunda, ciddiye alınması halinde "radikal görüş"ün zihin ve dil felsefesini dönüştürebileceği iddiasında değerli bir taraf olabileceğini söyleyeceğim.

Son olarak Kartezyen bilimin merkezi örneğine, yani insan diline dönersek, Gassendi'nin dilin içsel doğasına ilişkin "kimyasal benzeri" bir anlayış geliştirme önerisi belirli bir başarıyla takip edildi.

Fakat Kartezyenleri ilgilendiren farklı bir şeydi: Humboldt'ün *kullanım* sözcüğünü vurgulayarak sonradan "sonlu araçların sonsuz kullanımı" olarak adlandırdığı dilin yaratıcı kullanımıydı bu.⁷²

Belirli koşullar -bilhassa yeni-Griceçi kullanımbilgisinde olduğu gibi bilgilendirici olması amaçlanan koşullar- altında dil kullanımına dair kurallar üzerine ilginç çalışmalar bulunmaktadır. Fakat bunun dilin normal kullanımını ne ölçüde kapsadığı hiç de açık değildir ve her koşulda dilin yaratıcı kullanımıyla ilgili Kartezyen soruları ele almaz. Dilin yaratıcı kullanımına ilişkin sorular yüzyıllar önce olduğu gibi bugün de bir gizem olmayı sürdürüyor ve pekâlâ insan zekâsının asla nüfuz edemeyeceği, daima karanlıkta kalacak o nihai sırlardan biri olduğu ortaya çıkabilir.

NOTLAR

Sunuş

- 1 Bütün referanslar için alıntıların alındığı bölümlere bakınız. Dil ile düşüncenin ilişkisi konusunda Chomsky bir zamanlar düşündüğünden daha yakın bir ilişkinin söz konusu olduğunu düşünse de Humboldt gibi ikisi arasında "özdeşlik" kuracak kadar güçlü bir ilişki olduğunu öne sürmenin gerekli olmadığını söylüyor. Chomsky'nin dil ve düşünce ilişkisini tartışırken öne çıkan Descartes ve Darwin de bu kadar ileri gitmezler.
- 2 Her ne kadar Chomsky E-dillerden, I-dillerle kıyaslama yoluyla bahsetse de bizzat E-diller fikrinin tutarlılığından ve dolayısıyla E-dillerin varlığından kuşku duyar. Kaleme aldığı birçok yazıda felsefecilerin E-dillerin tutarlılığına dair yaptıkları en temel varsayımları eleştirir ve gerekçelerini sunar.
- 3 Chomsky nihayetinde beyindeki süreçlere dayalı bir açıklamayı göz önüne alır ve bir soyutlama düzeyindeki araştırmaya dair bu hususu belirtirken, dilin bilimsel araştırmasında benimsenen yaklaşımın, diyelim böceklerin yön bulması konusundaki yaklaşımdan nasıl da farklı olmadığına işaret eder. Başka bir çalışmada Chomsky biyolojik destekleyici unsurların araştırılmasında bazı ilerlemelerin kaydedilmiş olabileceğinden söz eder; fakat araştırmanın nesnesi konusunda beyin bilimciler tarafından nasıl temelden yanlış bazı varsayımların ortaya konulmuş olabileceğini de vurgular. Bu son husus hakkında 2. Bölüm'de Charles Gallistel'in çalışmasına verdiği referansa bakınız.
- 4 Bu örneği Carol Rovane'e borçluyum. Bkz. Carol Rovane ve Akeel Bilgrami, "Mind, Language, and the Limits of Inquiry," *The Cambridge Companion to Chomsky* içinde, ed. James McGilvray (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), s. 181-203.
- 5 Bu noktayı aydınlatmak için bu bölümün sonunda Chomsky'nin, Peirce'in biyolojik değerlendirmelere başvurduğu bir argümanını tartıştığına değinmek gerekiyor. Söz konusu argümanda Peirce, özellikle (Chomsky'nin tamamen yanlış bulduğu) doğal seçilime dayalı evrimsel değerlendirmelere başvurur. Peirce'in bu argümanı, kabul edilebilir hipotezler ve bu hipotezlerle ilişkin sınırlar hakkındaki topyekûn yöntemsel iddiasını biyolojimizin sonucu olarak düşünmek gerekip gerekmediği konusunda ikircimli düşündüğünü akla getirmektedir.

- 6 Newton'dan önce de William Petty ve diğerleri "çetin" sorunun hareket olduğunu düşünüyordu.
- 7 Chomsky yıllar önce Smith'in bu yönünü vurgulayan ilk kişiydi. Çok daha yakınlarda Adam Smith'in bu yönünü ayrıntılı olarak akademi dünyasında Emma Rothschild, eleştiri alanında da Amartya Sen ele aldı.
- 8 Devletin haklı gösterilebileceği meseleler olduğu buna eklenebilir. Zira devlet yalnızca toplumun çeperine itilmişleri ve yoksullaştırılmışları değil bütün yurttaşları bu meselelerin çılgınlığından ve akibetinden koruyabilir. Örneğin çevre bu meselelerden biridir. Daha genel olarak devlet, yurttaşları, kapitalist toplumları etkisi altına alan kültürel enkazdan ve psikolojik çöküntüden (tek sözcükle "yabancılaşma" meselelerinden) koruyabilir.

Dil Nedir?

- 1 Charles Darwin, *The Descent of Man* (Londra: Murray, 1871), 3. Bölüm.
- 2 Ian Tattersall, *Masters of the Planet: The Search for Our Human Origins* (New York: Palgrave Macmillan, 2012), xi.
- 3 Bu terim bana aittir. Bkz. Noam Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use* (New York: Praeger, 1986). Fakat terimi, l-dil dışındaki dille ilgili bütün kavramlar gibi belirli bir anlam yüklemekten tanımladım.
- 4 Yanlış anlamanın bir kaynağı, erken dönem çalışmalarında "dil"in bazen giriş niteliğindeki açıklayıcı pasajlarda zayıf üretim terimleriyle tanımlanmış olması olabilir; buna karşın açıklanan nedenlerden ötürü söz konusu kullanım hemen nitelendirilmişti.
- 5 Ferdinand de Saussure, *Course in General Linguistics* (1916; repr., New York: Philosophical Library, 1959), 13-14; Leonard Bloomfield, "Philosophical Aspects of Language" (1942), *A Leonard Bloomfield Anthology* içinde, ed. Charles F. Hockett (Bloomington: Indiana University Press, 1970), 267-70; Bloomfield, *A Set of Postulates for the Science of Language* (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1926); Bloomfield, "A Set of Postulates for the Science of Language," *Language* 2, no. 3 (1926): 153-64; William Dwight Whitney, *The Life and Growth of Language: An Outline of Linguistic Science* (Londra: King, 1875); Edward Sapir, *Language: An Introduction to the Study of Speech* (New York: Harcourt, Brace, 1921), s. 8.

- 6 Martin Joos'un yorumları için bkz. *Readings in Linguistics: The Development of Descriptive Linguistics in America Since 1925*, ed. Martin Joos (Washington, D.C.: American Council of Learned Societies 1958).
- 7 Zellig Harris, *Methods in Structural Linguistics* (Chicago: University of Chicago Press, 1951).
- 8 Bana kalırsa bu bir gerilemeyi temsil ediyor, çünkü temelden farklı olan yeterlilik ile performans kavramlarını -yani kabaca bildiğimiz şey ile yaptığımız şeyi- birbirine karıştırır. Harris'in sistemi ise bu hataya düşmez.
- 9 Dan Dediu ve Stephen C. Levinson, "On the Antiquity of Language: The Reinterpretation of Neandertal Linguistic Capacities and Its Consequences," *Frontiers in Psychology* 4, no. 397 (2013): 1-17, doi: 10.3389/fpsyg.2013.00397.
- 10 Galileo Galilei, *Dialogue Concerning the Two Chief World Systems* (1632), end of "The First day."
- 11 Bu konuda referanslar ve tartışmalar için bkz. Noam Chomsky, *Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rationalist Thought*, 3. Baskı, ed. James McGilvray'in giriş yazısıyla (Cambridge: Cambridge University Press 2009).
- 12 Wilhelm von Humboldt, *On Language: On the Diversity of Human Language Construction and Its Influence on the Mental Development of the Human Species*, çev. Peter Heath (1836; New York: Cambridge University Press, 1988), s. 91.
- 13 Otto Jespersen, *The Philosophy of Grammar* (New York: Holt, 1924).
- 14 Mariacristina Musso ve diğerleri, "Broca's Area and the Language Instinct," *Nature Neuroscience* 4 (2003): 774-81, doi:10.1038/nn1077.
- 15 Neil Smith, *Chomsky: Ideas and Ideals*, 2. Baskı. (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 136. Ayrıca bkz. Neil Smith ve Ianthi-Maria Tsimpli, *The Mind of a Savant: Language Learning and Modularity* (Cambridge: Blackwell, 1995).
- 16 Robert C. Berwick, Paul Pietroski, Beracah Yankama ve Noam Chomsky, "Poverty of the Stimulus Revisited," *Cognitive Science* 35, no. 7 (2011): s. 1207-42, doi:10.1111/j.1551-6709.2011.01189.x.
- 17 W. Tecumseh Fitch, "Speech Perception: A Language-Trained Chimpanzee Weighs In," *Current Biology* 21, no.14 (2011): RS43-46, doi:10.1016/j.cub.2011.06.035.

- 18 Charles Fernyhough, "The Voices Within: The Power of Talking to Yourself," *New Scientist*, June 3, 2013, s. 32-35.
- 19 William Uzgalis, "John Locke," *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2012, ed.) içinde, ed. Edward N. Zalta, <http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/locke/>.
- 20 Tue Trinh, "A Constraint on Copy Deletion," *Theoretical Linguistics* 35, nos. 2-3 (2009): s. 183-227. Sadece ilk-birleşen kopyanın dışsallaştırıldığı "örtük işlemler" de dahil olmak üzere başka bir dizi sorunun ortaya çıkmasına neden olan birçok meseleyi de burada bir kenara bırakacağım.
- 21 Patricia S. Churchland, W. V. O. Quine, *Word and Object* kitabına önsöz (1960; repr., Cambridge, Mass.: MIT Press, 2013), s. xiii.
- 22 Luigi Rizzi, *Issues in Italian Syntax* (Dordrecht: Foris, 1982).

Neyi Anlayabiliriz?

- 1 Owen Flanagan, *The Science of the Mind*, 2. baskı (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1991), s. 313. Aynı zamanda bkz. "New Mysterianism," Wikipedia, http://en.wikipedia.org/wiki/New_Mysterianism.
- 2 Noam Chomsky, "Problems and Mysteries in the Study of Human Language," *Language in Focus: Foundations, Methods and Systems: Essays in Memory of Yehoshua Bar-Hillel* içinde, ed. Asa Kasher (Boston: Reidel, 1976), s. 281-358. Genişletilmiş bir versiyonu için bkz. Chomsky, *Reflections on Language* (New York: Pantheon, 1975), 4. Bölüm.
- 3 Noam Chomsky, *Language and Mind* (New York: Harcourt, Brace & World, 1968), s. 78-79.
- 4 Michael D. Gershon, *The Second Brain: The Scientific Basis of Gut Instinct and a Groundbreaking New Understanding of Nervous Disorders of the Stomach and Intestine* (New York: HarperCollins, 1998).
- 5 Bu konu ve daha ileride tartışılan bazı başka meseleler hakkında daha fazla bilgi için 4. Bölüm'e bakınız.
- 6 Bertrand Russell, *The Analysis of Matter* (New York: Harcourt, Brace, 1927), 37. Bölüm; C. I. Lewis, *Mind and the World-Order: Outline of a Theory of Knowledge* (New York: Scribner, 1929).

- 7 Galen Strawson, *The Evident Connexion: Hume on Personal Identity* (Oxford: Oxford University Press, 2011), s. 56.
- 8 A.g.e., 3. Kısım.
- 9 John Locke, "Mr. Locke's Reply to the Bishop of Worcester's [Edward Stillingfleet] Answer to his Second Letter," *The Works of John Locke in Nine Volumes* içinde, 12. edisyon (Londra: Rivington, 1824), 3:191, <http://oll.libertyfund.org/titles/1724>, şu eserde tartışılıyor: Andrew Janiak, *Newton as Philosopher* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s. 121.
- 10 Janiak, *Newton as Philosopher*, s. 9-10, s. 39.
- 11 Locke'un iddiası ve bu düşüncenin 18. yüzyıl boyunca gelişip Priestley'in önemli eserinde zirveye çıkması konusunda bkz. John W. Yolton, *Thinking Matter: Materialism in Eighteenth-Century Britain* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983); daha ayrıntılı şekilde ele alınışı için 4. Bölüm'e bakınız.
- 12 Charles Darwin, Notebook C166, 1838, *Charles Darwin's Notebooks, 1836-1844: Geology, Transmutation of Species, Metaphysical Enquiries* içinde, ed. Paul H. Barrett ve diğerleri (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), s. 291, <http://darwin-online.org.uk/content/frameset?viewtype=image&itemID=CUL-DAR122-&keywords=brain+the+of+secrection&pageseq=148>.
- 13 Paul Churchland, "Betty Crocker's Theory," John R. Searle'ün *The Rediscovery of the Mind* adlı kitabı hakkında inceleme, *London Review of Books*, 12 Mayıs 1994, s. 13-14. Churchland, Searle'ün görüşlerini tamamen açık olduğu söylenemeyecek biçimde Descartes'in görüşleriyle bağlantılandırır. Burada sorun kısmen mekanik felsefenin ve akibetinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanıyor. Priestley and diğerleri hakkında bkz. Yolton, *Thinking Matter*; aynı zamanda 4. Bölüm'e bakınız.
- 14 Vernon B. Mountcastle, "Brain Science at the Century's Ebb", "The Brain" içinde, özel sayı, *Dædalus* 127, no. 2 (1998): 1.
- 15 Charles R. Gallistel ve Adam Philip King, *Memory and the Computational Brain: Why Cognitive Science Will Transform Neuroscience* (Malden, Mass.: Wiley-Blackwell, 2009).
- 16 Thomas Nagel, "The Core of 'Mind and Cosmos'", *New York Times*, 18 Ağustos 2013; Nagel, *Mind and Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian*

Conception of Nature Is Almost Certainly False (New York: Oxford University Press, 2012).

- 17 David Hume, *The History of England* (1756), s. 6: 71. B    .
- 18 Udo Thiel, *The Early Modern Subject: Self-Consciousness and Personal Identity from Descartes to Hume* (Oxford: Oxford University Press, 2011).
- 19 Donald D. Hoffman, *Visual Intelligence: How We Create What We See* (New York: Norton, 1998), s.159.
- 20 Richard Lewontin, "The Evolution of Cognition: Questions We Will Never Answer," *An Invitation to Cognitive Science*, 4. Cilt, *Methods, Models, and Conceptual Issues* i  nde, ed. Don Scarborough and Saul Sternberg, 2. baskı (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998), s. 108-32.
- 21 Marc Hauser ve di  erleri, "The Mystery of Language Evolution," *Frontiers in Psychology* 5, no. 401 (2014): s. 1-12, doi:10.3389/fpsyg.201400401.
- 22 Laura-Ann Petitto, "How the Brain Begets Language," *The Cambridge Companion to Chomsky* i  nde, ed. James McGilvray (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), s. 86.
- 23 Peter Strawson, "On Referring," *Mind* 59, no. 235 (1950): s. 320-44; Julius Moravcsik, "Aitia as Generative Factor in Aristotle's Philosophy," *Dialogue* 14 no. 4 (1975): s. 622-36; Akeel Bilgrami, *Belief and Meaning: The Unity and Locality of Mental Content* (Oxford: Blackwell, 1992).
- 24 Aristotle, *Metaphysics*, book 8:3; *De Anima*, kitap 1:1.
- 25 Noam Chomsky, "Notes on Denotation and Denoting," *From Grammar to Meaning: The Spontaneous Logicality of Language* i  nde, ed. Ivano Caponigro ve Carlo Cecchetto (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), s. 38-45 ve orada zikredilen kaynaklar.
- 26 Ben Lazare Mijuskovic, *The Achilles of Rationalist Arguments* (The Hague: Nijhoff, 1974) adlı kitapta zikredilmi  tir.
- 27 John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (1689), kitap 2, 27. B    .
- 28 Kadınlar hakkında bkz. Linda K. Kerber, "Why Diamonds Really Are a Girl's Best Friend: Another American Narrative," *Daedalus* 141, no. 1 (2012): s. 89-100; ve *Taylor v. Louisiana*, 419 U.S. 522 (1975). Afro-Amerikalılar hakkında

bkz. Douglas Blackmon, *Slavery by Another Name: The Re-Enslavement of Black Americans from the Civil War to World War II* (New York: Doubleday, 2008); ve Michelle L. Alexander, *The New Jim Crow: Mass Incarceration in the Age of Colorblindness*, gözden geçirilmiş baskı (New York: New Press, 2012). Yabancılar hakkında bkz. *Rasul v. Myers*, Court of Appeals, District of Columbia Circuit, Ocak 2008, Nisan 2009. Şirketler hakkında bkz. şu kitaptaki kaynaklar: Noam Chomsky, *Hopes and Prospects* (Chicago: Haymarket, 2010), s. 30-31; ve David Ellerman, "Workplace Democracy and Human Development: The Example of the Postsocialist Transition Debate", *Journal of Speculative Philosophy* 24, no. 4 (2010): s. 333-53.

- 29 Dagfinn Føllesdal, "Indeterminacy and Mental States," *Perspectives on Quine* içinde, ed. Robert Barrett ve Roger Gibson (Cambridge: Blackwell, 1990), s. 98-109.
- 30 Charles R. Gallistel, "Representations in Animal Cognition: An Introduction," *Cognition* 37, nos. 1-2 (1990): s. 1-22.
- 31 Daniel C. Dennett, "Sakes and Dints," *Times Literary Supplement*, 2 Mart 2012.
- 32 Noam Chomsky, "Derivation by Phase," *Ken Hale: A Life in Language* içinde, ed. Michael J. Kenstowicz (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2001), s. 1-52.
- 33 Thiel, *Early Modern Subject*.
- 34 Colin McGinn'in çeşitli kitaplara ve makalelerde giriştiği bir inceleme. Bunlar arasında bkz. *Basic Structures of Reality: Essays in Meta-Physics* (New York: Oxford University Press, 2011).
- 35 Susan Carey, *The Origin of Concepts* (Oxford: Oxford University Press, 2011).
- 36 Kaynaklar için 4. Bölüm'e bakınız.
- 37 David Hilbert, "Logic and the Knowledge of Nature" (1930), *From Kant to Hilbert: A Source Book in the Foundations of Mathematics* içinde, ed. William B. Ewald (New York: Oxford University Press, 2005), 2:1157-65. Bu referans için Richard Larson'a teşekkürü borç bilirim.
- 38 David Deutsch, *The Beginning of Infinity: Explanations That Transform the World* (New York: Viking, 2011); David Albert, "Explaining it All: How We Became the Center of the Universe," *New York Times*, 12 Ağustos 2011.
- 39 Chomsky, *Language and Mind*.

- 40 Juan Huarte de San Juan, *Examen de ingenios para las ciencias* (The examination of men's wits; 1575-1594). Bkz. Noam Chomsky, *Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rationalist Thought*, 3. baskı, ed., James McGilvray'in girişiyle (Cambridge: Cambridge University Press, 2009); ve Javier Virués Ortega, "Juan Huarte de San Juan in Cartesian and Modern Psycholinguistics: An Encounter with Noam Chomsky," *Psicothema* 17, no. 3 (2005): 436-40, <http://www.psicothema.com/pdf/3125.pdf>.

Ortak Fayda Nedir?

- 1 Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, ed. Edwin Cannan (1776; Chicago: University of Chicago Press, 1976), 5. Kitap, 1. Bölüm, 3. Kısım, 2. Mad. (ii, 302-3).
- 2 Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (1759; New York: Penguin, 2009); "vile maxim": Smith, *Wealth of Nations*, 3. Kitap, 4. Bölüm (i, 437).
- 3 Rudolf Rocker, *Anarcho-Syndicalism: Theory and Practice* (Londra: Secker and Warburg, 1938).
- 4 Nathan Schneider, "Introduction: Anarcho-Curious? Or, Anarchist America," *On Anarchism* içinde, Noam Chomsky (New York: New Press, 2013), s. xi.
- 5 United States Army, School of the Americas, Mayıs 1999, zikreden Adam Isacson ve Joy Olson, *Just the Facts: A Civilian's Guide to U.S. Defense and Security Assistance to Latin America and the Caribbean* (Washington, D.C.: Latin America Working Group, 1999).
- 6 John H. Coatsworth, "The Cold War in Central America, 1975-1991", *The Cambridge History of the Cold War* içinde, 3. cilt, *Endings*, ed. Melvyn P. Leffler ve Odd Arne Westad (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), s. 221.
- 7 David Ellerman, *Property and Contract in Economics: The Case for Economic Democracy* (Cambridge: Blackwell, 1992).
- 8 Biörn Maybury-Lewis, *The Politics of the Possible: The Brazilian Rural Workers' Trade Union Movement, 1964-1985* (Philadelphia: Temple University Press, 1994).
- 9 Martin Gilens, *Affluence and Influence: Economic Inequality and Political Power in America* (Princeton, N.J.: Princeton University Press,

- 2012); Larry M. Bartels, *Unequal Democracy: The Political Economy of the New Gilded Age* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2010).
- 10 Elizabeth Rosenthal, "Health Care's Road to Ruin," *New York Times*, 21 Aralık 2013; Gardiner Harris, "In American Health Care, Drug Shortages Are Chronic," *New York Times*, 31 Ekim 2004.
- 11 Kaiser Health Tracking Poll, Nisan 2009. Anketler hakkında bkz. Noam Chomsky, *Failed States: The Abuse of Power and the Assault on Democracy* (New York: Metropolitan Books/Holt, 2006), 6. Bölüm, Anayasal hak için bkz. Robert H. Wiebe, *Self-Rule: A Cultural History of American Democracy* (Chicago: University of Chicago Press, 1995), s. 239.
- 12 Conor Gearty, *Liberty and Security* (Malden, Mass.: Polity, 2013).
- 13 Alıntılar için bkz. Robert B. Westbrook, *John Dewey and American Democracy* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1991).
- 14 Mill'in görüşleri ve diğer ilişkili görüşler için bkz. David Ellerman, "Workplace Democracy and Human Development: The Example of the Postsocialist Transition Debate," *Journal of Speculative Philosophy* 24, no. 4 (2010): 333-53.
- 15 Norman Ware, *The Industrial Worker, 1840-1860: The Reaction of the American Industrial Society to the Advance of the Industrial Revolution* (1924; yeni baskı, Chicago: Quadrangle Books, 1964).
- 16 Diğerlerinin yanı sıra bkz. Lawrence Goodwyn, *The Populist Moment: A Short History of the Agrarian Revolt in America* (New York: Oxford University Press, 1978).
- 17 Jonathan Rose, *The Intellectual Life of the British Working Classes* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2002).
- 18 Walter Lippmann, *The Phantom Public, The Essential Lippmann: A Political Philosophy for Liberal Democracy* içinde, ed. Clinton Rossiter ve James Lare (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982), s. 91-92; Edward Bernays, *Propaganda* (New York: Liveright, 1928); Harold Lasswell, "Propaganda", *Encyclopedia of the Social Sciences* içinde, ed. Edwin Seligman (New York: Macmillan, 1937); Michel J. Crozier, Samuel P. Huntington ve Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission* (New York: New York University Press, 1975).

- 19 Jonathan Elliot, ed., *The Debates in the Several State Conventions on the Adoption of the Federal Constitution, 1787*, <http://oll.libertyfund.org/titles/1904>. Madison ve kaynaklar hakkında daha fazla referans için, bkz. Noam Chomsky, "Consent Without Consent: Reflections on the Theory and Practice of Democracy," *Cleveland State Law Review* 44, no. 4 (1996): s. 415-37.
- 20 John Foster Dulles ile Allen Dulles arasındaki telefon konuşması, 19 Haziran 1958, "Minutes of Telephone Conversations of John Foster Dulles and Christian Herter," Eisenhower Presidential Library, Museum, and Boyhood Home, Abilene, Kansas.
- 21 Lance Banning, *The Sacred Fire of Liberty: James Madison and the Founding of the Federal Republic* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1995), s. 245, zikreden Gordon S. Wood, *The Creation of the American Republic, 1776-1787* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1969).
- 22 Banning, *Sacred Fire of Liberty*, s. 333.
- 23 Christopher Hill, *The World Turned Upside Down: Radical Ideas During the English Revolution* (New York: Penguin, 1975), s. 60.
- 24 Zikreden Charles Sellers, *The Market Revolution: Jacksonian America, 1815-1846* (New York: Oxford University Press, 1991) s. 269-70.

Doğanın Gizemleri: Ne Kadar Derinde Gizli?

- 1 David Hume, *The History of England* (1756), 6: 71. Bölüm; John Locke, *An Essay Concerning Human Understanding* (1689), 4. Kitap, 3. Bölüm. Locke'un nedenleri elbette Hume'unkilerle aynı değildi ve cismin veya zihnin (ruh) doğasını kavramamızı önleyen "duyumsama ve düşünmekten aldığımız basit fikirler"ın sınırlarına dayanıyordu.
- 2 Renée Baillargeon, "Innate Ideas Revisited: For a Principle of Persistence in Infants' Physical Reasoning", *Perspectives on Psychological Science* 3 (2008): s. 2-13.
- 3 I. Bernard Cohen, *Revolution in Science* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985), s. 155.
- 4 Ernan McMullin, *Newton on Matter and Activity* (Notre Dame, Ind.: Notre Dame University Press, 1978), s. 52 ve izleyen sayfalar. McMullin, Newton'un

"mekanik", "ruh" ve diğer terimlerin kullanımı arasında gidip gelmesi nedeniyle "Newton'u 'mekanik felsefe'nin bir taraftarı olarak görmenin yanıltıcı" olduğu sonucuna varır (73).

- 5 Locke, *Essay Concerning Human Understanding*; ve Edward Stillingfleet ile yazışmalar, zikreden Ben Lazare Mijuskovic, *The Achilles of Rationalist Arguments* (The Hague: Nijhoff, 1974), s. 73. Priestley'in önemli çalışmasıyla zirveye çıkan (daha sonra ele alınacak) 18. yüzyıl boyunca "Locke'un iddiası"nın gelişimi üzerine bkz. John Yolton, *Thinking Matter: Materialism in Eighteenth-Century Britain* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983).
- 6 Pierre-Jean-George Cabanis, *On the Relations Between the Physical and Moral Aspects of Man*, 1. cilt (1802; Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1981).
- 7 Zikreden V. S. Ramachandran ve Sandra Blakeslee, *Phantoms in the Brain: Probing the Mysteries of the Human Mind* (New York: Morrow, 1998), s. 227.
- 8 Isaac Newton, *Principia*, General Scholium (1713).
- 9 E. J. Dijksterhuis, *The Mechanization of the World Picture: Pythagoras to Newton*, çev. C. Dikshoorn (Oxford: Clarendon Press, 1961; yeniden basım, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1986), s. 479-80.
- 10 A.g.e., 488; From Isaac Newton to Richard Bentley, 1693, *Newton: Philosophical Writings* içinde, ed. Andrew Janiak (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 102-3.
- 11 Daha ayrıntılı bir analiz için, bkz. McMullin, *Newton on Matter and Activity*, 3. Bölüm.
- 12 Thomas Nagel, "Searle: Why We Are Not Computers," *Other Minds: Critical Essays*, 1969-1994 içinde (New York: Oxford University Press, 1995), 106.
- 13 "Açıklama gediği" hakkında çeşitli perspektifler için bkz. Galen Strawson ve diğerleri, *Consciousness and Its Place in Nature: Does Physicalism Entail Panpsychism?*, ed. Anthony Freeman (Charlottesville, Va.: Imprint Academic, 2006).
- 14 Thomas Kuhn, *The Copernican Revolution: Planetary Astronomy in the Development of Western Thought* (New York: Random House, 1957), s. 259; Heinrich Hertz, zikreden McMullin, *Newton on Matter and Activity*, s. 124.
- 15 Dijksterhuis, *Mechanization of the World Picture*, s. 489.

- 16 Richard H. Popkin, *The History of Scepticism from Erasmus to Spinoza* (Berkeley: University of California Press, 1979), s. 139-40, 213.
- 17 Bertrand Russell, *Analysis of Matter* (New York: Harcourt, Brace, 1927; yeniden basım, New York: Dover, 1954), s. 18-19, 162.
- 18 Paul Dirac, *Principles of Quantum Mechanics* (Oxford: Clarendon Press, 1930), s. 10. Bu referans için John Frampton'a teşekkürü borç bilirim.
- 19 Peter Machamer, "Introduction" ve "Galileo's Machines, His Mathematics, and His Experiments," *The Cambridge Companion to Galileo* içinde, ed. Peter Machamer (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), s. 17, 69.
- 20 Zikreden Pietro Redondi, "From Galileo to Augustine," a.g.e., s. 175-210.
- 21 Daniel Stoljar, *Ignorance and Imagination: The Epistemic Origin of the Problem of Consciousness* (Oxford: Oxford University Press, 2006). Newton'un madde ve hareket sorunlarına bilimsel (yani mekanik) bir çözüm olabileceğini umduğunu hatırlayın.
- 22 Bu konular hakkında, bkz. Noam Chomsky, *Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rationalist Thought*, 3. baskı, James McGilvray'in girişiyle (Cambridge: Cambridge University Press, 2009); ve Chomsky, *Language and Mind* (New York: Harcourt, Brace & World, 1968), 1. Bölüm. Özellikle Géraud de Cordemoy ve diğerlerinin "başka zihinler" üzerine deneysel programlarında aşikâr olduğu gibi meselelerin özgür eylemin belirsizliğinin çok ötesine gittiğine dikkat çekmekte fayda var (bkz. *Cartesian Linguistics*).
- 23 René Descartes'tan İsveç Kraliçesi Christina'ya, 1647, *Principia Philosophiæ* içinde, 8. Cilt, *Oeuvres de Descartes*, ed. Charles Adam ve Paul Tannery (Paris: Cerf, 1905). Tartışma için, bkz. Tad Schmaltz, *Malebranche's Theory of the Soul: A Cartesian Interpretation* (New York: Oxford University Press, 1996), s. 204 ve izleyen sayfalar.
- 24 Noam Chomsky, "Turing on the 'Imitation Game'", *The Turing Test: Verbal Behavior as the Hallmark of Intelligence* içinde, ed. Stuart Schieber (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2004), s. 317-21.
- 25 Desmond Clarke, *Descartes's Theory of Mind* (Oxford: Clarendon Press, 2003), s. 12. Ayrıca *Meditations*'ın amacı hakkında bkz. René Descartes'tan Marin Mersenne'e, 1641, zikreden Margaret Wilson, *Descartes* (Boston: Routledge and Kegan Paul, 1978), s. 2.

- 26 Clarke, *Descartes's Theory of Mind*, 258.
- 27 Nancy Kanwisher ve Paul Downing, "Separating the Wheat from the Chaff," *Science*, 2 Ekim 1998, s. 57-58; Newton, General Scholium.
- 28 Eric R. Kandel ve Larry R. Squire, "Neuroscience," *Science*, 10 Kasım 2000, s. 1113-20.
- 29 Charles R. Gallistel, "Neurons and Memory," *Conversations in the Cognitive Neurosciences* içinde, ed. Michael S. Gazzaniga (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1997), s. 71-89; Gallistel, "Symbolic Processes in the Insect Brain," *An Invitation to Cognitive Science* içinde, 4. Cilt, *Methods, Models, and Conceptual Issues*, ed. Don Scarborough ve Saul Sternberg, 2. baskı (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1998), s.1-51.
- 30 Semir Zeki, "Art and the Brain," *Daedalus* 127, no. 2 (1998): s. 71-104.
- 31 Nagel, "Searle," s. 106. "Sinir sistemi ve organizmanın geri kalanı arasındaki keskin mantıksal ayrım" hakkında uyarı niteliğinde açıklamalar için bkz. Charles Rockland, "The Nematode as a Model Complex System" (ön rapor [LIDS-WP-1865], Laboratory for Information and Decisions Systems, MIT, 14 Nisan 1989), s. 30.
- 32 John Henry, "Occult Qualities and the Experimental Philosophy: Active Principles in Pre-Newtonian Matter Theory," *History of Science* 24 (1986): s. 335-81; Alan Kors, "The Atheism of D'Holbach and Naigeon," *Atheism from the Reformation to the Enlightenment* içinde, ed. Michael Hunger ve David Wootton (Oxford: Clarendon Press, 1992), s. 273-300; Locke, *Essay Concerning Human Understanding*; Yolton, *Thinking Matter*, s. 199. Voltaire ve Kant için, bkz. McMullin, *Newton on Matter and Activity*, s. 113, 122-23 (Kant, *Metaphysical Foundations of Natural Science* [1786]); Michael Friedman, "Kant and Newton: Why Gravity Is Essential to Matter," *Philosophical Perspectives on Newtonian Science* içinde, ed. Phillip Bricker ve R. I. G. Hughes (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1990), s. 185-202; ve Howard Stein, "On Locke, 'the Great Huygenius, and the Incomparable Mr. Newton,'" a.g.e., s. 17-48. Friedman, Newton ile Kant arasında hiçbir çelişki olmadığını öne sürer, çünkü "asli" sözcüğüyle aynı şeyi kastetmemişlerdir, çünkü Kant Newton'un metafiziğini terk etmiş ve "metafizikte Kopernik devrimi"nde epistemolojik bir konuyu gündeme getirmiştir.

- 33 Friedrich Lange, *Geschichte des Materialismus und Kritik seiner Bedeutung in der Gegenwart* (1865), genişletilmiş 3. baskı, *The History of Materialism and Criticism of Its Present Importance* (Londra: Kegan Paul, Trench, Trubner, 1925).
- 34 Alexandre Koyré, *From the Closed World to the Infinite Universe* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1958), s. 210.
- 35 George V. Coyne, "The Scientific Venture and Materialism: False Premises," *Space or Spaces as Paradigms of Mental Categories* içinde (Milan: Fondazione Carlo Erba, 2000), s. 7-19.
- 36 Russell, *Analysis of Matter*, 37. Bölüm. Russell bilişsel yönleri bakımından algıların "dünyanın nedensel iskeletine" nasıl özümselediğini ortaya koymamıştı ve bu da matematikçi Max Newman'ın karşı argümanına karşı onu savunmasız bırakmıştı (Russell'dan Newman'a, 24 Nisan 1928, *The Autobiography of Bertrand Russell* içinde, 2. cilt, 1914-1944 [Boston: Little Brown, 1967]).
- 37 Demokritos, zikreden Erwin Schrödinger, *Nature and the Greeks* (Cambridge: Cambridge University Press, 1954), s. 89. Bu referans için Jean Bricmont'a teşekkürü borç bilirim.
- 38 Daniel Stoljar ve Yujin Nagasawa, "Introduction," *There's Something About Mary: Essays on Phenomenal Consciousness and Frank Jackson's Knowledge Argument* içinde, ed. Peter Ludlow, Yujin Nagasawa ve Daniel Stoljar (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2004), s. 1-36.
- 39 Hume hakkında, bkz. John Mikhail, "Rawls' Linguistic Analogy: A Study of the 'Generative Grammar' Model of Moral Theory Described by John Rawls in *A Theory of Justice*" (Doktora tezi, Cornell University, 2000); Mikhail, *Elements of Moral Cognition: Rawls' Linguistic Analogy and the Cognitive Science of Moral and Legal Judgment* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011); ve Mikhail, "Universal Moral Grammar: Theory, Evidence, and the Future," *Trends in Cognitive Sciences* 11, no. 4 (2007): s. 143-52. "Bilince erişilebilirlik" doktrininin ilgisizliği (ve hatta ifade edildiği şekliyle tutarsızlığı) hakkında, bkz. Noam Chomsky, *Reflections on Language* (New York: Pantheon, 1975); Chomsky, *Rules and Representations* (New York: Columbia University Press, 1980); ve Chomsky, *New Horizons in the Study of Language and Mind* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000). İlginç

- vakalarda bilinç için erişilemez olan görsel algı kuralları için bkz. Donald D. Hoffman, *Visual Intelligence: How We Create What We See* (New York: Norton, 1998).
- 40 Frank Jackson, "What Mary Didn't Know" ve "Postscript," *There's Something About Mary* içinde, ed. Ludlow, Nagasawa ve Stoljar, s. xv-xix, 410-42.
- 41 Charles S. Peirce, "The Logic of Abduction," *Essays in the Philosophy of Science* içinde, ed. V. Tomas (New York: Liberal Arts Press, 1957). Peirce'in önerileri ve "tahmin etme içgüdüleri"mizin bizi doğru teorilere yönlendirdiği konusundaki temelsiz (ve mantıksız) inancının dayandığı doğal seçilime başvuran yanlış düşünceleri hakkında tartışma için, bkz. Chomsky, *Language and Mind*, s. 90 ve izleyen sayfalar.
- 42 Alıntılaman Wilson, *Descartes*, s. 95.
- 43 David Hume, *An Inquiry Concerning Human Understanding* (1772), Cilt 2.1. Felsefenin bilimden ayrılmasından önce makul düzeyde açık bir tasarı olan şeyi formüle etmek yönündeki kuşkulu modern çabalar hakkında bkz. Chomsky, *New Horizons in the Study of Language and Mind*, s. 79-80, 144-45 ve genel olarak 5. ve 6. Bölümler (yeniden basım *Mind* 104 [1995]: s. 1-61).
- 44 Joseph Black hakkında, bkz. Robert E. Schofield, *Mechanism and Materialism: British Natural Philosophy in an Age of Reason* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1970), s. 226; William Brock, *The Norton History of Chemistry* (New York: Norton, 1993), s. 27; ve Arnold Thackray, *Atoms and Powers* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970), s. 37-38, 276-77.
- 45 Brock, *Norton History of Chemistry*. Kaynaklar ve daha fazla tartışma için, bkz. Chomsky, *New Horizons in the Study of Language and Mind*; Noam Chomsky, *Knowledge of Language: Its Nature, Origins, and Use* (New York: Praeger, 1986), s. 251-52; ve David Lindley, *Boltzmann's Atom: The Great Debate That Launched a Revolution in Physics* (New York: Free Press, 2001). Bazıları kuantum teorik birleştirme başarılı olsa bile kısmen "pratik üstesinden gelme sorunları" nedeniyle "bir anlamda kimyayı [yenil] fiziğe indirgeme programının başarısız" olacağını ileri sürer. (Maureen Christie ve John Christie, "Laws' and 'Theories' in Chemistry Do Not Obey the Rules", *Of Minds and Molecules: New Philosophical Perspectives on Chemistry*

içinde, ed. Nalin Bhushan ve Stuart Rosenfield [Oxford: Oxford University Press, 2000], s. 34-50).

46 Russell, *Analysis of Matter*, s. 388.

47 Bkz. not 39. Bazen yanlış anlama ve çarpıtma gerçeküstü boyutlara ulaşır. Bazı sarsıcı örnekler için, bkz. Noam Chomsky, "Symposium on Margaret Boden, *Mind as Machine: A History of Cognitive Science*, Oxford, 2006," *Artificial Intelligence* 171 (2007): s. 1094-1103. "Rijitlik kuralı ve [Shimon] Ullman teoremi" hakkında bkz. Hoffman, *Visual Intelligence*, 159. Söylemeye bile gerek yok bu kural bilinç tarafından erişilmezdir.

48 Vernon B. Mountcastle, "Brain Science at the Century's Ebb", "The Brain" özel sayısı içinde, *Dædalus* 127, no. 2 (1998): 1. Kaynaklar için bkz. Chomsky, *New Horizons in the Study of Language and Mind*, 5. Bölüm.

49 Joseph Priestley, "Materialism," *Disquisitions Relating to Matter and Spirit* (1777), *Priestley's Writings on Philosophy, Science, and Politics* içinde, ed. John Passmore (New York: Collier-Macmillan, 1965).

50 Newton öncesinde, özellikle *Objections to the Meditations*'ta benzer fikirler boy gösterir; burada eleştirmenler Descartes'a "vahiy olmaksızın ... Tanrı'nın bazı bedenlere şüphe etmesini, düşünmesini vs. sağlayan bir yeti veya özellik yerleştirmedeğini" nasıl bilebileceğini sorarlar. (Catherine Wilson, "Commentary on Galen Strawson", Strawson ve diğerleri, *Consciousness and Its Place in Nature* içinde, s. 178).

51 Priestley, "Materialism." Daha sonraki tartışmalar için bkz. Yolton, *Thinking Matter*, s. 113. Julien Offrey de La Mettrie farklı bir çerçevede olsa da bir nesil öncesinde benzer sonuçlar çıkarmıştır, ama yanıtlamaya kalktığı Kartezyen argümanlara değinmemiştir. Aynısı Gilbert Ryle ve diğer modern girişimler için de doğrudur. Bu konu hakkındaki tartışmalar için bkz. Chomsky, *Cartesian Linguistics*.

52 Tartışmalar ve örnekler için bkz. Chomsky, *New Horizons in the Study of Language and Mind*. "Hiperdüalizm" için bkz. Galen Strawson, "Realistic Monism: Why Physicalism Entails Panpsychism," Strawson ve diğerleri, *Consciousness and Its Place in Nature* içinde, s. 3-31.

53 Thackray, *Atoms and Powers*, s. 190. Thackray'ın vardığı sonuca göre Priestley'nin "Newtoncu konumun bu kadar aşırı şekilde geliştirilmesini" hoş karşılamasının nedenleri temelde teolojiktir.

54 Yolton, *Thinking Matter*, s. 114.

55 A.g.e., s. 125. Konu hakkında tartışma için bkz. bölüm 5 ve 6. Yolton "Britanya'dan bir La Mettrie" çıkmadığını yazar, fakat bence bu yaklaşım La Mettrie'nin katkısını abartmaktadır. Bkz. not 51.

56 Nagel, "O'Shaughnessy: The Will," *Other Minds* içinde, s. 94.

57 Strawson, "Realistic Monism" ve "Panpsychism? Reply to Commentators with a Celebration of Descartes", Strawson ve diğerleri, *Consciousness and Its Place in Nature* içinde, s. 3-31, 184-280. Baskı hataları düzeltilmiştir (Strawson, kişisel yazışmalar). Daha fazla tartışma için bu kitaptaki denemelere başvurabilirsiniz.

58 Strawson, "Realistic Monism", "Panpsychisms" ve yorumlar.

59 Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1965), s.199-200; çok daha geniş bir tartışma için, bkz. Chomsky, *Cartesian Linguistics*. Ampirist fikirler teorisinin Reid ve diğerleri tarafından yorumlanışının doğruluğu hakkında bkz. John Yolton, *Perceptual Acquaintance from Descartes to Reid* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984), 5. Bölüm.

60 Stephen Yablo, "The Real Distinction Between Mind and Body," *Canadian Journal of Philosophy*, ek. 16 (1990): s. 149-201.

61 Alıntılar için bkz. Strawson, "Realistic Monism" ve "Panpsychism."

62 Bu paragraftaki alıntılar için bkz. Daniel Stoljar, "Physicalism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* içinde (Güz 2001), ed. Edward N. Zalta, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2001/entries/physicalism/>.

63 Stoljar, *Ignorance and Imagination*, s. 56, 58.

64 A.g.e., s.17 ve izleyen sayfalar, 56-57, 104. Stoljar "geleneksel sorun"un *Meditations*'tan (45) türetildiğini ve dolayısıyla bilimlere ait bir sorun olmadığını anlar. Fakat bu üzerinde uzlaşmış bir okuma olsa da ele aldığımız nedenlerden dolayı kuşkuludur.

65 A.g.e., 4. Bölüm.

66 Daniel Stoljar, "Comments on Galen Strawson" Strawson ve diğerleri, *Consciousness and Its Place in Nature* içinde, s. 170-76.

67 Strawson, "Realistic Monism," 11n.21.

- 68 John A. Wheeler, *At Home in the Universe* (New York: American Institute of Physics, 1994); H. P. Stapp, "Commentary on Strawson's Target Article", Strawson ve diğerleri, *Consciousness and Its Place in Nature* içinde, s. 163-69.
- 69 Stoljar, *Ignorance and Imagination*, s. 139.
- 70 Richard C. Lewontin, "The Evolution of Cognition: Questions We Will Never Answer," *Methods, Models, and Conceptual Issues* içinde, ed. Scarborough ve Sternberg, s. 107-32.
- 71 Chomsky, *Cartesian Linguistics*, s. 94 ve izleyen sayfalar. "Bilişselci yetiler" in rolüne dair Kartezyen ve yeni Platoncu anlayışlar için bkz. James McGilvray, "Introduction to the Third Edition", Chomsky, *Cartesian Linguistics* içinde, s. 1-52. Gönderme yapma hakkında inceleme ve kaynaklar için bkz. Chomsky, *New Horizons in the Study of Language and Mind*; Shaftesbury, Hume ve öncelleri hakkında bkz. Mijuskovic, *Achilles of Rationalist Arguments*.
- 72 Bu konudaki yanlış anlamalar için bkz. Noam Chomsky, "A Note on the Creative Aspect of Language Use," *Philosophical Review* 41, no. 3 (1982): s. 423-34.

DİZİN

2. Vatikan Konseyi 96

A

ABD (Birleşik Devletler) 23-24, 94, 96,
99, 100, 103, 108, 109

ABD Anayasası 76

açıklama gediği 119, 121, 139, 141, 170
ad öbekleri ve nesnelerin statüsü
79, 149

adalar (dilbilim) 53

adalet (evrensel olarak desteklenen
fakat neredeyse her zaman
reddedilen bir ilke olarak) 91

Afro-Amerikalılar 76-77

Ahlaki Duygular Kuramı (Smith) 93

aitiational anlambilimi 74

alan dilbilimi 50

Albert, David 87

Albert, Michael 103

Alperovitz, Gar 103

Amerikalar Okulu 96

Amerikan geleneği 104

ana-akım ilericiler 107

Analysis of Matter (Russell) 122, 131

anarko-sendikalizm 23, 93-94

Anarşinin Maskesi (Shelley) 106

anarşizm 23-25, 93-95, 97-98

Aristoteles 12, 75, 81

Aydınlanma 22-23, 85, 87, 92-94, 103

B

bağırsak beyni (biyolojik sistem
olarak) 59-61

bağlantı ilkesi (Searl) 68

Bakunin, Mikhail 23, 95, 99

baskı uygulayan kurumlar 95, 98, 102

başka (türden) zihinler 16, 124

benlik 148-49 151

Bernays, Edward 107

Beyin On Yılı 66, 142

bilgi argümanı 132-34, 156

bilgi sezgisi 132-134

bilgi-sayım prosedürü 10, 30, 43 (aynı
zamanda bkz. bilgi-sayımın
atomik unsurları; Birleştirme;
En Az Bilgi-Sayım ilkesi)

bilgi-sayımın atomik unsurları 20, 71

Bilgrami, Akeel 9, 74

bilim oluşturma kapasitesi 85

bilimsel araştırmada çetin sorunlar
62-63, 129, 131

bilimsel araştırmaya pragmatist
yaklaşım 84

bilimsel devrim 84-86, 90, 114, 121-23

bilimsel yöntemde basitlik ilkesi 14
 bilişsel bilimler 27, 38
 bilişsel devrim 75
 bilişsel kapasitenin evrimi 157
 bireysel, içsel, kavramsal-amaç
 içeren dil (I-dil) 11, 20, 30, 40
 bireysellik ve şey olma durumu 81-84
 birinci bilişsel devrim (17. yüzyıl) 77-
 78, 138, 157
 Birleştirme (İçsel ve Dışsal
 Birleştirme) 44-49
 biyo-dilbilimsel çerçeve 31, 35
 Black, Joseph 138, 141
 Bloomfield, Leonard 31
 Boasçı gelenek 31
 Bohr, Niels 140
 Bolşevik-karşıtı sol Marksizm 94, 103
 Bolşevikler ve kızıl bürokrasi 23
 Boltzmann, Ludwig 140
 Boş Kategori İlkesi 54
 boş özne dilleri 54
 boşluk-doldurucu sorunlar 46
 Boyle, Robert 82, 128
 böceklerin bilgi-sayım kapasitesi 127
 Brezilya Kırsal İşçi Hareketi 25
 Britanya teamül hukuku 76
 Broad, C. D. 156
 Brock, William 139
 Brown, Roger 72

C

Carter yönetimi 107
 cehalet hipotezi 123, 155-56
 Churchland, Patricia 50

Churchland, Paul 66
 Clarke, Desmond 125
 Cohen, I. Bernard 115
 Cole, G. D. H. 103
 Cordemoy, Géraud 33
 Coyne, George 130
 Crick Frances 65
 Cudworth, Ralph 68
 çizgisel sıralama 12, 38-39, 43

D

Dalton, John 139
 Darwin, Charles 13-14, 28-30, 32, 65-
 66, 73, 117, 143
 Day, Dorothy 67
 deneyimsel olmayan doğrular 155-56
 Dennett, Daniel 79, 81
 Descartes, René 10, 33, 68, 84-85, 114,
 117, 119, 123, 124-25, 130, 135, 137,
 154, 156
 Deutsch, David 87
 Dewey, John 23, 25, 102-04, 107
 Dijksterhuis, E. J. 117
 dilin temel özelliği 10-11, 13-15, 29,
 31-32, 35, 40, 42, 45, 71
 dilin yaratıcı kullanımı 32-33, 88-89,
 124-26, 159
 dinsel vesayet 95-96
 Dirac, Paul 122
 Doğa Felsefesinin Matematiksel
 İlkeleri (Newton) 119
 doğuştan gelen bilişsel güçler 75, 78,
 135-36
 Dostoyevski, Fyodor 97
 Downing, Paul 126

Dulles, John Foster 109
 duyu-motor arayüzü (dışsallaştırma)
 10, 14, 20, 30, 41
 düşünce dili (DD) 40, 90
 düşünen madde 116, 131, 143-45

E

E-dil 11, 30
 Eddington, Arthur 131, 134, 145, 152-
 53, 156
 eğitim (Dewey'in görüşleri) 102-03
 Einstein, Albert 140
 Ellerman, David 97
 En Az Bilgi-Sayım ilkesi 37, 43, 45-46,
 49-55
 en kısa mesafe 37-38
 estetik teori 88
 etik düşünceler 70
 evrensel dilbilgisi (ED) 16, 34
 (aynı zamanda bkz.
 En Az Bilgi-Sayım ilkesi)

F

fabrika kızları 24, 104, 106
 feminizm 94
 Feyerabend, Paul 135
 fiziksel olaylar olarak algılar (Russell)
 1311, 133
 fizikselcilik 133, 139, 153, 156
 Flanagan, Owen 57
 Føllesdal, Dagfinn 78
 Fourier, Joseph 86
 Freedom (dergi) 98
 Frege, Gottlob 157

G

Galileo Galilei 10, 32-33, 35, 39, 55, 87,
 117, 122-23, 125, 136
 Gassendi, Pierre 121, 137-38, 158
 Gearty, Conor 101
 genellemelere istisnalar 50
 gerçekçi metafizik 21
 gizemcilik 57, 61-62, 65, 84, 135
 gizemler 16-18, 21, 57, 60, 62-63, 67,
 69, 85, 88, 90, 113, 126, 157
 Gleitman, Lila 77
 Gödel, Kurt 86
 gönderimsel özellikler 20
 gönderimselci doktrin 72, 75-76
 Greenberg, Joseph 50
 Guerin, Daniel 95
 güçlü üretim (dilbilim) 30

H

Hahnel, Robin 103
 Harris, Zellig 32
 hayvanların işaretlerle iletişim kurması
 20, 72
 Helmholtz, Hermann von 126
 Hristiyan anarşizmi 96
 Hilbert çevresi 86
 Hilbert, David 21, 86-87
 Hoffman, Donald 68
 Hornstein, Norbert 82
 Huarte, Juan 88-89
 Hume, David 20-21, 49, 58, 61-63, 67,
 75, 83-84, 89, 113, 116-19, 121, 123,
 132, 135, 137-38, 143, 158
 Huntington, Samuel 107
 Huygens, Christiaan 84, 117, 129

I

I-dil 11-12, 16, 20, 30-31, 34-35, 90
 (aynı zamanda bkz. bilgi-sayım
 prosedürü; En Az Bilgi-Sayım
 ilkesi; evrensel dilbilgisi)

I-dilin biyolojik temeli 31

ılımlı kuşkuculuk 61, 121

Invitation to Cognitive Science 70

I

İngiliz İç Savaşı 111

insan doğası (Adam Smith) 93

insan hakları 94

İspanya İç Savaşı 23

iş bölümü 23, 92

işaret dili (insanların) 12, 39-40

J

Jackson, Frank 132-33

Jacobi, Carl Gustav Jacob 86

Janiak, Andrew 64, 84

Jefferson, Thomas 111

Jespersen, Otto 34

Johnson, Samuel 62

Joos, Martin 31

K

kadınların ve uşakların sivil kişilikleri
 76-77

Kandel, Eric 127

Kant, Immanuel 22, 77, 128-29

Kanwisher, Nancy 128

karar verme (Libet deneyleri) 69

Kartezyen düalizm 115-16 (aynı
 zamanda bkz. mekanik felsefe)

Katolik İşçiler Hareketi 96

Katz, Jerrold 12

kavramsal-amaç içeren ara-yüz 10-11,
 14, 20, 30, 72

Kekulé, August 43, 139-40

Kerry, John 100

kızıl bürokrasi 23

kimyanın fizikle birleşmesi 66-67,
 139-41

kooperatif hareketleri 94

kopya ile taşıma teorisi (İşsel
 Birleşme) 54

kopyalama (olmayan bir işlem olarak)
 45

Korsch, Karl 94

Koyré, Alexandre 130

kölelik ve kişilik kavramı 76

Kripke, Saul 82

Kropotkin, Peter 98

kuantum fiziği 67, 122, 156

Kuhn, Thomas 119

kurala uyma (Quine) 68

kurtuluş teolojisi 24, 96

kurucu atalar (arasındaki demokrasi
 korkusu) 108

kuvvetli minimalist tez (KMT) 55

L

Lange, Friedrich 129-31

Lasswell, Harold 107

Latin Amerika 96-97, 109

Lavoisier, Antoine 140

Leibniz, Gottfried 64, 84

Leninist öncülük 24

Lewis, C. I. 61

Lewontin, Richard 21, 70-71, 84, 157
 Lippmann, Walter 24, 107
 Locke, John 21, 63, 65-66, 76, 83-84,
 113-118, 123, 128-30, 143-45, 147-
 48, 151, 155
 Londra (kavram olarak) 79, 80-81

M

Madison, James 24, 108-11
 Magna Carta 76
 Marsais, César Chesneau de 150
 Marx, Karl 22, 103
 matematik (gönderimselci
 terminoloji) 75
 materyalist dünya görüşü ve bilimsel
 devrim 114
 Mattick, Paul 94
 McMullin, Ernan 115, 118,
Meditations (René Descartes) 125
 mekanik felsefe 60, 61, 64, 66, 84-85,
 113-115, 117, 122-23, 125, 130, 139-
 40, 142, 146, 154
 Melman, Seymour 103
 Mersenne, Marin 121
Yöntemler (Harris) 32
 mikropsizizm 152-53
 Mill, John Stuart 22, 91, 103
 minimalist program 55
 MMM tezi 78
 model-teorik anlambilgisi 78
 Moore, G. E. 62
 Moravcsik, Julius 74
 Mountcastle, Vernon 66, 142

N

Nagasawa, Yujin 132
 Nagel, Thomas 76, 146-47
 neo-demokrasi 25, 101
New York Times 99-100
 Newton, Isaac 18-19, 22, 50, 60-61,
 63-65, 67, 84, 113-23, 125-26, 128-
 130, 134-39, 141, 143-45, 147-48,
 152, 154-56,
 NIM projesi 73
 nöroloji 67, 127

O

Obama, Barack 100
Objections (Gassendi) 137
On Liberty (Mill) 91
Opticks (Newton) 115
 ortak fayda 22-24, 27, 91-92, 95

Ö

özdeşlik 75-76, 81-83
 özgürlükçü sosyalizm 93 (aynı
 zamanda bkz. anarko-
 sendikalizm)
 öznelci devrim 93

P

Pannekoek, Anton 94
 panpsizizm 147-48, 153
 parçacıkçı özdeşlik teorisi 82
 Pauling, Linus 140
 piyasalar ve Amerikan liberteryenliği
 97
 Peirce, Charles Sanders 17, 21-22,
 57-58, 85, 87, 136, 157

Perrin, Jean Baptise 54
 Peterloo katliamı 105
 Petitto, Laura-Ann 73
 Petty, Sir William 128
 Plutarch ve Theseus'un Gemisi
 paradoksu 82
 Poincaré, Henri 140
 Politika (Aristoteles) 110
 Popkin, Richard 121
 pozitivistler 120
 Priestly, Joseph 18, 21, 66, 116, 142-155
 Principia (Newton) 115

Q

Quine, W. V. O. 19, 50, 68, 72, 78-79,
 133

R

radikal ortaya çıkış 146-47
 Radikal Ortaya Çıkış Yoktur Tezi
 (Strawson) 152-53
 Reagan, Ronald W. 77, 97, 101
 Regulae ad directionem ingenii
 (Descartes) 123
 Reid, Thomas 149
 rijitlik kuralı 68
 Rizzi, Luigi 54
 Rocker, Rudolph 23, 93-96, 98, 101
 Rose, Jonathan 106
 ruhun niteliği ve hayal gücünün
 inşası olarak özdeşlik 83-84
 Russell, Bertrand 21, 61-62, 66-67, 85,
 122, 131-134, 136-37, 140, 142, 145,
 148, 153, 155-56
 Ryle, Gilbert 19, 130, 149

S

Sapir, Edward 31
 Saussure, Ferdinand de 31, 72
 Schneider, Nathan 94
 Searle, John 19, 66, 68, 133
 Shaftesbury, Anthony Ashley Cooper
 158
 Shalom, Steven 103
 Shays İsyanı 108
 Shelley, Percy B. 105-06
 sindirim sistemi 41, 59-60
 Smith, Adam 22-23, 25, 92, 102
 Smith, Neil 38
 sorunlar ve gizemler 16-17, 57, 85
 sosyalizm (terim olarak) 92
 Squire, Larry 127
 Stapp, H. P. 156
 Stoljar, Daniel 123, 132, 145, 153-56
 Strawson, Galen 62, 145-47, 152-53,
 155, 158
 Strawson, Peter 74

Ş

"şey" (terim olarak, özdeşlik koşulları
 açısından) 79-82

T

Tattersall, Ian 29, 33, 55, 71
 teorik dilbilim (gelişmesinin deneysel
 doğası) 9
 Thackray, Arnold 138-39, 144
 Theseus'un Gemisi paradoksu 82
 Thiel, Udo 68, 78, 82
 Treatise of Human Nature (Hume)
 61-62, 116

Truman, Harry S. 107

Tsimpli, Ianthi-Maria 38

Turing testi 33

Turing, Alan 125

U

Umwelt 135

Uygun Sağlık Hizmeti Yasası 100

uyuşturucuyla savaş (siyahların
kriminalizasyonu olarak) 77

uzmanların yönetimi 24, 111-12

Ü

ücretli kölelik ve kapitalizm 105-07

Üç Taraflı Komisyon 107

V

Vaucanson, Jacques de 114

veriden-hipoteze-çıkarım (Pierce) 17,
57-58, 87-88

veriden-hipoteze-çıkarım
içgüdüünün evrimi 87-88

Voltaire 128

Vygotsky, Lev 40

W

Ware, Norman 24, 104, 106

Wheeler, John 156

Whitney, William Dwight 31-32

Words and Things (Brown) 72

World and Object (Quine) 50

Y

Yablo, Stephen 151

yeni biyoloji (beynin ortaya çıkan
bir özelliği olarak zihne ilişkin)
66-67, 141-42

yeni gizemcilik (bkz. gizemcilik)

yeni-Griceçi kullanımbilgisi 159

yeniden-birleşme (olmayan bir işlem
olarak) 45

Yerli Amerikalılar 76

Yolton, John 144-45

yöntemsel düalizm (zihin/beden
incelemesinde) 60-61, 141-42

yurttaşlık hakları aktivizmi ve
özgürlükçü sosyalizm 95

Z

zanaatkârlar 24, 104, 106

zayıf üretim (dilbilim) 30

Zeki, Semir 127

zihin teorisi 136-38

ELİNİZDEKİ ESER, CHOMSKY’NİN İNSAN TÜRÜ HAKKINDAKİ KARİYERİ BOYUNCA OLUŞTURDUĞU ANLAYIŞIN TEMELLERİNİ ORTAYA KOYUYOR. BÜYÜK DÜŞÜNÜRLERİN GÖRÜŞLERİNİ BİLEBİLİRİZ, FAKAT BU GÖRÜŞLERİN DAYANDIKLARI ARKA PLANI ANLAMAK GENELLİKLE İHMAL EDİLİR.

BİZ NE TÜR YARATIKLARIZ?, İNSAN DİLİNİN NE OLDUĞUYLA BAŞLAYIP GİDEREK ZORLAŞAN ÜÇ SORUYLA DEVAM EDİYOR: “İNSANIN ANLAMA KAPASİTESİNİN SINIRLARI NELERDİR?”, “İNSANIN POTANSİYELİNİ GELİŞTİREBİLECEĞİ BİR TOPLUM DÜZENİNİN ANA HATLARI NELERDİR?”, “DOĞANIN GİZEMLERİ NE KADAR DERİNDE GİZLİDİR?”.

KİMSE İNSAN BEDENİNİN BİYOLOJİK EVRİMİN ÜRÜNÜ OLDUĞUNA İTİRAZ ETMEYECEKTİR. CHOMSKY, İNSAN ZİHNİ VE DÜNYAYI ANLAMA KAPASİTESİ SÖZ KONUSU OLDUĞUNDA NİÇİN AYNI YAKLAŞIMIN BENİMSENMEDİĞİNİ SORAR. DİLBİLİM, FELSEFE VE BİLİM TARİHİ EŞLİĞİNDEKİ ZENGİN TARTIŞMA, İNSANIN DOĞUŞTAN GETİRDİĞİ BELİRLİ YAPILAR, DOLAYISIYLA SINIRLAMALAR DAHİLİNDE “BİLDİĞİNİ” VE BİLİM YAPTIĞINI ORTAYA KOYACAKTIR.

ISBN: 978-975-6165-94-2

9

789756

165942

